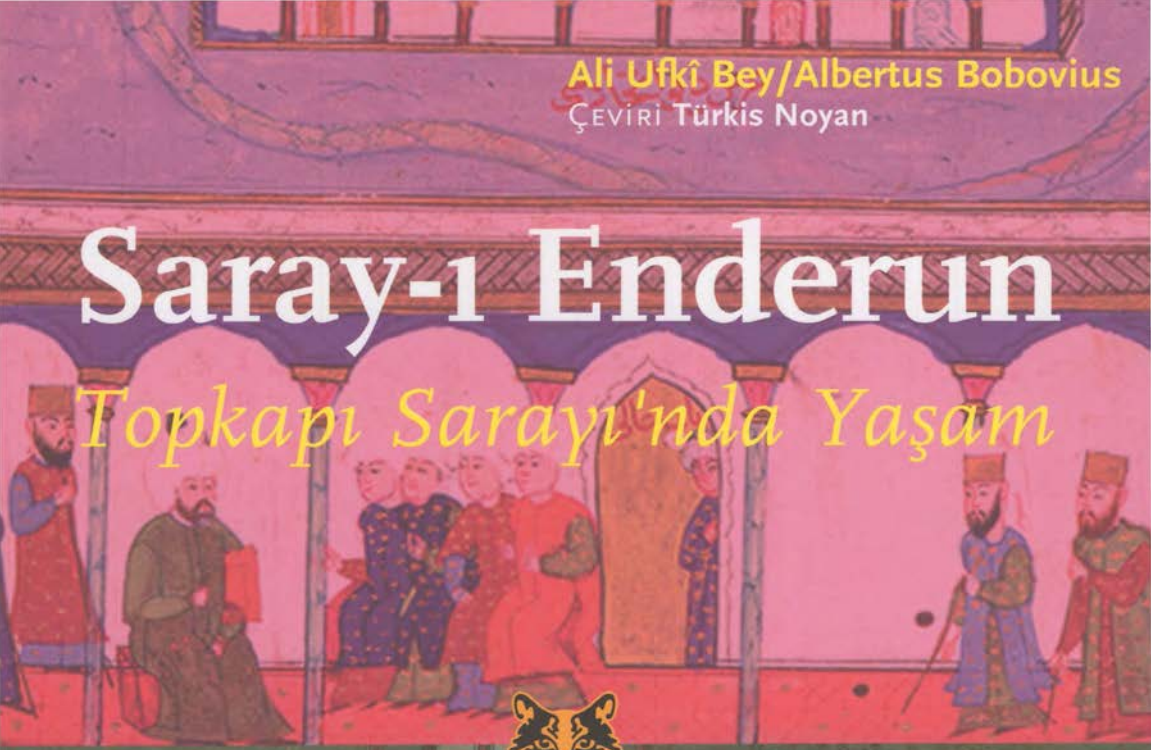
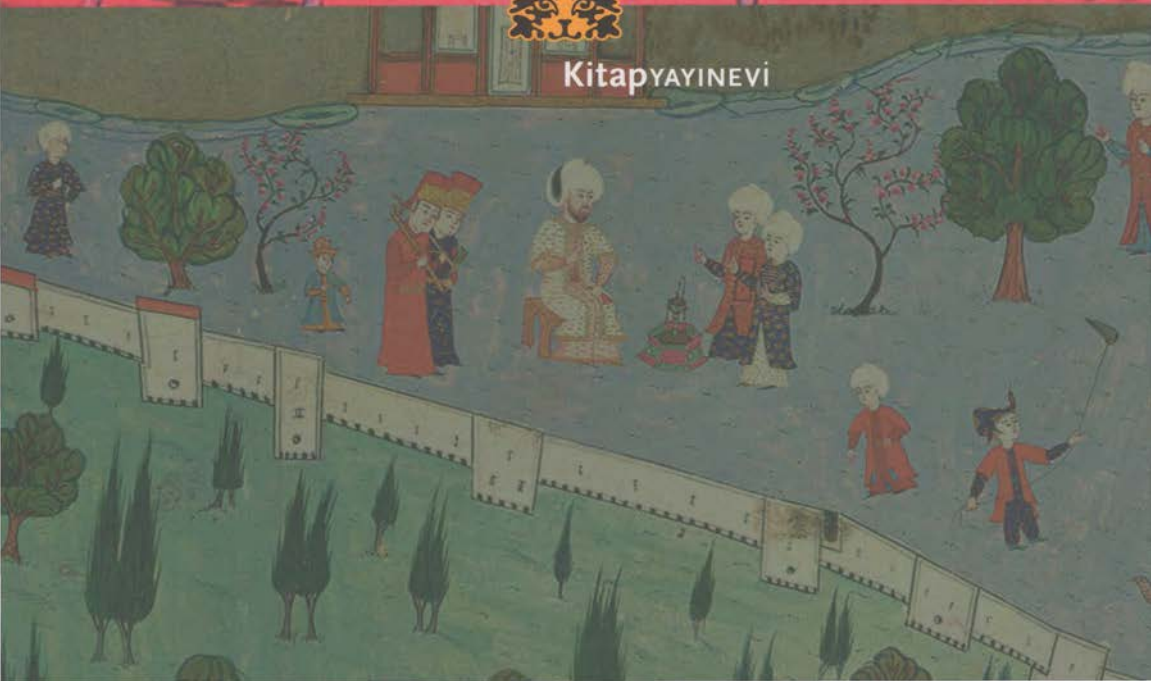
Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius
Çeviri Türkis Noyan

Saray-ı Enderun

Topkapı Sarayı'nda Yaşam

Kitap Yayınevi

SARAY-I ENDERUN
TOPKAPI SARAYINDA YAŞAM

KİTAP YAYINEVİ – 275
SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ – 26

SARAY-I ENDERUN; TOPKAPI SARAYINDA YAŞAM / ALİ UFKÎ BEY (ALBERTUS BOBOVİUS)

© 2013, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

ÇEVİRİ
TÜRKİS NOYAN

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
HAZİRAN 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-107-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Saray-ı Enderun

Topkapı Sarayında Yaşam

Ali Ufkî Bey

Çeviri
Türkis Noyan

Kitapyayınevi

İçindekiler

Yayıncının notu 7
Almanca basımın künyesi 9
Almanca basım izni ve telif haklarına ilişkin imparatorluk belgesi 10
Saygideğer Okurlara Sunuş 13

Saray-ı Enderun
Konstantinopolis'teki Hükümdar Sarayının
Günümüzdeki Durumunun Tüm Ayrıntılarıyla Anlatılması 15

Çuhalı içoğlanların yemekleri 27
İçoğlanlarının içecekleri 28
Çuhalı içoğlanlarının amirleri 29

Gelelim büyük odaya 35
Geleneksel bayram kutlaması için padişahı ziyarete gelen üst düzey devlet ricalinin kabulü 41
İçoğlanlarına ait beyaz çamaşırların yıkanması 44
İçoğlanlarına ait giysilerin onarımı 45
Ayakkabı temizliği 45
İçoğlanları arasındaki aşk ilişkisi 46
Padişahın yemeği 56
İçoğlanlarının eğitimleri ve öğrenimleri 69
İçoğlanlarının oyunları ve eğlenceleri 73
Sarayda terbiye: Dilini tutabilme, kavga edenlerin ve şikâyette bulunanların cezalandırılması 74
Yasaklanmış içecekler yüzünden çıkan bazı olaylar 75

Dizin 79

Yayıncının Notu

Kitap Yayınevi'nin Eylül 2002'de yayınlanan Ali Ufkî Bey'in *Topkapı Sarayı'nda Yaşam* adlı kitabı için yine Yayıncının Notu başlığı altında şu satırları yazmıştık:

> Sahaftan Seçmeler Dizisi'nde ilk basımının üzerinden en az 75 yıl geçmiş ama ya Türkiye'de hiç basılmamış ya da tekrar basılmasını yararlı bulduğumuz eserleri yayınlayacağız. Bu dizinin ilk kitabının, *Albert Bobovski ya da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam* olması bizce çok anlamlı: En önemli bestekârlarından birinin Topkapı Sarayı'ndaki yaşamı anlatan yazmasını ancak 337 yıl sonra yayınlayabilen bir ülkeye herhalde pek sık rastlanmaz. Üstelik Ufkî'nin tahminen 1665'te yazdığı metni Almanlar 1669'da, İtalyanlar da 1679'da yayınlamışken... Yine de elinizdeki metin bu baskılardan yararlanarak hazırlanmamıştır. 1685'te, yani Ufkî'nin tahmini ölüm tarihinden on yıl sonra Fransa'nın İstanbul elçisi olan Pierre de Girardin bir biçimde Ali Ufkî'nin metnini ele geçirmiş ve bunu Fransızcaya çevirip sanki araştırmaları sonucunda kendi yazmış gibi Fransa'ya yollamıştır. Bu nedenle metinde biri Ali Ufkî'ye diğeri Girardin'e ait iki "ses" duyulmaktadır. Okurun bu sesleri kolaylıkla birbirinden ayırabileceğine ve Girardin'in, Annie Berthier ile Stefanos Yerasimos'un Giriş bölümünde belirttikleri gibi, "genellikle art niyetli yorumları"nı Ali Ufkî'ye mal etmeyeceğine inanıyoruz. Gelecekte Almanca metnin çevirisini yayınlayarak okurlarımızı Ali Ufkî ile baş başa bırakabilmeyi de istiyoruz.

Albertus Bobovius/Ali Ufkî Bey'in 1669'da Saray-ı Enderun adıyla Almanca yayınlanan kitabını Türkçeye çevirterek bu sözümüzü –ancak 10 yıl sonra– yerine getiriyoruz. Değerli arkadaşımız Türkis Noyan eseri sadece Almancadan çevirmekle kalmadı, metni 1679 tarihli İtalyanca baskısıyla da karşılaştırdı ve her iki metnin birbirleriyle tutarlı olduklarını saptadı. Noyan'ın okurlarımıza sağladığı en önemli olanak ise *Saray-ı*

Enderun'u *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'la karşılaştırıp Pierre de Girardin'in Ali Ufkî'nin metinlerine nerelerde müdahale ettiğini saptayarak bu baskıya notlar koydu.

Ali Ufkî Bey kitabını şu sözlerle bitirmiş:

> Değerli okurlarıma konuyu doğru ve eksiksiz olarak aktarabilmeye, süslü ifadeler ve güzel sözlerle gerçeklerin dışına çıkmamaya özen gösterdim. Anlattıklarımı bizzat yaşadığıma ve gözlerimle gördüğüme güvence veririm. Sadece kadınların daireleri hakkındaki bilgileri oraya girip çıkan ve orada görevli olanlardan işittiklerime dayanarak aktardım ve bunlar başkaları tarafından da doğrulandı.
>
> Eğer yazın ve dil bilgisi kuralları açısından bir yanlışım saptanırsa (ki bu da mümkündür), umarım değerli okurlarım, vakit geçirmeden bunun üzerinde dururlar ve düzeltmekten çekinmezler. Zira ben de sık sık böyle durumları göz önüne çıkarmaktan çekinmemiş ve elimden geldiği kadar düzeltmekten geri kalmamışımdır.
>
> Bu yazı, Konstantinopolis kentinde, Galata-Pera'da,
> MS 1665 yılının 20 Mayıs günü tamamlanmıştır.
> Tüm erdemseverlerin sadık hizmetkârı
> Albertus Bobovius

Konstantinopolis kentinde Türk hükümdarının ikametgâhı olan
Yeni Saray'ın [Topkapı Sarayı] iç düzeni, orada geçerli olan gelenekler ve
uygulanan kurallar hakkında
Alberto Bobovius Leopolitano'nun kayıtları
Yazar, kirişle boğularak öldürülen Sultan İbrahim döneminde ve
halen tahtta bulunan Sultan Mehmed'in yönetimi sırasında,
sarayda yıllarca içoğlanı olarak müzik alanında hizmet vermiştir.
Bu süre boyunca gözlemlediklerini İtalyanca yazdığı bir belgede anlatmıştır.
Daha sonra Roma imparatorunun ordusunda,
Fuess markisinin alayında konaklama subayı olan
Messkirchenli Nicolaus Brenner,
tutsak alınarak kapatıldığı Yedikule zindanında bu kayıtları
Almancaya çevirmiştir.

Yıl: MS 1667

Majesteleri Roma imparatorunun izniyle,
kitapçı Leopold Matthaeus Kürner'in yayına hazırladığı bu kitap
Avusturya'nın Viyana kentinde
Johann Jacob Kürner tarafından basılmıştır.

Summa Privilegii Caesarei
Tanrının Lütuf ve İnayeti ile daimi olarak
Roma İmparatoru seçilmiş olan biz
Leopold

Almanya'yı genişleten, Macaristan, Bohemya, Dalmaçya, Hırvatistan ve Slavonya kralı, Avusturya Arşidükü, Burgund, Steyr, Kaernten, Crain ve Württemberg Dükü, Tirol Kontu olarak, bu yazıyla şunu belirtmekte ve açıklamaktayız:

Şahsımızın ve imparatorluğumuzun sevgili sadık bendesi, yerli kitap taciri Leopoldt Matthaeus Kürner, Konstantinopolis kentinde hükümdarın oturduğu "Enderun Sarayı" diye adlandırılan mekânın anlatıldığı yazıyı bastırıp yayınlama amacının kabul edilmesini rica etmektedir.

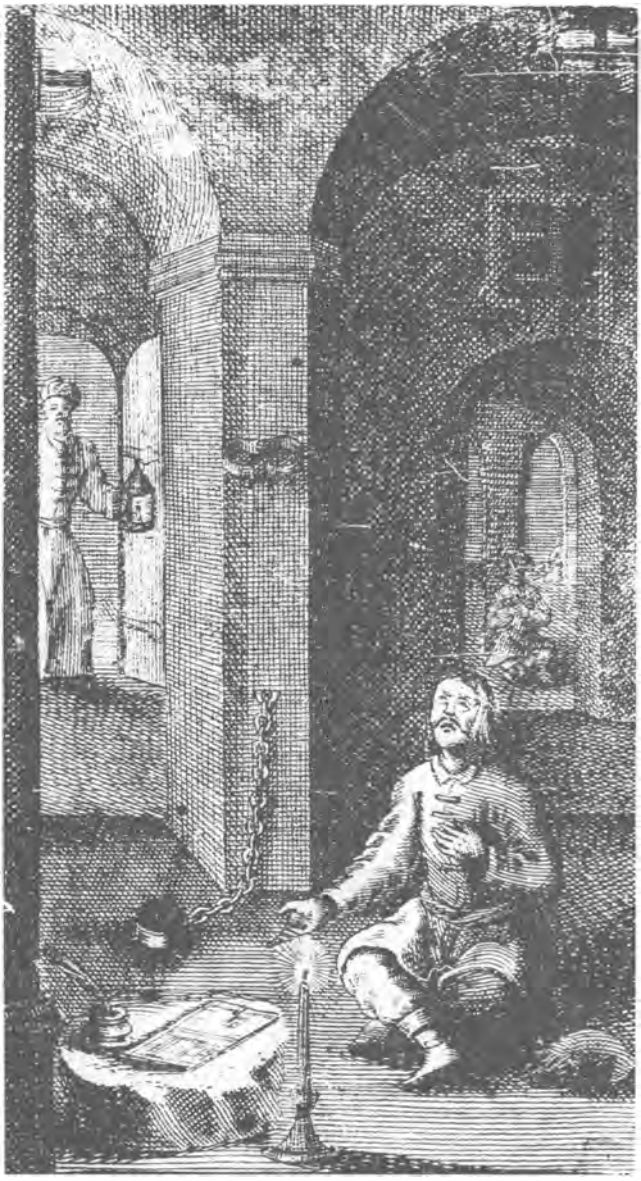
Biz, İmparator olarak, onun bu ricasını kabul ettik ve başkalarının da onun zararına olacak şekilde bu yazıyı basmalarını önlemek amacıyla kendisine beş yıllık bir süre için basım ve yayın hakkını tanımak lütfunda bulunduk. Böylece haklı ve yerinde bulduğumuz bu ricasının gerçekleşmesini ve kitabın basılıp yayınlanması sırasında engellenmemesini ve bu girişimin başkaları tarafından zarara uğratılmamasını sağlamak amacıyla bu konuda kendisine şu özgürlükleri tanıdık:

Bu izin belgesi uyarınca Leopoldt Matthaeus Kürner söz konusu kitapçığı bastırıp, gerektiğinde tekrar yayınlayabilecek ve satışa sunabilecektir. Kendisinin izni ve onayı olmadan, bu mektubun tarihinden itibaren beş yıl boyunca Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ve varisi bulunduğumuz krallık, dükalık ve ülkelerin sınırları içerisinde aynı yapıtın basılıp satılamayacağını beyan ederiz. Bu nedenle Kutsal İmparatorluğun ve varisi bulunduğumuz krallıkların, dükalıkların ve ülkelerin tebaalarına ve sadık halkımıza, özellikle kitap basan, yayınlayan ve satan kişilere bildirimiz şudur: Bu buyruğa karşı gelenler, iki altın Mark ödeyeceklerdir ve bunun yarısı olan 1 Mark devlet hazinesine, diğer yarısı olan 1 Mark ise Leopoldt Matthaeus Kürner veya onun varislerine ödenecektir. Bu sebeple yukarda sözü

edilen beş sene dolmadan, herhangi bir kimsenin bizzat kendisinin veya onun tarafından görevlendirilen birinin bu kitabı basmasına ve baskılarını yayınlamasına, dağıtıma ve satışa sunmasına veya bunları başkalarının yapmasına olanak tanımasına izin verilmediğini önemle duyururuz. Bu emre uymayan, İmparatorun gözünden düşeceği gibi kitabı basma hakkını da kaybedecektir. Adı geçen Kürner'in bizzat kendisi veya varisleri ve onların görevlendirdiği kişiler, bulunulan yerin idari amirlerinin yardımıyla ve kendi özgür iradeleriyle, hiçbir engelle karşılaşmadan haklarını elde etmek ve istedikleri gibi kullanmak yetkisine sahiptirler. Ama eğer adı geçen Kürner suçlu duruma düşerse, İmparatorun sunduğu olanakları yitirmemek için, bu kitaptan dört nüsha, masrafı kendine ait olmak koşuluyla, İmparatorluk Saray Yazı İşleri Dairesine teslim etmelidir. Bu izin belgesi basılarak her kitaba eklenmelidir. Belge niteliğinde olan bu mektup, üzerine imparatorluğun *gizli* damgası basılarak mühürlenmiştir ve kentimiz Viyana'da, bin altı yüz altmış yedi yılının 1 Ekim günü, Roma İmparatorluğu takvimine göre onuncu ayda, Macar takvimine göre on üçüncü ayda, Bohemya takvimine göre on ikinci ayda teslim edilmiştir.

Leopoldt

Kutsal İmparatorluk Mülkiyeti'ne dahil olan
Königsegg Kontu
Leopoldt Wilhelm
L.S.
adına vekâleten
Wilhelm Schröder

Ali Ufki'nin eserini Yedikule Zindanı'nda mahpusken İtalyancadan Almancaya çeviren Nicolaus Brenner'i temsil eden bu resim Saray-ı Enderun'un Almanca 1667 baskısında yer alıyor.

Saygideğer Okurlara Sunuş

Kırk iki ayı aşkın bir süreden beri içinde bulunduğum perişan durum yüzünden, kötü düşüncelere kapılmamak ve hayata küsmemek için, yaşadığım sefaletten, yediğim dayaklardan, kelepçelerin, prangaların verdiği acıdan, açlıktan, susuzluktan, aşırı sıcaktan ve dondurucu soğuktan yakınmaktansa, Türk hükümdarının Konstantinopolis'teki sarayını ve orada kurulu düzeni, uygulanan töreleri ve kuralları anlatan İtalyanca belgeyi, ülkemde herkesin konuşup anladığı Alman diline çevirmeye karar verdim. Bunu yapmak istememin başka bir nedeni de, –kendimi övmek gibi olmasın– genç yaşımdan beri çeşitli halklar, ülkeler, buralarda yapılan savaşlar ve bunların özellikleri, insanların alışkanlıkları, gelenekleri hakkında yazılanları okumaya büyük ilgi duymuş olmamdır. Öncelikle Müslümanların kökenlerini, barbarca alışkanlıklarını ve buna karşın günümüze kadar her konuda başarılı bir gelişme göstermiş olmalarının nedenini hep merak ederdim. Tanrı'nın hiç kuşkusuz işlediğimiz günahlardan ötürü bizi cezalandırmak için onları karşımıza çıkarttığına inanıyorsam da, efendime borçlu olduğum hizmetin dışındaki zamanımın büyük bir kısmını bu konuları incelemeye ayırmışımdır. Gene de şimdiye dek Türk hükümdarının sarayında egemen olan kuralların ve düzenin bu denli ayrıntılı olarak açıklandığı bir yazıya rastlamadığım gibi bu konuların anlatılmasına da tanık olmadım.

Eğer değerli okurlarımın layık olduğu ve benim de arzuladığım biçimde güzel sözlerle süslü zengin bir anlatım ve özenli bir tasarımla kaleme alınmış bir yazı sunmayı başaramadıysam, umarım hoşgörüsüne sığındığım okurlarım, gündüzleri bile etrafımı görebilmem ve herhangi bir şey yapabilmem için ışık yakılması gereken karanlık bir kulenin içinde geçen tutsaklığımın zor koşullarını hesaba katarak, Hıristiyanlığa yakışır bir merhamet duygusuyla beni affedeceklerdir. Tanrının himayesine sığınarak saygılarımı sunarım.

Daima emirlerinizde olan bendeniz
Nicolaus Brenner
Konstantinopolis kentinin Yedikule Zindanı, 6 Mart 1667

Saray-ı Enderun
Konstantinopolis'teki Hükümdar Sarayının
Günümüzdeki Durumunun Tüm Ayrıntılarıyla Anlatılması

Bildiğim kadarıyla Türk hükümdarının Konstantinopolis'teki ikametgâhının konumu veya dış görünümü birçok kişi tarafından anlatılmıştır. Fakat bunların hiç biri sarayın iç düzeni hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir.[1]

Enderun sözcüğü aslında Farsçadır ve bir binanın iç düzeni anlamına gelmektedir. Sarayın iç kısmı, Türk hükümdarının, hizmetindeki içoğlanların, hükümdarın annesi olan valide sultanın ve tüm kadınların yaşadıkları yerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli askeri ve sivil yöneticileri Enderunda yetiştirilir. Buradan 30 hatta 40 yıl hizmet edecekleri önemli görevlere atanırlar ve en yüksek mevkilere terfi ettirilirler. Ama başlangıçta acemilik dönemlerini dışarıdaki bir Enderunda geçirirler ve (ilerde görüleceği gibi) yedi veya bazen de dokuz yılda bu okulu tamamladıktan sonra da sözünü ettiğim Saray Enderunu'na geçerler. Buradan da bizim ülkemizdeki şövalye rütbesinin karşılığı olan *sipahi* veya dük rütbesinin karşılığı olan *paşa* ve *beylerbeyi* ya da yeniçerilerin başı olan *yeniçeri ağası*, atların ve has ahırların sorumlusu olan *imrahor* unvanıyla çıkarlar. İmrahor konumunda olan görevliler *büyük imrahor* ve *küçük imrahor* olmak üzere iki kişiden ibarettir. Enderunun kapısından içeriye en yüksek din görevlisi olan *müftü*den ve *büyük vezir*den başka kimsenin girmesine izin verilmez.

Gereksinim nedeniyle, kapıların denetiminden sorumlu olan *kapı ağası*[2] tarafından güzel sanatlarda usta olan bazı kişiler ve zanaatkârlar, günün kendilerine ayrılmış olan belli saatlerinde içeri alınırlar. Bunlardan biri *hünkâr hocası*dır.[3] Ayrıca içoğlanlarına ders veren, onlara okuma, yazma ve hesap öğreten Türk, Ermeni, Yahudi bilim adamlarına ve yazı ustalarına da içeri girme hakkı tanınmaktadır. Hekim ve sağlıkçılar dışında çeşitli çalgı ustaları, kuyumcu, saat yapımcısı, marangoz ve duvarcı gibi zanaat ustaları da Enderun kapısından içeri alınırlar.

Enderun iki bölüme ayrılmıştır. Birinde erkekler, diğerinde ise kadınlar kalır. Kadınların kaldığı bölüm *kızlar ağası*[4] adı verilen en üst kade-

1 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da (s. 24-25.) Girardin'in ek açıklamaları.
2 Ak ağaların başıdır, Bâbüssaâde ağası da denir.
3 Bu unvan padişahın şehzadeliği sırasında ona hocalık eden kişilere verilirdi.
4 Kara ağaların başı ve Harem-i Hümayûn'un sorumlusudur. Dârüssaâde ağası da denir.

medeki hadım edilmiş görevli tarafından yönetilir. Tüm diğer kara derili Afrikalılar da bu görevlinin emri altındadır.[5]

Değerli okurlar şunu bilmelidirler ki, *hadım* sıfatını taşıyan tüm kara veya ak derililer, gençliklerinin baharında erkeklik organları kesilip alınarak erekliklerinden tamamen yoksun kılınmış olan kişilerdir. Onlar bu nedenle kadınların korunması ve yönetilmesiyle görevlendirilirler.

Erkekler için ayrılan bölüm ise ak derili bir hadım ağa olan *kapı ağası* tarafından yönetilir. Enderunda yetiştirilmekte olan içoğlanları ve onlarla birlikte kalan hadımlar da onun emri altındadırlar.

Sarayın tümünü yönetmekle görevli olan *saray kâhyası*, içoğlanların yaşadıkları tüm odalardan sorumludur. Odalardan bazılarına *büyük oda*, bazılarına da *küçük oda* adı verilmektedir. Ayrıca *Seferli odası* denen ve padişah yolculuğa çıktığında onunla birlikte giderek kendisine hizmet eden içoğlanların kaldığı bir oda da vardır. Tüm içoğlanlara giysi ve para dağıtımı görevi de *saray kâhyası*na aittir.

Hazinedarbaşı, hazine ile ilgili hizmetleri üstlenen görevlilerin amiridir.

Kilercibaşı, sadece kiler görevlilerini yönetir.

Büyük odada daha başka görevliler de yaşamaktadır. Bunlardan biri *başkapıoğlanı*dır ki[6] kapının baş sorumlusudur. *İkinci kapıoğlanı* diğer kapı sorumlusudur.

Baş mescitçibaşı, hükümdarın ziyaret ettiği ve içoğlanların da dua ettikleri camideki halı ve seccadelerden sorumludur. Onun emrine bu işle ilgilenecek içoğlanlarının dışında iki de hadım ağa verilmiştir. Baş görevlilerin dışında *nefer* denilen alt kademe hadımlar da vardır. Yaşça bir saat bile büyük olanlar veya daha önce hizmete alınıp kayda geçirilenler (kıdemliler) de kendilerinden sonra gelenlerin üzerinde büyük bir hâkimiyet sahibidirler. Öyle ki, sarayın düzenine ve törelerine uygun olmayan bir davranışlarını veya bir yanlışlarını görürlerse, ense köküne bir veya birkaç şaplak ya da yumruk atarak onu cezalandırabilirler.

5 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in yorumu, (s. 25-26).

6 Enderunun bulunduğu üçüncü avluya açılan Bâbüssaâde'yi bekleyen ve koğuşların emniyetiyle görevli ak ağaların başıdır. Kapıoğlanı kethüdası da denir.

Küçük oda kâhyası[7] gerek içoğlanların, gerekse onlarla birlikte yaşayan hadım ağaların üstüdür. Bu hadım ağaların sayısı yaklaşık 50 kadardır. Ama bunlara ödenen maaşlar farklıdır. En alt düzeyde olan neferler günde 12 akçe alırlar. Ama davranışları memnuniyet uyandırırsa, kendilerine daha üst düzeyde görevler verilir ve aldıkları maaşa da ölenlerin mirasından veya hayır işlerine ayırdıkları paradan oluşan vakıftan bir miktar ilave edilir. Ayrıca bunlar kendilerine emanet edilen camilerin bakımından ve yönetiminden de sorumludurlar.

Kapı ağası, aynı zamanda hükümdar camilerinin [selatin camii] *nazırı* yani yöneticisidir ve bu görevinden dolayı günde tahminen 100 Venedik sikkesi [1690'da 330 akçe] kadar gelir elde eder.

Yukarda da belirtildiği gibi, tüm kara derili hadım ağaların başı *kızlar ağası*dır.

Valide ağası, padişahın annesinin hizmetindeki hadım ağadır.

Şehzadeler ağası, padişahın çocuklarının hizmetine verilmiştir. Günümüzde Sultan İbrahim'in [1640-1648] hayatta olan üç oğlu vardır ve bunların her biri ayrı anneden doğmadır. Bunlar şimdiki hükümdar Sultan [IV.] Mehmed'in [1648-1687] erkek kardeşleridir. Biri, annesi kısa süre önce vefat etmiş olan Sultan [II.] Süleyman'dır [1687-1691] ve Türkler bu şehzadeye büyük umutlar bağlamıştır. Diğeri Sultan Bayezid,[8] üçüncüsü ise Sultan Orhan'dır.[9] Bu son iki şehzadenin anneleri henüz hayatta olup Eski Enderun veya Eski Saray'da yaşamaktadırlar. Hükümdar oğullarının anneleri de bu sarayda kalır ve oğullarından biri tahta geçmedikçe buradan dışarı çıkamazlar.[10] Genç şehzadeler de sürekli padişahın sarayında muhafaza edilirler ve iki kara derili hadım ağa ile iki kadın köle

7 Saray kethüdasının yardımcısıdır.

8 Bayezid 1646'da doğmuş ve ertesi yıl ölmüştür.

9 İbrahim'in Orhan adındaki bir oğlu 1649 veya 1650'de genç yaşta ölmüştür. Metinde geleceğin padişahı II. Ahmed (1691-1695) sayılmamıştır. Selim adında 1669'da ölmüş bir diğer şehzadeden de söz edilir.

10 Padişah öldükten veya tahttan indirildikten sonra eşleri ve maiyetleri Eski Saray'a gönderilir, yeni padişahın annesi ise Topkapı Sarayı'na yerleşirdi.

onlara hizmet eder. Bütün askeri erkân onların vasisidir.[11] Şu sıralarda ordu Macaristan krallığına karşı sefere çıktığından,[12] yedi üst düzey görevli orduya vekâlet etmektedir. Bunlar: Müftü, iki kazasker,[13] kızlar ağası, kapı ağası, hünkâr hocası ve kaymakamdır.[14] Eğer askeri güç seferdeyken, padişah şehzadeleri boğdurtacak veya öldürtecek olursa, kanlarının hesabı yukarda sözü edilen yedi sorumlu kişiden sorulacaktır.

Hazine ağası, valide sultana ait servetin baş sorumlusu olan bir hadım ağadır[15] ve hazine dairesinde hizmet eden kadın görevlilerin amiridir.

Kiler ağası da bir hadım ağadır ve valide sultanın kilerinden sorumludur. *Büyük oda ağası*, büyük odadan ve küçük oda ağası *küçük oda*dan sorumludur.

Baş kapıoğlanı, kadınların kaldığı odaların [harem dairesi] baş yöneticisidir.

İki *mescitçibaşı*,[16] padişahın ve haseki sultanın odalarından ve aynı zamanda da camide kadınlara ayrılmış olan odadan sorumludur.

İçoğlanları iki kısma ayrılırlar: Tamamen ipekten yapılma kıyafetler giyen *kaftanlılar* veya *kaftan altındakiler* ve sade kumaştan yapılma kıyafetleri olan *çuhalılar*. İçoğlanlara her yıl büyük bayramdan [Ramazan Bayramı] önce ihtiyaçları olan giysiler dağıtılır.

Gerçi kara derili hadım ağaların gelirleri ak hadım ağaların gelirinden yüksek değilse de, kızlar ağası, yönetimi altındaki selatin camilerinin

11 Kazan kaldıran yeniçeriler genellikle padişahtan şehzadeleri kendilerine göstermesini talep etmiş, böylelikle tahttan indirilmesini engellemek için onları öldürtmediğinden emin olmak istemişlerdir. Yeniçeri ağasının yardımcısı olan kul kethüdası, ölen şehzadelerin cesetlerini bir cinayete kurban gitmediklerinden emin olmak için incelemekle görevliydi. Yeterli sayıda şehzadenin hayatta kalması sadece hanedanın sürekliliğini güvence altına almıyor, aynı zamanda özellikle yeniçerilere Osmanlı hanedanını yok etmeden padişahın hayatı üzerinde hak sahibi olma olanağını veriyordu; hamilik uygulaması da kuşkusuz bunun sonucuydu –S. Yerasimos, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam.*

12 Avusturya'ya karşı 1661-1664 seferi.

13 Kazasker veya kadıasker, askeri kadı. Biri Anadolu ve diğer Rumeli olmak üzere iki kazasker vardır; kadılık hiyerarşisinin en tepesinde yer alır ve dini hiyerarşide de müftünün hemen ardından gelirler.

14 Kendisi de vezir olan kaymakam, sadrazam İstanbul'da yokken ona vekâlet etmekle ve payitahtın idaresiyle görevlidir.

15 Kara ağalar cariyelerin yönetiminden sorumlu olup, görevlerini valide sultanın denetimi altında yürütürler.

16 Birkaç küçük mescit dışında, sarayda üçüncü avluda, girişin solunda yer alan bir tek cami vardır (Ağalar Camii). Padişah ve içoğlanları, valide sultan, hasekiler ve cariyeler bu caminin farklı bölümlerinde namaz kılardı.

vakıflarından büyük gelir sağlamaktadır. Gelirinin günde 300 Venedik sikkesini aştığı tahmin edilmektedir. Kara hadım ağaların ak ağalardan daha zengin oldukları ileri sürülmektedir, çünkü padişah, haseki sultan ve padişahın gözdeleri onlara sık sık büyük miktarda para armağan ederler.

İçoğlanların arasında kırk, hatta belki de daha fazla *dilsiz* veya *bizebani* [bi-zeban] diye adlandırılan, doğuştan konuşma yetisinden yoksun olanlar da vardır. Bunlar geceleri küçük veya büyük odalarda uyurlar ve gündüzleri *büyük odalı* içoğlanların camii önünde otururlar. Buraya saraydan azat edilmiş maaşlı dilsizler de gelir ve onlara birtakım işaretlerle, el, parmak ve göz hareketleri yaparak dilsizlerin usulüne göre anlaşmayı öğretirler. Öyküler, menkıbeler anlatır, kutsal kitapla ilgili açıklamalar yaparlar. Peygamberlerin adlarını belletir ve çeşitli konularda meramlarını anlatabilmeleri için mükemmel bir beceri kazanmalarını sağlarlar. Dilsizlerin yaşça en büyüklerinden olan sekiz veya dokuzu has odada yaşarlar.[17] Bunlara *musahip*[18] denir ve görevleri sürekli hükümdarın çevresinde bulunarak onun hoşça vakit geçirmesini sağlamaktır. Padişah onlara şakadan yumruklar, tekmeler savurur veya fıskiyeli havuza attırıp üzerlerine altın ve gümüş paralar serptirir, paraları yakalamak için çırpınmalarını, debelenmelerini seyrederek eğlenir. Bunların yanına bazen yeni gelen yaklaşık altmış kadar dilsiz içoğlanı ve cüce de katılır. Cüceler içoğlanları ile birlikte küçük ve büyük odalarda kalırlar. Burada onlara saygı, edep kuralları ve padişahın önünde nasıl davranmaları gerektiği öğretilir. Eğitimleri tamamlandığında padişaha hizmet etmekle görevlendirilirler. Cücelerin boyları ne kadar küçük olursa, padişahın gözünde o kadar makbul sayılırlar. Hem dilsiz, hem cüce olan hadımlar ise padişaha sunulabilecek en güzel armağandır. Benim zamanımda Derviş Mehmed Paşa bu niteliklere sahip bir armağanı padişaha sunmuştu. Padişah da ona değerli kıyafetler giydirterek annesine gönderdi. Zamanla valide sultanın gözde hizmetkârı olan bu cüceye büyük özgürlükler tanındı. İstediği zaman istediği yere gidip gezebiliyordu. O güne dek böyle bir hak asla kimseye tanınmamıştı. Ancak belki ona her

17 Padişahın özel dairesi. 16. yüzyılın sonundan itibaren, padişahın hareme çekilmesiyle, peygamberin kutsal emanetlerinin saklanmasına ayrılmıştır [Hırka-i Saadet Odası].
18 Padişaha eşlik etmesine izin verilen, onunla söyleşmek ve onu eğlendirmekle görevli kişi.

bakımdan benzeyen biri bulunabilseydi, o da böyle bir özgürlüğe sahip olabilirdi.[19]

Sarayın iç düzeni hakkında daha iyi bilgi verebilmem için –mühendis veya ressam olmamakla beraber– elimden geldiği kadar düzgün bir çizim yapmaya gayret ettim.[20]

1 numara *Bâb-ı Humayûn* yani hünkâr sarayının dış kapısıdır. Kapı ağası, emrindeki hadım ağalar ve başka görevlilerle birlikte bu kapının önünde oturur. Diğer hadım ağalar ise içoğlanlarına nezaret etmek üzere odalarda kalırlar. Padişahın danışma ve yargılama kurulu olan *Divan-ı Hümayûn*'un toplandığı günler (ki bu toplantı haftada dört kez, Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri sabahın erken saatlerinde başlayıp öğleden önce saat dokuza kadar sürer), tüm hadım ağalar, üst görevliler ve neferler toplantının bitimine kadar silahsız olarak kapıda beklerler. Eğer padişah 42 ve 43 numaralı odalarda bir yabancı ülkenin elçisini huzura kabul edecek olursa, hadım ağaların her biri kaftanının altına bir hançer kuşanır.

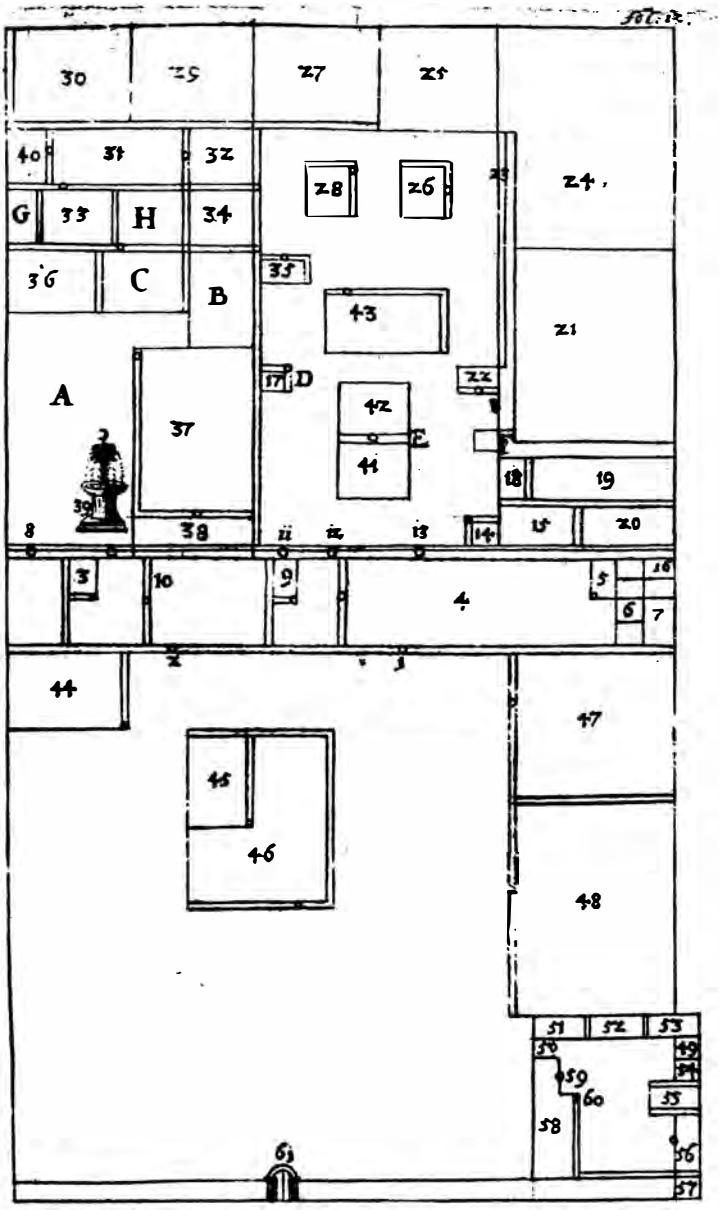
Böyle zamanlarda hadım ağalardan başka *zülüflüler* ve *baltacılar* da oraya gelirler ve sabahın erken saatlerinden akşama kadar onar kişi nöbetleşe elleri göğüslerinde kavuşturulmuş olarak orada ayakta bekler. Divan toplantıları sırasında ise nöbetleşe 30 kişi anlattığım biçimde orada durur. Bu kapıdan geçerek erkeklerin kaldığı odaların bulunduğu binaya gidilir.[21]

2 numara ile işaretli yer *Kızlar ağası kapısı*dır ve buradan geçerek kızların kaldığı odaların bulunduğu bölüme girilir. Kapının önünde kızlar ağası ve emrindeki görevliler, onların önünde de eşit sayıda zülüflüler ve baltacılar daha önce de sözünü ettiğim kapı ağası ile birlikte nöbet tutarlar.

19 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in ek açıklamaları (s. 30): Sarayın İkinci Avlusu, Sarayın Birinci Avlusu.

20 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'daki (*TSY*) çizimde B ile işaretli bölüm Almanca (*Saray-ı Enderun, SE*) ve İtalyanca metinlerde A ile işaretlenmiştir. B ile işaretli yer ise üç metinde de farklı yerlerde bulunuyor. 4. Numaralı oda *TSY*'de çok küçük çizilmiş. İtalyanca metnin çiziminde ise 4 numaralı oda yok. *TSY*'deki 3 numaralı oda *SE*'de 9 numaralı, 9 numaralı oda ise 3 numaralı. *TSY*'de *SE*'de yer alan 13 numaralı kapı gösterilmemiş. İtalyanca metin ile *SE* bu konuda birbirine uyuyor. 5 numaralı kapı yeri her metinde farklı. *SE*'de 11 numaralı kapının yeri metne göre 6 numaralı küçük odanın iç kısmında olmalıydı. *TSY*'de ve İtalyanca metinde bu kapı aynı uygun yerde görünüyor. 8 numara *SE* ve İtalyanca metinde A işaretli (TSY'de B) avluya açılan kapıdır –ç.n.

21 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in ek açıklamaları (s. 30-32).

30
29
27
25
40
31
32
28
26
24
G
33
H
34
36
C
B
35
43
21
A
17
D
22
42
37
41
18
19
38
15
20
3
10
9
4
5
16
6
7
44
47
45
46
48
51
52
53
50
49
54
59
60
55
58
56
61
57

3 numaralı oda kapı ağasının odasıdır. Yemeğini burada yer ve geceleri burada yatar.

4 numaralı mekâna *büyük oda* denir. Sayıları dört yüzü bulan ve sırma işlemeli takkeler takan, sarı çizme veya pabuç giyen çuhalı (dolamalı) içoğlanları burada kalırlar. Her birinin kulakları üzerinden uzun bir saç örgüsü sarkar. Bundan amaç, sonsuza dek padişahın kulu olduklarını onlara sürekli anımsatmaktır. Bir zamanlar Yusuf da Mısır'daki firavunun kölesi olduğunda saçları böyle uzun bir örgü halindeydi. Bu nedenle içoğlanları Hz. Yusuf'u pirleri ve hamileri sayarlar.

5 numara, büyük odanın iç kapısıdır ve *kum kapısı* adıyla anılır. Gündüzleri kapalı olup geceleri açık tutulur. Böylece gece bekçileri bu kapıdan ve tam karşısında bulunan 7 numaralı küçük odanın kapısından girip çıkabilirler. Her gece, ikisi büyük odadan, ikisi de küçük odadan olmak üzere dört içoğlanı, koridorlarda, odalarda ve kapıların arasında nöbet tutarlar ve ellerinde hazır bulundurdukları gereçlerle tüm gece boyunca yanan büyük mumların şamdanlarını temizlerler, uykularında üstlerini açan veya örtünmeden yatan içoğlanların üstlerini örterler.

6 numaralı odada yukarda tarif edildiği biçimde giyinen 200 kadar içoğlanı kalır. Bunlarla büyük odada kalanlar arasındaki tek fark, bu içoğlanlarının, kapı ağasının ve gerek büyük odada, gerekse küçük odada kalan hadım ağaların sofralarından arta kalan yemeklerle beslenmeleridir. Üst görevlilerin her biri ise kendi odalarında yemek yerler. Bunlar namazlarını padişahın mescidinde kılarlar (büyük odadakilerin dışında tüm kara ve ak derili hadım ağalar da namazlarını burada kılarlar). Namaza giderken çifter çifter, başları önlerine eğik ve elleri göğüslerinde kavuşturulmuş olarak (tıpkı Kapusen keşişleri gibi) odalarından çıkıp camiye doğru yürürler.

7 numara ile işaretli yer küçük odanın iç kapısıdır ve tıpkı büyük odanın kum kapısı durumundadır.

8 numaralı yer, kızların kaldığı büyük odanın [cariyeler dairesi] (A) kapısıdır ve çamaşırların yıkandıktan sonra kuruması için iplere serildiği avluya [cariyeler taşlığı] açılır.

Kadınların bu odasında, yukarda da açıkladığım gibi, çamaşırlar yıkanır, dikiş dikilir ve çeşitli zarif nakışlar işlenir.

9 numara, kızlar ağasının yemeğini yediği ve geceleri uyuduğu odadır.

10 numaralı yerde içoğlanlar ve küçük odanın hadım ağaları abdest alırlar, yani yüzlerini, ellerini ayaklarını yıkarlar. (Eğer geceleyin istimnada bulunmuşlarsa tüm vücutlarını yıkarlar. Buna gusül abdesti denir.) Kuran'ın emrine göre, abdest almadan camiye gidilmez ve başka bir yerde de namaz kılınmaz. [22]

11: Burası küçük odadan Enderun mektebinin avlusuna açılan kapıdır ve gün boyu açık bırakılır. Gece bastırdıktan bir buçuk saat sonra içoğlanları camide yatsı namazını kılıp geri döndüklerinde bu kapı kapatılır.

12: Bâb-ı Humayûn'un karşısında bulunan bu büyük kapıdan [Bâb-üs-saâde] geçilerek *arz odası*nın önündeki avluya girilir.

13: Büyük odanın avluya açılan kapısı geceleri kilitlidir. Gündüzleri ise sürekli açık durur ve içoğlanları günde dört kez mescitlerinde namazlarını kılmak için bu kapıdan geçerler. Beşinci namazı ise odada kılarlar.

14: Burası saraydaki hadım ağaların üstü olan *saray kâhyası*nın odasıdır. Hadım ağalar ve içoğlanları üç ayda bir maaşlarını [ulufe] burada alırlar. Çuha giysili içoğlanların[23] her biri günde 8 akçe alır. İpek giysililerin[24] gündeliği 12 akçeden, has odalılarınki ise 40 akçeden hesaplanır. Büyük oda ve küçük odaya, acemilik dönemlerini diğer üç saraydan birinde –Edirne'de,[25] Pera veya Galata'da[26] ve At Meydanı'nda bulunan İbrahim Paşa'ya ait sarayda[27]– geçirip gereken olgunluğa erişmiş olan içoğlanları alınır.

22 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in ek açıklamaları; Abdest Nedir ve Ne Zaman Alınır?, Gusül Abdesti Nedir ve Ne Zaman Alınır? Abdest Yahudilerden Alınmıştır (s. 35-36).

23 Büyük ve küçük odalardaki içoğlanları.

24 Seferli koğuşu, kiler odası ve hazine odasındaki içoğlanları.

25 14. yüzyıl sonu veya 15. yüzyıl başından beri var olan Edirne Kışla Sarayı 1675'te kapatılmış ve yapıları devlet tarafından satılmıştı.

26 İstanbul'un kuzey kesiminde, eski Ceneviz kenti Pera-Galata'nın üstünde yer alan meşhur Galata Sarayı. II. Bayezid'in 1492'de kurduğu bu okul da 1675'te kapatıldı, ama 1715'te yeniden açıldı. 1834'te kesin olarak kapatılan yapılar, 1838'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adlîye-i Şahane'yi, 1868'den itibaren de Fransızca eğitim veren ilk Osmanlı lisesini [Mekteb-i Sultanî] barındırdı.

27 Sultanahmet Meydanı'nda bugün Türk ve İslam Sanatları Müzesinin yerleştiği saray, önceleri Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa'nın konutuydu. Daha sonra acemi içoğlanları ve yeniçerilere verildi. Bu mektep de 1675'te kapatıldı.

Bir içoğlanı yedi veya dokuz yıl süren acemilik dönemini bu saraylarda tamamladıktan sonra sipahi[28] rütbesiyle mezun edilir. Buna *çıkma* denir. (İçoğlanları arasından sadece birkaç kişi seçilerek yönetici olarak sarayda alıkonur. Bunların görevi, yeni gelenlere Enderunun kurallarını ve törelerini öğretmektir.)[29]

Sultan İbrahim'in kirişle boğdurulmasından sonra, adı geçen saraylarda toplu olarak gerçekleştirilen *çıkma* olayı vesilesiyle eski ve yeni mezun olan sipahiler birbirleriyle anlaşarak, efendileri olan Sultan İbrahim'in öldürülmesine neden olduklarına inandıkları yeniçerilerden öç almaya karar verdiler ve bu sebeple yeniçerilerle sipahiler arasında büyük bir çatışma çıktı. Sipahiler sadece ok ve yaylarını, kılıç ve mızraklarını kullanabiliyorlardı, yeniçeriler ise ateşli silahlara sahiptiler ve kendilerine siper olabilecek duvarların arkasına, odalara sığınabiliyorlardı, dolayısıyla sipahilere kıyasla üstün durumdaydılar. Sonunda sipahiler yenildiler ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Bir camiye sığınarak canlarını kurtarmak istedilerse de, birçoğu caminin içinde ve dışında vuruldu veya kılıçtan geçirildi.[30]

O günden bu yana içoğlanlarının toplu olarak Enderundan çıkması usulü kaldırıldı. İlerde daha ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, bir paşa veya beylerbeyi atandığında, onun emrine verilmek üzere, padişahın uygun gördüğü sayıda içoğlanı kapı ağası tarafından söz konusu kişiye gönderilmektedir. Bu şekilde Enderundan ayrılan içoğlanlardan boşalan yerleri doldurmak için bir ödül tarzında saraydaki odaların birinden diğerine aktarmalar yapılır. Dış saraylardan getirtilen içoğlanları ile de küçük odada ve büyük oda da boşalan yerler doldurulur ve öte yandan dış saraylara da kısa sürede başvuruda bulunan yeni acemiler alınır. Bu sorun böylece tamamen çözülmüştür.

Dış saraylardaki içoğlanları beslenme, giyim ve eğitim bakımından büyük ve küçük odalarda kalan içoğlanları ile eşit muamele görmektedirler. Tek farkları, büyük Enderundaki içoğlanlarına dış saraydakilere kıyasla

28 Atlı asker anlamına gelen sipahi terimi, Osmanlı askeri sistemindeki birbirinden çok farklı iki "subay" bölüğünü ifade eder: Görevle ilişkilendirilmiş bir "tımar"ın tasarrufuna sahip olanlar, sefere çıkıldığında kendilerine tahsis edilmiş gelirle orantılı sayıda askerle birlikte orduya katılmakla yükümlüdür; yeniçerilerin süvari kuvvetini oluşturan *sipahiler* ise kapıkulu kökenli ve ulûfelidir. Burada ikinci gruptan söz ediliyor.

29 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in ek açıklamaları: Hipodrom (s. 37).

30 25-28 Ekim 1648'de yaşanan bu olaylarda, 200 sipahi ve 70 içoğlanı ölmüştür.

biraz daha yumuşak davranılması ve bunların yüksek konumlara getirilmeleri ihtimalinin daha büyük olmasıdır. Ayrıca kıdemlilerin sekiz akçe gündelik almalarına karşın yeni gelenler sadece üç akçe alırlar.[31]

Çuhalı İçoğlanların yemekleri

Yukarda sözünü ettiğim üç sarayda ve Büyük Enderun sarayının büyük ve küçük odalarında genelde yemek olarak *suiuş* [söğüş], yani sulu olmayan et ve buğday çorbası, ya da kabuklarından temizlenip dövülmüş buğdaydan [bulgur] yapılma bir yemek, pirinç çorbası, mercimek çorbası, un, kuş üzümü ve safrandan yapılan *zirnain"* [zerde], pirinç bal ve kuş üzümünden yapılan *ekşi aş* verilir. Her öğünde sofraya sadece iki kap yemek gelir, bunlardan biri söğüş, diğeri ise çeşni olarak yukarda saydığım yemeklerden biridir. Günde iki öğün yemek yenir. Birincisi sabah saat dokuzda, ikincisi ise öğleden sonra saat üçte verilir. Ekmekler geniş bir tekerlek şeklindedir. Tıpkı bizim ülkelerimizdeki *kolaç* adı verilen ekmeklerin peynirsiz ve katıksız olanına benzer ve çok az unla yapılır, bunlara *folda* [fodla] derler. Sofraları *sini* adı verilen bakırdan yapılma yuvarlak, yassı tepsilerdir ve bunlar masa yerine geçer. Onar kişilik gruplar halinde bu sinilerin etrafında otururlar. Bu on kişiden birine *sinici* derler. Onun görevi her yemek vakti siniyi yemeğin yeneceği yere koymak ve yemekten sonra temizleyip kaldırmak, kaşıkları yıkamak, yemekleri getirmek ve sini ile ilgili her şeyi gözetim altında tutmaktır. On kişilik gruptan diğer birine de *bölükbaşı* denir ve bu kişi elinde büyük bir tahta kaşık tutar. Yemek sırasında kavga çıkaran veya uygunsuz bir davranışta bulunan olursa, bu kaşıkla onun alnına vurur. Sinici, eti küçük parçalara ayırıp bölüştürdükten sonra (onlar bizim ülkemizde yapıldığı gibi bıçak ve çatal kullanmazlar), bölükbaşı "Bismillah" yani "Tanrı adına" diyerek çanağa el atar ve ilk olarak kendine birkaç parça et alır. Onun arkasından diğerleri hızla beş parmaklarını kullanarak (tıpkı aç kalmış av köpekleri gibi) çanağın içindeki etlere saldırırlar. Kimi büyük, kimi küçük bir parça kapar, atik davranmayanlar ise çoğu kez etin kokusuyla yetinmek zorunda kalırlar.

31 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da (s. 38-42) buraya Girardin'in eklediği bölümler: Saraya kabul edilen Hıristiyan köleler. Devşirmeler nasıl seçilip götürülür? Ermeniler devşirme vergisinden muaf tutulur. Bunun nedeni. Ermenilerin ve Nasturilerin inancı. Yahudiler devşirme vergisinden muaf tutulur. Bunun nedeni. Türkiye'de hor görülen Yahudiler. Acemi oğlanlar. Dış sarayın içoğlanları.

Ama yavaşlıkları yüzünden kayba uğrayanlar bunu bir başka sefer el çabukluğuyla telafi ederler. Bundan sonra ikinci yemek büyük bir çanak içinde ortaya konur. Artık buna o kadar büyük bir hırsla saldırmazlar, midelerini yavaş yavaş doldururlar. Bu yüzden de yemeğin çoğu artar.

48 numara ile gösterilen ve *hünkâr mutfağı* adı verilen mekânda görevli olan aşçılar yemekleri büyük bakır kazanlar içinde 13 numaralı kapıya kadar getirirler. Buraya varır varmaz, kazanları taşımak için kullandıkları uzun ve oldukça kalın demir çubukları hızla yere fırlatırlar. Böylece çıkardıkları gürültü yemeğin kapıya getirildiğini haber veren işaret yerine geçer. Bunun üzerine sinicilerin her biri kendi grubunun payına düşen yemeği iki çanağa doldurmak üzere aceleyle oraya gelir. Aşçılar odalara ayrılan yemekleri teslim ettikten sonra tekrar mutfaklarına çekilirler. Siniciler ise kendilerine ve arkadaşlarına tahsis edilen yemekleri iki seferde sofraya taşırlar.

Dış saraylarda her yemekten sonra, din görevlisi olan *imam* bir dua okur ve padişaha şükranlarını belirtir. Yemek yiyenler hep birlikte "Amin" diye bağırarak bu duaya katılırlar. Büyük Enderun sarayında ise fazla gürültüye meydan vermemek için şükran duasından vazgeçilmiştir.[32]

Bu yemeklerin dışında her perşembe günü pilav pişirilir. Pirince katılan suyun tamamı çektirilerek yapılan bu yemek çok rağbet görmektedir. Büyük odada, 30 gün boyunca güneşin doğuşundan batışına kadar hiç yemek yenmeyerek oruç tutulan Ramazan ayının dışında bu yemek sofraya gelmez. Ramazan ayında sözü edilen dış saraylardaki içoğlanları, aralarında topladıkları birikmiş paralarla gece boyunca tüketmeyi tasarladıkları çeşitli yiyecekleri satın alırlar. Büyük Enderun sarayında ise, dörder, beşer veya daha fazla sayıda içoğlanı birleşerek hünkâr mutfağının aşçılarına bir miktar para verirler ve onları bu şekilde memnun ederek Ramazan gecelerinde yiyecekleri yemekleri hazırlatırlar.

İçoğlanlarının içecekleri

İçoğlanları yaz ve kış asla sudan başka bir şey içmezler. Olsa olsa yaz günlerinde suyu kar veya buzla soğutarak içerler. Bazıları bal veya kaynatıl-

32 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da (s. 43-44) buraya Girardin'in yaptığı ekler: Türklerin Kanaatkârlıkları. Türklerde en çok yenen etler. Türkler soğan ve sarımsağı severler. Türklerde Oruç.

mış üzüm suyu [pekmez] satın alır ve suyla karıştırarak "şerbet" dedikleri tatlı bir içecek yaparlar.

Çuhalı İçoğlanlarının Amirleri

Her üç dış saraydaki yöneticilerin başında *saraylı ağası*[33] denen birer hadım ağa bulunur. Kapı ağası bu görevi Büyük Enderun sarayındaki hadım ağalardan birine verir. İkinci kademedeki görevli *içoğlanı kâhyası*dır,[34] Üçüncü kademedeki görevli ise *odabaşı*dır. Gerek dış saraylardaki her odanın, gerekse esas Enderun sarayındaki büyük odanın ve küçük odanın özel bir *odabaşı*sı vardır ki, onun görevi, herhangi bir kusur işleyenleri veya yanlış bir davranışta bulunanları cezalandırmaktır. Her odanın dördüncü görevlisi yoklama kayıtlarını tutan *defterci*dir. Gece vaktini bir saat geçe, son namazın bitiminde tüm içoğlanları yerlerinde ayakta dururlar ve defterci her birinin adını okuyarak aralarından birinin eksik olup olmadığını denetler. Adı okunan içoğlanı, "lebbeyk," yani "buradayım" diye seslenerek orada olduğunu belirtir.

Böylece listedeki tüm isimlerin okunması bitince, o gün içoğlanlarından kusur işlemiş olan varsa, adı geçen hadım ağa tarafından değnekle cezalandırılır. Bundan sonra da odabaşı bir değnekle yere vurarak yatma zamanının geldiğini işaret eder ve herkes hemen yatağını hazırlayarak tam bir sessizlik içinde uykuya yatar. Yataklarında yün bir battaniyenin yarısını altlarına sererler, diğer yarısını da üstlerine örterler. Yatakları, pamukla doldurulmuş bir şilte ile koyun yünü ile doldurulmuş 1 arşın boyundaki bir baş yastığından ibarettir. İçoğlanları, yazın güneşin doğuşundan yarım saat öncesine, kışın ise bir saat öncesine kadar uyurlar. Yaz mevsiminin günleri uzun ve geceleri kısa olduğundan, Büyük Enderun sarayındaki içoğlanları öğleden önce saat dokuzdaki ilk öğünden sonra öğlen saat on ikiye kadar, dış saraylardakiler ise öğle vaktinden ikindiye kadar, yani üç saat, giyinik olarak battaniyelerini üzerlerine çekip yatmak ve uyumak zorundadırlar. Aslında aşırı sıcak günlerde terden bunalan içoğlanları için

33 Saray ağası, rütbe olarak *kapı ağası*'nın ardından gelen ikinci ak ağadır. Temizlik ve onarım işlerinden sorumludur. Padişah saraydan ayrıldığında, maiyetle beraber gitmeyip, sarayı beklemek üzere geride kalır.

34 İçoğlan kâhyası, yukarıda değinilen saray kâhyasının bir diğer adıdır.

bu uygulama dinlenme olarak değil, eziyet olarak değerlendirilebilir. İlk uyanan ve ayağa kalkanlar ağalardır. Bekçiler, dış saraylarda kum saatine göre, Büyük Enderun sarayında ise ahşap bir çalar saate göre onları uyandırırlar. Amirler uyanır uyanmaz önce yıkanmaya giderler, sonra tekrar yerlerine dönerler. Bundan sonra bekçiler iplere takılı olarak tavandan sarkan tüm yanan kandillerin iplerini çekerek onları yere indirir ve tekrar yukarıya çekerler. İplerin çekilmesiyle, dolanmış oldukları çıkrıklar gıcırdamaya ve takırdamaya başlayınca, herkes yattığı yerden fırlar, giyinir ve yatağını toplayarak ayak ucunun karşısında dikili duran direğe asar, eşyasını toplayıp düzenli bir biçimde yerine yerleştirir. Bundan sonra yıkanmaya gidilir. Bu arada içlerinden biri, (o gün kimin sırası gelmişse) odayı temizler, süpürür, siler ve ışıkları yakar. Yıkanmaya gidenler dönünce, Kuran'larını ellerine alırlar ve hep bir arada yüksek sesle okumaya koyulurlar. Müezzin caminin minaresine çıkıp ilk namaza davet etmek üzere seslenince, içoğlanları Kuran'larını odalarında bırakarak ikişer ikişer camiye yollanırlar. Büyük Enderun sarayında her odada bir çalar saat bulunduğundan herkes saatin çalmasını[35] bekler ve bundan sonra hemen yerinden fırlayıp yukarda anlatılan görevleri yerine getirir. Başka bir üst görevli de *hamamcıbaşı*dır. Bu görevli içoğlanlarını hamamda yıkayıp keseleyen tellakların, saçlarını sakallarını kesen berberlerin üstüdür. Enderunda yaşayanların bazıları 50 yaşında ve daha da yaşlı oldukları halde, hepsi sakallarını ve bıyıklarını kesmek zorundadır.[36]

Edirne'deki Enderunda içoğlanları her çarşamba günü yıkanmak için hamama gittiklerinde, hamamcıbaşı onların çıkardıkları giysileri ve iç çamaşırlarını gözden geçirir. Eğer bakımsız, bitli, kirli ya da iyi temizlenmemiş bir giysi bulursa, onu odanın ortasına koyar, üzerine de işaret olarak sahibinin takkesini yerleştirir. İçoğlanları hamamdan çıkar çıkmaz, hamamcıbaşı bir kenara ayrılmış olan giysilerin sahiplerini çağırır ve onların hamamda sıcaktan yumuşamış olan tabanlarına değnekle vurarak hamam sefasını sona erdirir. Bundan sonra herkes giyinir ve yerine döner.

35 "Yat ve kalk işareti olmak üzere, bir demir levha üzerine çekiç ile üç defa vurulurdu." (İ.H. Uzunçarşılı, s. 331.)

36 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in ek açıklamaları (s. 47).

Büyük Enderun sarayında ise böyle bir uygulama yoktur, çünkü tellakların ve berberlerin işini yapanlar da gene içoğlanlarıdır. Bunlar yıkadıkları ve saçlarını sakallarını kestikleri kişilerden para alırlar. Böylece Büyük Enderun sarayında her biri yılda 1000, dış saraylardakiler ise 300 akçe kazanırlar. Bu para düzenli ve eksiksiz olarak her yıl bayramda kendilerine ödenir. Hamamcıbaşılar içoğlanların fazla uzamış olan zülüflerini de her ay kısaltırlar. Saraya yeni giren acemilerin zülüfleri sadece burunları hizasına kadar uzatılır, oysa kıdemlilerin zülüfleri daha uzun bırakılır. Tellaklar hamamı temiz tutmazlarsa ve berberler makaslarını, usturalarını iyice temizleyip bilemezlerse, ya da birbirleriyle ağız dalaşı yapıp kavga ederlerse, hamamcıbaşı tarafından falakaya çekilirler.

Amir durumundaki yöneticilerden biri de *imam* diye adlandırılan din adamıdır. Her odanın kendi imamı vardır. Bu görevli, içoğlanlarına Kuran dersi vermenin dışında öğrencilerinden birinin uygunsuz bir davranışta bulunduğunu işitir veya görürse, onu falakaya çekemese de, bir tokatla cezalandırabilir.

Bir başka üst görevli de *tımarhanecidir*.[37] Hastanenin yönetimi bu kişiye verilmiştir. Hastalar hekimin muayenesinden geçirildikten sonra tedavi için tımarhaneye gönderilirler. Hastalara verilen yemeğe *perhiz çorbası* denir. Bu yemek makarna gibi, ufak ufak doğranmış hamur parçalarının pişirilmesiyle hazırlanır. Böyle bir yemeği yiyen sağlam insan bile hastalanır ve eğer hasta ise, son nefesini verir.

Büyük Enderun sarayında hastalara bazen yağsız bir tavuk kanadı verilirse de, içoğlanlarının çok katı kurallarla yetiştirildiği ve sık sık acımasızca dayaktan geçirildiği dış saraylarda, kötü muameleden ve yaşanan korkudan kaynaklanan hastalıklar çok yaygındır. Özellikle boğaz iltihapları veya kötü çıbanlar, ateşli hastalıklar, akciğer hastalıkları, sarılık ve vücutta su toplanması gibi illetlere sıkça rastlanır.

Benim zamanımda haziran ayına rastlayan küçük bayramda (bu bayram, Hz. İbrahim'in öz oğlunu Tanrıya kurban etmeye hazır olması olayının anısına kutlanır) muhtaçlara et dağıtmak için o kadar çok kurbanlık koyun

37 Tımarhaneci, tımarhanenin, tedavi yerinin sorumlusudur. Bu terim hastane anlamında kullanıldığı gibi, akıl hastalarının bakıldığı bir yeri de ifade edebilir.

kesildi ki, ortalıkta kalan hayvanların kanları, iç organları ve derileri yaz sıcağında bozulduğundan, etrafa yayılan kötü koku veba hastalığına neden oldu. Günde altı, yedi, hatta on kişi bu hastalıktan öldü. Neyse ki bu durum sadece 14 gün sürdü, yoksa Enderunda çok az kişi kalacaktı. Üstelik bu kadar çok sayıda içoğlanın ölmesine karşın hiçbirimizin saraydan ayrılmasına izin verilmedi, bir arada kalmamız yüzünden göz göre göre hastalanmamıza ve ölmemize göz yumuldu. O günlerde Kandiya Krallığı'nda esir alınıp getirilen Hıristiyan subaylardan ve askerlerden de ölenler oldu: Yedi İtalyan, dört Fransız, bir Alman ve bir Felemenkli hastalığa yenik düştüler. Bunların tümü iyi ailelerden gelme insanlardı ve aralarında 20 yaşında Sinyor Tomaso Marchio de Luca da bulunmaktaydı. Kendisi ölmeden önce, yakınlarına haber göndermemi benden defalarca rica ettiği için, ismini bu vesile ile anmayı bir borç biliyorum. Ayrıca Narcisso Morchetti adında bir yüzbaşı ve La Bottiere ailesinden gelme bir Fransız astsubay da ölenler arasındaydı. Böylece Enderunda hayatta kalanların sayısı toplam olarak 260 kişiden 150 kişiye düştü.

Enderundaki diğer üst görevlilere *kalfa* veya *kalife*[38] denmektedir ve bu rütbe ustanın bir altıdır. Bunlar yönetimleri altına verilmiş olan içoğlanlarına Kuran'ı okumayı ve anlamayı öğretirler. İçoğlanlarından biri derste dikkatsizlik yüzünden bir kelimeyi yanlış okursa onu dayakla cezalandırma hakkına da sahiptirler.

Bir başka üst görevli de *çinicibaşı* diye adlandırılır[39] Bu kişi çeşmelerin ve özel mahallerin [helaların] bakımından sorumludur. Saraya yeni gelen acemi oğlanlar önce bu görevlinin emrine verilir ve o da bakımından sorumlu olduğu yerleri yeni gelenlere süpürtür ve suyla yıkatarak temizletir.

Dış saraylarda "Divan" adı verilen yargılama kurulunun uygulamaları

Yemekten sonra siniciler, daha önce anlattığım gibi, yemek sofrası olarak kullanılan sinileri ve kaşıkları toplayıp çeşmeye giderler ve hepsini soğuk suyla yıkarlar. Odabaşı elinde beyaz bir bezle odanın kapısında bekler

38 Kalfa, "birinin yerine geçen kimse" ya da "yardımcı, ikinci" anlamına gelen halife sözcüğünün bozulmuş halidir.

39 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam* kitabında *çeşmecibaşı* olarak geçmektedir.

ve yıkanmış sinileri, kaşıkları bu bezle silip kurular, bir yandan da iyi temizlenip temizlenmediklerini anlamak için her birini koklar. Aynı şekilde bulaşık bezlerini ve içoğlanların elbiselerinin kirlenmemesi için önlerine bağladıkları önlükleri de[40] denetimden geçirir. Soğuk suyla kolay kolay yağdan arındırılamayan yemek gereçleri, temizleme kumu yerine bir parça toprakla ovulur. Ama tahmin edileceği gibi, bulaşıklar gene de odabaşının beğenisini kazanacak kadar temiz yıkanamadığından, bu işi üstlenen içoğlanların 20 değnek yemeğe hazır olmaları gerekir. Bulaşığın yıkanması sırasında tüm içoğlanları yerlerinde dimdik ayakta beklerler. Odabaşı, siniciyi de yardıma çağırarak bulaşıkların kurulanmasına nezaret eder ve bundan sonra da ona sofra malzemesini yerine kaldırmasını buyurur. Kendisi ise değneğini peşi sıra sürükleyerek odanın içinde çepeçevre dolaşır ve kapıya gelince durur, o gün gözetimle görevlendirilmiş olan bekçiyi ya da gardiyanı çağırır ve ona gün boyunca küçük de olsa cezalandırılması gereken kabahatleri işleyenleri, örneğin öksürürken takkesi ile ağzını kapatmayanları, mendiline değil de yere tüküren veya sümkürenleri karşısına çıkarmasını buyurur. Bu buyruk herkeste büyük bir korku uyandırır, çünkü cezadan kurtulamayacakları kesindir. Bekçi eliyle suçluları işaret edince, bunlar odabaşının karşısına dizilirler ve kabahatlerinin büyüklüğüne göre ya azarlanırlar, ya da çıplak tabanlarına –bazen de ayakkabılarını çıkarmadan– belli sayıda değnek yemeğe katlanırlar. Sonunda odabaşı onlara kısa bir uyarı ve nasihat nutku çeker, bekçiye değneğini verir ve gider. İçoğlanları da okuma, yazma derslerini sürdürmek üzere yerlerine geçerler. Büyük Enderun sarayında böyle divan veya yargılama toplantıları yapma âdeti yoktur. Sabah namazından önce kabahat veya günah işleyenler doğrudan doğruya en üst görevli tarafından çağrılarak cezalandırılırlar. Bunların kendi lehlerine kullandıkları bir olanakları vardır. Eğer çok şiddetli dayak yerlerse, avazları çıktığı kadar bağırmaya başlarlar ve sesleri padişahın odasından duyulur. Bu durumda arz ağası[41] "dilek"[42] diye seslenir ve cezayı uygulayan kişi hemen dayağı keser. Böylece suçlu zorunlu olarak af edilir. Dış saraylarda divan toplantıları dışında da sabahları ve akşamları acımasızca cezalar verilir.

40 Peştemal, Farsçada büyük havlu anlamına gelen *püşt-mâl*'den türemiştir; burada "önlük" anlamında kullanılmaktadır.

41 Arz ağası, has odadaki ilk dört içoğlanına verilen addır.

42 Arz ağası, padişahın af dileğini duyurmaktadır.

Mescitçi denen görevliler cami binasının ve içindeki tüm eşyanın temizliğinden sorumludur. Bunlar camide düzeni de sağlarlar. İçoğlanları namaz kılarken tıpkı askeri birliklerdeki gibi sıra halinde ayakta dururken veya dizleri üstüne çöküp yere kapanırken aralarından biri düzeni bozar, güler veya bir arkadaşı ile konuşursa, mescitçi ona bir tokat atar.

Kandilciler,[43] hem cami içindeki hem de odalardaki kandillerden sorumludur, onları temizler, yakar ve söndürürler.

Hoca hizmetkârları, "hoca" denen bilim adamları [ulema] kendilerinin bir alt kademesindeki kalfalara ders vermeye geldiklerinde, onları karşılayıp saygıyla kollarına girerler ve ciddi bir törenle içeri götürürler.

Kıdemli içoğlanlarının kurdukları özel bir vakfa *cüzhanlık*[44] denmektedir. Ölen içoğlanlarının geride bıraktıkları paralardan oluşturulan bu vakıf tarafından, ölenlerin ruh huzuru için Kuran'ın otuzda biri olan bir cüzü her gün okuyarak dua eden içoğlanına iki veya üç akçe bağışlanır.[45]

Bakraç oğlanı, odadaki bakır eşyadan sorumlu olan hizmetkârdır. Eğer bakırlardan biri kaybolursa, hiçbir itirazda bulunmadan veya kaçamak yollara başvurmadan onu yerine koymak zorundadır.

Kitapçı, odanın bütün kitaplarından sorumludur ve bunların kayıtlarını tutar.

Her odanın bir ardiyesi vardır ve burada içoğlanlarının eşyaları, paraları, giysileri ve çamaşırları sandıklara kilitlenmiş olarak saklanır. İçoğlanların biri bu odaya girip sandığından bir şey çıkarmak veya içine bir şey yerleştirmek isterse, önce *rafçıbaşı* denen görevliden izin alması gerekir. Eğer rafçıbaşı kabul ederse içoğlanı ile birlikte odaya girer ve onun bir şey aşırmamasına dikkat eder. Her sandığın üzerinde sahibinin adı yazılıdır. Yaşça büyük olan kıdemli içoğlanları kendilerinden sonra gelen genç içoğlanların vasileri durumundadır ve onların paralarını, eşyalarını saklayıp korurlar, öte yandan içoğlanları herhangi bir saygısız davranışta bulunurlarsa, onlara doğru yolu göstermek için üzerlerinde otorite kurarlar.

43 Latince *candela*'dan türetilmiş kandilden gelir.

44 Bir *cüz*, Kuran'ın otuz bölümünden biridir; cüzhan adı verilen bir hafız tarafından okunur, bu işe de cüzhanlık denir.

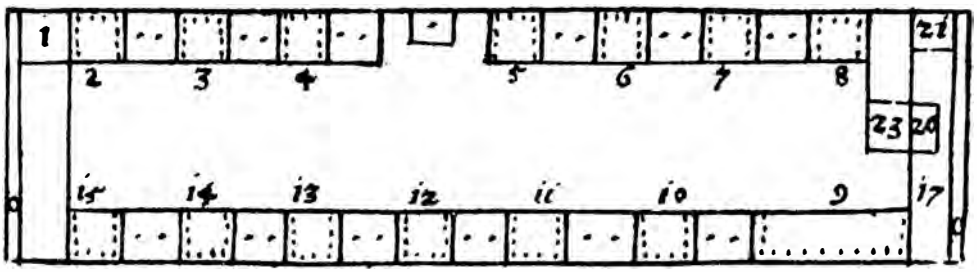
45 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in açıklamaları (s. 52-54).

Büyük Enderun sarayında ise içoğlanları paralarını kesinlikle böyle saklamazlar. Paraların tümü bir arada *hazine* denen odaya konur ve orada saklanır. İçoğlanlarına maaşlarının [ulufe] ödeneceği gün bu görevi üstlenmiş olan hadım ağa, hazine odasında oturup her birinin para kesesini teker teker açar ve içoğlanına ait maaşın tümünü, yarısını veya sadece istediği kadarını buraya koyar, keseyi tekrar kapatır, mühürler ve hazinedeki eski yerine yerleştirir. Böylece içoğlanın parası, üzerinde sahibinin adı yazılı olarak güvenli bir biçimde saklanmış olur. Eğer içoğlanlarından birine talih güler de Enderundan çıkabilir veya azat edilirse, kedisine sadece parası değil, sahip olduğu tüm eşyaları eksiksiz olarak hemen teslim edilir.

Gelelim büyük odaya

Çizimde odaların içinde görülen noktalar, içoğlanların yan yana oturuş düzenini belirtmektedir. İçinde sadece iki nokta bulunan odalarda *kerevet* adı verilen ve yerden biraz yüksekçe olan bir çeşit sahnede, biri kıdemli, diğeri yeni olmak üzere iki hadım ağa oturup içoğlanların ne yaptığını ve davranışlarını gözlemlerler. Aralarından biri en ufak bir yanlış hareket yaparsa, bulundukları yerden aşağı inip odanın ortasında onu falakaya yatırırlar. Şunu da belirtmek gerekir ki, herkes gündüzleri nerede otururşa, geceleri uyuyacağı zaman yatağını da oraya sermek zorundadır.

1 numara, daha önce de sözü edilen *kum kapısı* adındaki yerdir ve orada oturan hadım ağaya *başkapıoğlanı* denir.

oda planının çizimi.

2 numara, *"Gsfel Mahallesi"* [Esfel Mahallesi][46] diye adlandırılmıştır ve en son bölümdür.

3 *Cezayir Mahallesi* adını taşıyan bu bölümde önceleri Berberistan'dan getirilen Cezayirliler kalırdı. Ama artık onları da diğerlerinin arasına yerleştirdiklerinden böyle bir özelliği kalmamıştır.

4 *Kapı Mahallesi,* kapının yanındaki bölümdür.

5 Pire Mahallesi

6 Pire Mahallesi

7 Bit Mahallesi

8 *Odabaşı Mahallesi,* odabaşına ait bölüm.

9 *Külhancı Mahallesi:* Hamamdaki ve odalardaki ocakları yakan ve söndüren görevlilerin odasıdır.

10 Burası *gusulhane* denen sıcak bir odadır ve –daha önce de sözü edildiği gibi– geceleyin kirlenmiş olanlar tepeden tırnağa kadar bütün vücutlarını burada yıkarlar.[47]

11 Gusulhanenin suyunu ısıtan ocağın bulunduğu yer.[48]

12 Burası oldukça yüksek bir yerdir. Hükümdarın oğulları bir eyalete yönetici olarak atanacak yaşa gelmeden önce burada eğitilirler. Vaktiyle şehzadeler istedikleri gibi yaşayıp çevrelerindekilere hükmedemezlerdi. Yönetici konumuna getirilecekleri zamanı beklemek zorundaydılar. Aralarından bazıları Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırınca, bundan böyle ülkede kargaşa çıkmaması, halkın huzur içinde ve devlete saygılı yaşaması, düzenin korunması için, tahttaki en son hükümdardan olmayan şehzadelerin boğdurulmasına karar verildi ve bu karar bir fermanla kesinleştirildi.[49]

Şimdilerde ağaların sarıklarını çözüp sarmakla görevli olan *sarıkçılar* ve saatlerden sorumlu olan *saatçiler* bu odada yaşamaktadır. Dilsizlerin ve cücelerin kaldıkları yer de bunun altındadır.[50]

13 *İmam Mahallesi,* din adamlarının kaldığı bölümdür.[51]

46 Esfel mahallesini, sonuncuların yani hiyerarşide en alttakilerin yeri diye okumak gerekir.
47 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da İlim Mahallesi (s. 56).
48 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Tahtabiti Mahallesi (s. 56).
49 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in yorumu (s. 56).
50 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da İmam Mahallesi (s. 57).
51 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Sazende Mahallesi (s. 57).

14 İçoğlanlarının üstü olan *baş kalfa*nın kaldığı *Baş Mahalle*'nin birinci bölümüdür.

Diğer önemli konumlardaki kalfalar da birbirini sırayla izleyen öbür odalarda kalırlar.

Enderun sarayındaki diğer odaların düzeni de tıpkı büyük odanın düzeni gibidir ve bu örneğe bakarak onları da göz önüne getirmek mümkündür. Tek fark, içoğlanlarının buradaki gibi hadım ağalarla ayrı ayrı yerlerde değil karışık olarak bir arada yaşamalarıdır.

Şimdi de sıra geldi padişah sarayının veya Büyük Enderunun diğer bölümlerine.

Burada *sinicilerin* kapları ve kaşıkları yıkadıkları bir oda ve içoğlanlarının en güçlüleri olan *külhancıların*, –ki bunlar yaklaşık 40 kişidir– savaşa hazırlık olarak ok atma talimleri yaptıkları bir oda vardır. Ok atma talimine yeni başlayanlar, önce her gün bir çıkrık üzerinden geçirilmiş olan halata bağlı olan taşla dolu 10 okka ağırlığındaki bir çuvalı çekip kaldırmak ve indirmek suretiyle kaslarını güçlendirirler ve bu hareketi her gün tekrarlarlar.(1 okka Viyana'da geçerli ölçüye göre 2 pfund kadardır [1 okka 1282 gr]). Giderek ağırlığı kâh arttırıp kâh eksilterek 35-40 okkaya kadar ulaşırlar. Bu çalışmadan sonra *kepaze* diye adlandırılan ve kirişin yerine bir zincir bağlı olan yumuşak bir yay alıp bununla kâh sağ elle kâh sol elle ok atarmış gibi kollarındaki kasları gererek çalıştırırlar. Bu çalışma onları yorgunluktan kımıldayamayacak hale getirir. Daha sonra oldukça yumuşak veya olabildiğince sert yaylar kullanarak (ki bunların her çeşidinden bol bol mevcuttur) bunları okun ucundaki demirin hizasını geçecek kadar gererler. Aralarında kimlerin daha sık ve hiç ara vermeden atış yapabildiğini saptamak için yarışlar da düzenlerler. Arka arkaya hiç ara vermeden 200 atış yapabilenlere rastlamak mümkündür.

Bu gibi talimleri yapanların kolları çok güçlenir. Amaç, *demiryay* denilen en sert yayı gerip atış yapabilme yetisine sahip olabilmek ve *kemankeş* unvanını kazanmaktır.[52] Aslında söz konusu yay demirden değil büyük bir boynuzdan yapılmıştır. Enderuna yeni girmiş olan biri, bu talimde bütün gücünü kullansa da, yayın tepesine konmuş olan bir akçeyi (bu para

52 Kemankeş, kemandan (kiriş, yay) gelir.

bizim Kreutzer dediğimiz madeni paradan da daha ufaktır) yere düşürecek kadar geremez. İçoğlanları bu yayla birçok denemeler yaparlar ve hatta bir at nalını bile okla delmeyi başarırlar. Ayrıca bu talimler sırasında alışılagelmişin dışında özel yaylar, kamıştan yapılma, ucunda demir olmayan oklar da kullanırlar ve bazıları bir cama nişan alıp sadece okun geçeceği kadar bir delik açarak onu hiç parçalamadan delebilirler. Aralarında öyle keskin nişancılar vardır ki, iki parmak arasında tutulan bir madeni paraya bile isabet ettirip onu yere düşürebilirler.

Bir başka talim de, büyük odun kütüklerini, sanki ufacık tahta parçalarıymış gibi kaldırıp büyük bir ustalıkla çarçabuk ocağa yerleştirmektir.

Üçüncü talim *kiutz* [kiriş?] adı verilen ağır bir demiri kaldırmaktır. Bu demirin ağırlığı 10, 20, 30 hatta 40 okka kadar olabilir. İçoğlanları arasında öyleleri vardır ki, sol elini omzuna dayayıp sadece sağ elini kullanarak 40 okka ağırlığındaki demiri kaldırmayı başarır. Buna karşın ben ve bir arkadaşım, (çok güçsüz sayılmasak da) böyle bir demiri dört elle ve bütün gücümüzü harcayarak bir karış yükseğe kaldırmakta bile çok zorlandık.

Dördüncü talim bir çeşit kılıç dövüşüdür ve buna *matrak*[53] denir. Uygulaması şöyledir: Dövüşe katılanlar sol ellerinde yarım küre biçimindeki kalkanın yerine yünle tıka basa doldurulmuş bir torba, sağ ellerinde ise kılıç yerine oldukça kalın bir sopa tutarlar ve bunlarla birbirlerinin üstüne yürüyerek veya duruma göre geri çekilerek dövüşürler. Sopa kâh birinin kâh diğerinin üzerine iner. Hareketleri öylesine çabuk ve çeviktir ki, gerçeği söylemek gerekirse, bu dövüş taliminin bir çeşit bilim ve sanat yerine geçtiği ileri sürülebilir. Bu talim sırasında içoğlanları çeşitli kılıç vuruşlarını öğrenirler ve ölü develerin çok sertleşmiş bir deri ile kaplı olan bacakları üzerinde bu becerilerini geliştirirler. Sonunda deve bacağında yeterince derin bir yarık açmayı başaracak kadar beceri kazanmış olurlarsa, bir koyunun boynundaki yünleri tıraş ettikten sonra tek vuruşta kellesini uçurmayı denerler. Sultan Murad'ın,[54] böyle talimler için idam mahkûmlarının en kalın boyunlu olanlarını önüne getirttiği ve tanınma-

53 Matrak, talimlerde pala yerine kullanılan sopaya verilen addır.
54 IV. Murad (1623-1640).

mak için kıyafet değiştirerek adamların kellelerini bizzat uçurduğu rivayet edilmektedir.[55]

Beşinci talim şekli *güreş*tir. Bu alanda başarılı olanlara *pehlivan* denir. Güreşe başlamadan önce güreşçiler tamamen soyunup öküz derisinden yapılma, iyice yağa bulanmış donlar giyerler ve baştan ayağa kadar tüm bedenlerini yağlarlar. Bunun nedeni birbirlerine el attıkları zaman elin cildin üzerinden kayarak hasmın yakalanamamasını sağlamaktır. Hasmının sırtını yere değdirip onun göğsünün üstüne çıkabilen güreşçi kazanmış sayılır.[56]

Altıncı talim, mızrak atma becerisini kazanmaya yöneliktir. Mızrak atma sanatını öğrenecek olanlar başlangıçta Türklerin mızrakları tarzında yapılmış olan çok ağır bir demir kazığı olabildiğince uzağa fırlatmaya çalışırlar. Giderek hedefi adım adım uzaklaştırır ve mızrağı fırlatma güçlerinin yetebileceği kadar uzağa yerleştirirler.

Yedinci talim şekli at eğitimidir. Atları eğitenlere *cündi* denir. Cündiler, Mısır'ın Büyük Kahire kentinden padişaha armağan olarak gönderilir ve atlarının eğitimiyle görevlendirilirler. Bunlar at eğitiminin en büyük ustalarıdır. Sultan Murad'ın 40 kadar at eğiticisi vardı. Üstelik bunlar Kahire kentinde bulunabilen en mükemmel at binicileriydi. Cündiler, at bütün hızıyla koşarken hem ok atabilir, hem mızrak fırlatabilirler, hareket halindeki atın üstünden yere atlayıp tekrar üstüne sıçrayabilirler ve elleri üzerinde bir süre dikilip yeniden atın sırtına otururlar. Zaman zaman da at koşarken ayaklarını üzengilerden kurtarıp atın sırtına atlarlar ve sanki bir masanın üzerinde duruyormuş gibi, dimdik, sendelemeden ayakta kalabilirler. Aralarında öyle usta biniciler vardır ki, tek ayakları ile bir atın sırtına basarken öteki ayakları ile başka bir atın sırtına basıp dimdik durarak at koşturabilirler ve bir at nalına nişan alıp onu vurabilirler. Hatta sarayın en yüksek servi ağaçlarının tepelerine konmuş olan minicik kuşları bile vurabilirler. Sonra da sanki attan düşermiş gibi yaparak atın boynuna sarılıp ustaca yeniden atın sırtına sıçrar eğerin üstüne yerleşirler.

Daha önce de sözünü ettiğim Sultan Murad, kendine eğlence olsun diye bu cündilere, ayrı ayrı atların üstünde ayakta dikilerek koştururken

55 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in eklemeleri (s. 59).
56 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in eklemeleri (s. 60).

birbirlerinin atına atlayıp at değiştirmeyi birkaç kez buyurmuş. Cündiler hükümdarın buyruğuna itaat etmek ve aynı zamanda da at binmedeki becerilerini ve çabukluklarını kanıtlamak için bunu defalarca talim ettiler ve birçok kez yere düşüp kemiklerini kırdılarsa da sonunda bu oyunu da öğrenip gerçekleştirmeyi başardılar.

Sultan Murad'ın ölümünden sonra, hem bedensel zevklere ve gösterişe çok düşkün olan Sultan İbrahim, hem de halen devleti yönetmekte olan onun av meraklısı oğlu Sultan Mehmed, bu tür gösterilere pek rağbet etmediler ve o zamandan beri Konstantinopolis'te böyle gösteriler artık seyredilemez oldu. Büyük Kahire kentinde de bu becerilerin zaman içinde unutulup unutulmadığı konusunda bir bilgim yok. Duyduğuma göre, halk arasında bu padişahlar hakkında şöyle bir tekerleme dillerde dolaşmaktaymış: "*Babası am delisi, oğlu av delisi.*"[57]

Sekizinci talim, yontulmuş ve yontulmamış ağaç kütüklerini sırtına yükleyip taşımayı öğrenmektir. Önce hafif kütüklerle eğitime başlanır ve ağırlıklar giderek artırılır, ta ki (Türklerde geçerli ağırlık ölçüsüne göre) 300 ya da 400 okka ağırlığındaki kütükleri 150 veya daha çok adım taşımayı becerene kadar. Bu talimden amaç, (Müslümanların Paskalyası olan) büyük bayram akşamında böyle ağır yükleri taşıyabilen bir içoğlanın iki ipekli İran halısını hazine dairesinin kapısından 1 numaralı kapıya kadar götürebilmesidir. Kazanmış olduğu beceriyi ve gücü bu şekilde değerlendirecektir.

Söz konusu halılardan biri 400, diğeri ise 300 okka ağırlığındadır. Bu sebeple en güçlü içoğlanları yıllar boyunca yukarda anlatıldığı gibi ağır kalasları veya kütükleri taşıyarak ilerde bu iki halıyı aşağıda tarif edileceği biçimde taşıyabilecek yetiyi kazanmaya gayret ederler. İçoğlanlarının en güçlüsü ve ancak eşeklerin üstesinden gelebilecekleri işleri yapmaya talimli olanı, yukarda sözü edilen halıları omzuna atar ve götürülmeleri emredilen yere kadar taşır. Eğer çok ağır bir yük olan bu halıları hiç durup dinlenmeden, sendeleyip yere düşmeden bir kapıdan diğerine götürmeyi başarırsa, kendisine 500 altın dolu bir kese armağan edilmesinin dışında, hazine dairesinde görev verilir. Çünkü burada

57 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in Fransa'daki at eğitimi ile karşılaştırmaları, seyisler, koşum takımları, haralar hakkındaki açıklamaları (s. 61-62).

büyük, ağır sandıkları ileri geri itmek, kaldırıp başka yere taşımak için güçlü adamlara gereksinim vardır.

Bütün içoğlanları bu halı taşıyıcısını seyretmek için bir araya toplanmak zorundadırlar. Halılar taşıyıcıların omzuna yüklenir yüklenmez, onlara güç ve cesaret vermek için, davul, zurna ve nefirden oluşan mehter takımı savaş müziği çalmaya başlar. Aynı zamanda da tüm içoğlanları "Allah, Allah kuvvet vire!" diye yüksek sesle bağırırlar. Bir seferinde halıları taşıyanın, bunların üstüne tombul bir cüceyi de oturtmasına, üstelik yağmur yüzünden yerlerdeki çamurun kayganlığına rağmen hiç tökezlemeden, âdet olduğu üzere hazine dairesi içoğlanlarının gözleri önünde görevini başarıyla tamamladığına tanık oldum. Halı yükünü taşıyan kişi kapının iç kısmına geldiğinde, güçlü kuvvetli zülüflüler halıları teslim alırlar ve düz yoldan, kapının dışındaki sayvana götürürler. Zülüflüler halıları burada yere yayarlar ve üzerine sultan için zarif süslemeli bir taht yerleştirirler. Padişah ertesi gün bayram sabahının erken saatlerinde ülkesinin ileri gelenlerinin kutlamalarını ve iyi dileklerini kabul etmek üzere bu tahtta yer alır.

Geleneksel bayram kutlaması için padişahı ziyarete gelen üst düzey devlet ricalinin kabulü

Ramazan ayının bitiminde akşam vakti gökyüzünde yeni ay belirdiğinde ve halk bunu gördüğünde, Saray Burnu'nda denize bakan burçlardan üç pare top atılır. Bunun üzerine geceleri kapı ağasının bulunduğu ön kapıyı süslemek üzere orada asılı duran halılar ortaya yayılır ve gün doğmadan dört saat evvel Osmanlı Devleti'nin tüm devlet ricali orada toplanır. Gün ışır ışımaz, padişah has odadan çıkarak oraya gelir ve daha önce sözü edildiği gibi sultanlara layık görkemli tahtına oturur. Sol yanında ayakta duran kapı ağası önce Tatar hanının [Kırım Hanı] oğullarına işaret eder. Bunlar gerçi Osmanlı Kapısı'nda birer rehine olarak tutulmaktaysalar da, özel bir muamele görürler. İnanılır kaynaklardan bana bildirildiğine göre, padişah bunlara doğru üç adım ilerler ve onlar da yerlere kadar eğilirler ve *eyyamı şerif*, yani "mutlu günler" vesilesiyle kutlamalarını dile getirerek padişahın elini öperler. Padişah parmaklarıyla onlara dokunur ve onlar da tekrar yer-

lerine dönerler. Padişah yeniden tahtına oturur.[58] Bundan sonra kapı ağası, padişahın karşısında sağ tarafta ordu kumandanları, yani paşalar, beylerbeyleri, vezirler ve yeniçeri ağası ile birlikte durmakta olan, veziriazama, yani padişahın baş danışmanına işaret eder.[59] Veziriazam padişaha yaklaşıp bir dizini ve bir elini yere koyar sonra dizinin üstüne yerleştirdiği hükümdarın elini öper. Bunun üzerine kapı ağası geri çekilir ve veziriazam onun yerine geçer. Sol tarafta kanun adamları ve en üst yargıçlar olan kazaskerlerle, Peygamber Muhammed'in soyundan gelen *nakibül eşraf*, en üst kademedeki din adamları, büyük kentlerin yargıçları olan mollalar[60] ve şeyhlerle birlikte durmakta olan müftüye işaret eder. Müftü, padişaha yaklaşınca, kuşağının üzerinde ellerini kavuşturarak yarı beline kadar eğilir, padişah da tahtından kalkarak ona doğru bir adım ilerler, bunun üzerine müftü onun sol omzunu öper ve eğer başka bir şey söylemeyi arzu etmiyorsa, yukarda belirtilen kutlama sözlerini tekrarlar. Daha sonra yerine geçer. Veziriazam ise sürekli padişahın solunda durmaya devam eder ve padişahı kutlama sırası kimde ise onu bir işaretle davet eder. Aynı zamanda da padişaha kendisini kutlayan kişinin şahsı hakkında açıklamalarda bulunur ve ona nasıl davranılması gerektiğine dair ipuçları da verir. Çünkü kutlama töreninde bazı kişiler padişahın elini, bazıları eteğini bazıları da kolunun yenini öperler. Bu teşrifat kurallarına dair ayrıntıları belirten bir kitap vardır. En son kutlamaya gelen kişi, yukarda sözü edilen yeniçeri ağasıdır. Kutlama töreni bitince padişaha bir at getirirler ve o da en üst düzey devlet memurları ile birlikte Ayasofya'ya gidip alışılageldiği gibi bayram namazını kılar.

Namazdan sonra padişah gene aynı kişilerin eşliğinde daha önce oturduğu tahtının bulunduğu yere, yani *Bâb-üs-saâde* önüne döner. Padişah atından iner inmez doğruca has odaya gider ve orada sürekli hazır bulundurulan tahtına oturur. Buraya arz ağaları, bıçaklılar,[61] has odalılar, hadım ağalar, ipek kaftanlı içoğlanları bayramlaşmaya gelirler ve geleneğe göre padişahın ya elini, ya da eteğini öperler. En son da diğer odalarda kalan

58 Genellikle Kırım hanının oğullarından önce hünkâr hocası sultanın yanına gelir. Padişah da hocasını karşılamak üzere ayağa kalkar.

59 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in veziriazam hakkında verdiği ek bilgiler (s. 64-65).

60 Molla unvanı, esas olarak kadılar ve müderrislerden oluşan ilmiye sınıfı mensuplarına verilir.

61 Hazine, kiler ve seferli koğuşlarının kıdemli içoğlanlarına bıçaklı denilir.

içoğlanları gelip padişahın giysisinin amaca uygun olarak uzun bırakılmış olan ve özellikle yere doğru sarkıttığı kolunun yenini öperler.

İçoğlanlarının bu kutlama töreni sırasında, en üst düzey devlet ricalini ağırlamak için sarayın mutfağında çeşit çeşit yemekler, şerbetler hazırlanır ve konuklara ikram edilir. Padişah, veziriazam, müftü, nakibüleşref gibi sayısı on altıyı bulan en önemli kişilere güzel birer samur kürk armağan eder. Kürklerin dağıtımı da bittikten sonra, tüm erkekler çekilmek ve kendi yerlerine dönmek zorundadırlar. Bu kez padişahın annesi, kadın sultanlarla birlikte bayramlaşmaya gelir. Üç gün boyunca aile bireyleri bir arada kalarak beraber yemek yerler ve hoşça vakit geçirirler. Kadınlar bu zaman zarfında arzuladıkları ve yapılmasını diledikleri şeyleri padişaha açarlar, dileklerinin yerine getirilmesini sağlarlar.[62]

15 numaralı bölüm hamam ocağının bulunduğu yerdir ve burası aynı zamanda –daha önce de sözü edildiği gibi– ocağın yakılmasından ve yangına karşı tedbir alınmasından sorumlu olan dört külhancının odasıdır.[63]

16 numara erkekler bölümünün en üst düzey amirleri olan hadım ağaların ve arz ağalarının dinlendikleri ve eğlendikleri odadır. Bu üst düzey yöneticiler toplam dokuz kişidir. *Silahtar ağa, rikâptar ağa, tülbent oğlanı vb.* diye adlandırılan dört kişi has odada, *hazine kâhyası, doğancıbaşı, has oda başı* ve *kapı ağası* ise kendi özel odalarında kalırlar. Bunlara *arz ağaları* denmesinin sebebi, padişaha sunulacak olan bildirileri, dilekçeleri iletmeleridir. Her çarşamba gecesi arz ağalarından biri diğerlerine bir yemek ziyafeti düzenler. Bu ziyafetlerde çalgı ve raks eşliğinde kahve içip çubuk tüttürerek, sohbet ederek sabaha kadar eğlenirler. Sonra herkes odasına çekilir.

17 numara *seferli* adı verilen içoğlanlarının odasıdır. Bunların sayısı yaklaşık 80 kadardır. Amirlerine *çamaşırcıbaşı* adı verilir çünkü bu kişi aynı zamanda çamaşırlardan da sorumludur. Padişah sefere çıktığı zaman bu içoğlanları hükümdarın bütün kirlenen, lekelenen çamaşırlarını yıkarlar. Sarayda kalındığı zaman ise bu işi kadınlara bırakırlar. Fakat geleneğin sürdürülmesi için yukarda sözü edilen amir, her salı günü padişahın sarığını yıkar ve bu işi yaparken içoğlanları da saygı ifadesi olarak başları eğik

62 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in sultanların arabaları hakkındaki açıklamaları (s. 66).
63 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Baş Mahalle (s. 56).

ve elleri göğüslerinde kavuşturulmuş olarak onu seyrederler. Aralarından bazıları sıcak suyu döker, bazıları sabunu uzatır ve yıkama faslı bittikten sonra sarığı odalarının önünde ipe sererler, tamamen kuruyunca düzenli bir biçimde katlar, tütsüler ve has odaya gönderirler.

İÇOĞLANLARINA AİT BEYAZ ÇAMAŞIRLARIN YIKANMASI

Enderuna yeni giren içoğlanlarının barındırıldığı saraylarda her hafta salı günü çamaşır yıkanır. O gün içoğlanları, genelde bakır leğenlerde ve kazanlarda hem kendi çamaşırlarını hem de amirlerinin ve ustalarının çamaşırlarını sabunlar, yıkayıp durular ve öğle üzeri işlerini tamamlayarak yıkanmış çamaşırları kurumaları için avludaki iplere sererler. Odabaşı da gidip çamaşırları gözden geçirir ve iyice temizlenip haşerattan arındırılmış olup olmadıklarını denetler. Eğer çamaşırlardan birinde bir kusur bulursa, çamaşırı ipinden indirir, sahibini veya yıkayan kişiyi buldurur ve hatasının cezası olarak ona 15 veya 20 değnek attırır. Ayrıca da çamaşırı yeniden kaynattırıp yıkatır. Çamaşırlarını tertemiz yıkamış olanların da avluda oyun oynamalarına ve hoşça vakit geçirmelerine izin verir.

İçoğlanlarının oynadıkları oyunlar şunlardır: Yalın ayak, ve (Türklerin geleneksel giyim tarzlarına göre) kısa cepkenleri, mintanları şalvarlarının üstüne çıkarılmış şekilde koşarak yarışmak, güreşmek, uzun eşek atlamak veya irice bir taşı avlunun bir kenarından öbür kenarına fırlatmak vb. Büyük Enderun sarayındaki içoğlanlara ait koyu renk çamaşırların yıkanması için kapı ağası bazı köle veya tutsak kadınları özel olarak görevlendirmiştir. Her içoğlanı kendi çamaşırlarını bir bohçaya yerleştirip bağlar, üzerine kendi ismini, yıkanacak çamaşırın miktarını ve nelerden ibaret olduğunu yazdığı bir kâğıt iliştirir. Daha sonra bütün bohçalar büyük bir denk halinde odalardan bakımevine taşınır. Sekiz gün sonra da çamaşırlar tertemiz yıkanmış olarak daha önce sözü edilen denk içinde bir acemi oğlan tarafından 1 numaralı kapının önüne getirilir. Yeni hadım ağaları bohçaları buradan odaların kapısı önüne taşır ve içoğlanları bohçalarını odabaşının önüne getirirler. Odabaşı her bir içoğlanına bohçasını tam olarak teslim eder. Söz konusu kadın köleler çamaşırlardan hiçbir parçanın kaybolmaması için çok dikkatli davranırlar, çünkü bu konuda bir şikâyette bulunulur-

sa dayakla cezalandırılırlar. Konstantinopolis'te tanıdıkları ve dostları olan içoğlanları, yıkanması gereken çamaşırlarını onlara gönderirler.

İçoğlanlarına ait giysilerin onarımı

Enderuna yeni gelen (acemi) içoğlanlarının kaldığı saraylarda, Türklerin kutsal tatil günü olan cuma günleri giysilerin onarımına ve yamanmasına ayrılmıştır, çünkü gerek hapishanede gerekse Enderunda her iki bayram dışında tatil günü yoktur. İçoğlanları cuma günleri giysilerindeki sökükleri, yırtıkları diker ve yamarlar. Bu iş ikindiye kadar sürer. İkindi vakti odabaşı gelir ve içoğlanların giysilerinin koltuk altlarını, önlerini arkalarını, her yerini gözden geçirir. Eğer bir delik, sökük ya da kötü onarılmış bir yer bulursa, o giysiyi onaran ya da yırtığı fark etmeyen kişiyi falakayla cezalandırır.

Büyük Enderunda ise içoğlanları gündüzleri üzerlerinde giysileri olmadan ortalıkta dolaşmak zorunda kalmamak için, yırtık veya sökük giysilerini bakımevindeki terzilere gönderirler.

Ayakkabı temizliği

Daha önce de sözü edilen acemi oğlanların kaldığı saraylarda, içoğlanları her gün öğleden sonra *ikindi namazı* denilen duaya katılacakları zaman pabuçlarını odalarında bırakır ve tabanına sarı renkte yumuşak deri dikilmiş olan çoraplarıyla [mest] namaza giderler.

Bu arada odabaşı tüm pabuçları gözden geçirir ve eğer kirli, paralanmış ya da giyilmekten yıpranmış pabuçlar bulursa, bunları özellikle yüksekçe bir yere koyar. İçoğlanları namazdan dönüp giymek istediklerinde pabuçlarını yerinde bulamazlarsa, bunları birkaç değnek darbesi yedikten sonra geri alıp ayaklarına geçirirler.

Odabaşı bu süre içinde içoğlanlarının kilitlenmesi yasak olan yazı çekmecelerini de gözden geçirir ve içinde baharat, kahve, tütün ya da aşk mektupları bulunup bulunmadığını denetler. Tüm saraylarda bu gibi tutkulardan ötürü zorluklar yaşanır, çünkü yaşları büyük olanlar henüz sakalı çıkmamış gençlere, güzel veya çirkin olmalarına bakmadan âşık olurlar. Eğer odabaşı birbirlerine çok yakın yerlerde kalan içoğlanlarının böyle

doğaya ve ahlaka aykırı bir ilişkiye girdiklerini ya da birbirleriyle geçinemediklerini saptarsa, gerek aralarındaki ilişkinin gelişmesini gerekse bir olay çıkmasını önlemek için en kısa zamanda yerlerini ayırır, her ikisini de birbirinden uzak odalara yerleştirir. Ayakkabıların denetlenmesi dışında bu gibi yöntemler Büyük Enderun sarayında da uygulanır.

İçoğlanları arasındaki aşk ilişkisi

Uygunsuz aşk ilişkilerine her çeşit toplulukta rastlanmaktadır: Bostancılar, acemi oğlanlar, yeniçeriler, softalar ve her türlü bilim dalında öğrenim görenler arasında ve bunların kaldıkları mekânlarda, en çok da padişahın sarayında... Çünkü bu mekânlarda yaşayanlar devamlı bir aradadırlar ve eğer birinin yüzü ve bedeni biraz güzelce ise onu sürekli görmek ve seyretmek, onunla sohbet etmek imkânı vardır. Böylece akıllılar ahmaklara, yüksek vasıflılar vasıfsızlara tutulmaktadır. Kedinin fareleri gözetlediği gibi içoğlanlarının tüm hareketlerini, bakışlarını, konuşmalarını, eğilimlerini, yapmacık tavırlarını dikkatle izleyen yöneticiler her birinin davranışından bir anlam çıkararak sert önlemlerle, dayakla bile bu uygunsuz tutkuların önüne geçmeyi başaramamaktadırlar. Bazen bu kızışmış serseriler âşık oldukları kişiden vazgeçmektense ölümü bile tercih ederler. Nitekim ben içoğlanları arasındaki rekabetten dolayı birçok kavgaya, dövüşe tanık oldum. Bu tür nedenlerle 1000 değnek darbesiyle cezalandırılıp perişan olanlar, zülüfleri kesilenler ya da başka aşağılayıcı cezalara çarptırılarak Enderundan kovulanlar da olmuştur.

Böyle şeytani tutkulara kapılanlar yüksek mevkilerde olan, saygın kişilerle bu konuda rekabet edemez ve emellerine ulaşmaktan vazgeçmek zorunda kalırlar. Çünkü nüfuzlu kişiler beğendikleri içoğlanını sadece görebilmek zevkine erişmek için onun oda penceresinin dibinden ayrılmazlar. Örneğin âşık oldukları kişi camiye veya başka bir yere gittiğinde, ona çeşitli armağanlar gönderirler, ona iyi işler temin etmeyi önerirler, çekici vaatlerde bulunurlar, böylece o kişinin kendisine teslim olmasını ve koruması altına girmeyi kabul etmesini sağlamak isterler. Daha sonra da sevdikleri kişiyi zamanla kendi servetlerine, mallarına ve konumlarına ortak ederler. İşte dininden dönenlerin yani Hıristiyanlığı bırakıp Müslüman olanların, çok

defa ellerine iyi fırsatlar geçmesine rağmen Hıristiyan ülkelerine ve memleketlerine dönmeyi arzu etmemelerinin başlıca nedeni de budur. Böyleleri, öz babalarının yanına dönmektense kendilerine sevgiyle bağlı olan *ahiret babası*nın yanında kalmayı ve dolayısıyla şeytanın kulu olmayı tercih ederler.

İçoğlanlarına âşık olan ve bu sebeple akıl ve mantık dışı davranışlarda bulunacak kadar kendilerini ve konumlarını unutan padişahlar bile vardır. Hatta sevdiği kişiye kendini köle olarak satmaya kalkışan bile olmuştur. Padişah sevdiği kişiyi gözdesi ilan eder. Nitekim Sultan Murad da büyük odada kalan Musa adında bir Ermeni gencine tutulmuştu. Onun dışında iki başka sevdiği de vardı. Bunlardan birini güzelliği nedeniyle Pera veya Galata'daki Enderun sarayından has odaya getirtmek suretiyle terfi ettirmiş, daha sonra da silahtar ağa konumuna yükseltmiştir. Diğeri ise çalgı ile ilgili içoğlanlarındandı ve kendisine *Kuloğlu* denmekteydi. Bu içoğlanı padişahın hem gözdesi hem de çalgıcısı oldu. Bu tür aşklar, şehvet ve ahlak dışı alanlara kaydırılmamak koşuluyla, Türklerde makbul sayılmakta ve övgü konusu olmaktadır. Çünkü bu tür aşkı onlar şöyle bir bakış açısından değerlendirilmektedirler: Tanrıyı tam anlamıyla sevdiğini ileri süren kişi, önce onun yarattıklarına sevginin en mükemmelini duyabilmelidir.

Fakat tüm bu sözler sadece bir bahane, aldatıcı bir gösteriştir, çünkü aslında bu insanlar (nasıl tarif edeceğimi bilemiyorum) hayvansal duygularına esir olmuş ar ve hayadan yoksun kişilerdir. Her ne derlerse desinler, onların arasında –yalan yere ileri sürdükleri gibi– Tanrı'nın yarattıklarını hiçbir menfaatleri olmadan saf ve ulvi duygularla sevenlere çok ender rastlanır.

Özetle, Türk toplumunda bir oğlan çocuğuna veya delikanlıya âşık olmayan biri Tanrı'ya karşı şükürsüz sayılmakta ve herkes tarafından aşağı görülmektedir. Bu meselede şu söz geçerlilik kazanıyor: Minnettarlık duygusunu güzel bir kılıf olarak kullanamadın mı, vay haline!

Bu tür aşkların (daha doğrusu marazi, kirli tutkuların) yani yaşlıların kendilerinden daha genç olanlara tutulmaları durumunun tüm Türkiye'de kadınlar arasında da yaygın olduğu ileri sürülmektedir. Kadınlar sevdiklerine özel bir ilgi gösterirler, onları giysilerle takılarla donatırlar, armağanlar verirler. Bu duruma daha çok Konstantinopolis'te ve özellikle de padişahın eşleri arasında sık sık rastlanır.

18 Seferlilere ait olan bölümdür ve burada amir durumunda olan kişilerden biri de daha önce de sözü edilen *hamamcıbaşı* yani hamamı yöneten kişidir.

19 Bir diğeri de çalgılarla ilgilenen *sazendebaşıdır*. Türklerin eskiden beri kendilerine özgü bir müzikleri vardır ve bu müzik tek seslidir. Padişah müzik dinlemek istediğinde, sazendebaşı çalgıcıları çağırır, düzeni kurar ve çalgı bitene kadar başlarında bekler, ama kendisi çalanlar arasına katılmaz, çünkü amacı, has odadaki bu görevinden daha yüksek görevlere terfi etmektir. Benim zamanımda bu görevde Hıristiyanlıktan dönme bir Cenovalı bulunmaktaydı.

20 *Kalfa* adı verilen ve dersleri okutan diğer üst düzey görevlilerin odasıdır. Bu odaya yetenekli çalgıcılar, hesap dersinde başarılı olanlar, arazi ölçümü yapanlar ve şairler yerleştirilir. Bunlar hadım ağalarla birlikte küçük odada kapı ağasının yemeklerinden yerler. Bu odada bulunanların en yaşlıları örneğin odadan sorumlu *anahtar oğlanı*,[64] sofra takımlarından sorumlu *peşkir oğlanı*, el yıkama suyunu döken *ibrik oğlanı* kapı ağasına hizmet ederler.

21 numara ile gösterilen *meşkhane*, çalgıcıların eğitim gördükleri odadır ve gün boyu açık durur. İki türlü çalgıcı vardır: Bir kısmı sarayda, bir kısmı da savaş alanında yeteneklerini sergilerler. Sarayın çalgı ustaları dışarıdan gelir ve sabahları saat dokuzda Divan toplantısı bittiğinde bu çalgıcılar meşkhaneye girerler. Ders görecek olan içoğlanları da odalarından çıkıp buraya gelirler. Bazen bir tek kişi yalnız başına çalgı çalar ve arkasından hepsi birden, ama daha önce de belirttiğim gibi aynı melodiyi çalarak ona katılırlar.

Sultan Murad'ın mükemmel bir çalgı ustası vardı. Aslen İtalyan olup Berberistan'dan padişaha gönderilmişti. İki güzel konser şarkısı ve çeşitli çalgılarla çalınacak parçalar bestelemişti. Fakat bu müzik yadırgandı ve Sultan Murad kadınlara daha çok meraklı olduğundan, bir daha bu parçaları dinleyen olmadı. Burada şarkılar, ezberlenmiş olan belli makamlara göre doğaçlama çalınır ve bir yandan da davul vuruşlarıyla tempo tutulur.

64 Anahtar oğlanı esas olarak içoğlanlarının disiplinini sağlamakla yükümlüydü. İ. H. Uzunçarşılı'da, anahtar oğlanı için, miftah gulamı veya anahtarağası da denmektedir.

En çok rağbet gören müzik parçaları *murabba*,[65] *kâr*,[66] *nakş*[67] ve *sema'i*[68] gibi birbirinden farklı makamlardadır. 24 farklı zaman ölçüsü vardır ve bunlar mısraların uzun veya kısa oluşuna göre değişir. Buna karşın *Tesbih*[69], *İlahi* ve *Tevhit*[70] diye adlandırılan dini şarkılarda, diğer müzik parçalarındaki gibi bir zaman ölçüsü yoktur.

Bu insanların, müziğin notalarını ve sözlerini hep yeniden söyleyebilmeleri insanı hayrete düşürüyor. Ben ustamın verdiği dersi dinledikten sonra, hemen o anda sesleri nota halinde kaydeder ve oldukları gibi, hiçbir değişikliğe uğratmadan öğrenirdim. Oysa diğerleri nota hakkında bilgileri olmadığından, her müzik parçasını büyük bir gayret harcayarak ezberlemek zorundaydılar. Doğaldır ki bir sonra da bu ezberlediklerini unutuyorlardı. Buna karşın ben aylar sonra verilen dersi sesle ve çalgıyla tekrarlayabildiğimden, hem ustalar, hem de benimle birlikte derse katılan öğrenciler çok şaşırdılar ve bu sanatı onlara da öğretmem için bana yalvardılar. Oysa benim aklım fikrim, çok değer verdiğim özgürlüğüme bir an önce kavuşma çarelerini aramaktaydı. Bu yüzden onlara bahane olarak bunu öğrenmenin çok zor olduğunu ve uzun zaman aldığını ileri sürerek sırrını açıklamadım. Türkler, şimdiye kadar görmedikleri ve bilmedikleri bu sanatı benim sık sık uyguladığımı gördükçe, bana büyük bir saygı göstermeye başladılar ve sonunda da beni *erbaşı*, yani koro şefi konumuna getirdiler.

Türklerin iddialı olmayan, alçak gönüllü şairleri tarafından üretilmiş olan sade şarkıları da vardır ki bunlara *türkü* derler ve çoğunlukla türküyü okuyanın kendi uydurduğu bir makamla söylenirler. Konuları daha çok savaş, zafer, aşk, acı ve vatan özlemi ile ilgilidir, çünkü genelde herkes bu konulardan hoşlanır. En makbul sayılan şarkılar, yukarda da sözünü ettiğim *murabba* tarzında ve Farsça olanlardır.

65 Murabba, dört dizelik birimlerden oluşan divan şiiri yapıtlarının bestelenmiş biçiminin eski adı. Sonradan beste formundan ayırmak için murabba beste de denmiştir.
66 Kâr, klasik Türk musikisinin dindışı formlarının en büyüğüdür. Uzun terennüm bölümleri, usül geçişler, çoğu kez farsça güfteli olması gibi özelliklerle kendisine en yakın form olan besteden ayrılır.
67 Nakş, Beste ve semai formlarının özel bir biçimi. Bu türde genellikle dört dizeden oluşan güftenin her dizesi yerine ikinci ve dördüncü dizeden sonra uzun terennüm bölümleri bulunur.
68 Sema'i, adını ölçüldüğü usüllerden (aksak ve yürük ve bunların değişik biçimleri) alan Türk musikisi formu. Ağır sema'i ve yürük sema'i olarak iki ana türü vardır.
69 Allah'ın şanına övgü şarkısı.
70 Allah'ın büyüklüğünü ve birliğini dile getiren güftelerden bestelenmiş eser.

En güzel ve en makbul şarkılarına, kemençe,[71] şeştar,[72] kanun,[73] *citara*,[74] santur[75] gibi çalgılarla eşlik edilir ama bunlar bizim ülkemizde olanlardan çok farklıdır. Ayrıca miskal,[76] ney, nefir,[77] zurna ve bizdeki lavtaya benzeyip Farsça adı *ud* olan çalgılar da vardır. Yukarda sözü edilen türkülerin kulağa daha hoş gelmesi için başka, tuhaf cinsten çalgılar da kullanılır. Bunlara çöğür,[78] gallafon,[79] tel tanbura[80] ve çeşde[81] adı verilir.

71 Kemançe: Farsça keman sözcüğüne küçültme eki –çe takılarak elde edilmiş sözcük. Yayla çalınan iki ya da üç telli bir çalgı. Uzun bir sapı vardır ve hindistan cevizi veya tahtadan yapılmış gövdesinin üzerine deri geçirilmiştir. Gövdesinin altındaki bir çubukla yere dayanarak çalınırdı. Osmanlı müziğinde kullanıldı. Bugün kullanılan armut biçimli ve yayla çalınan çalgının 19. yüzyılda fasıl müziğine girmesiyle kemençe adı bu yeni çalgıya verildi ve eski kemançe unutuldu. Iklık ya da ıklığ da denilmiştir. Evliya Çelebi hem kemançe hem de ıklık adını ayrı ayrı anar. Rebab da denir (Ersu Pekin).

72 Şeştar: Farsça altı (şeş) ve tel (târ) sözcüklerinin birleşmesinden altı telli anlamında; şeştâ da denirdi. Üçerden altı teli olan uzun saplı mızrapla çalınan bir çalgı. Ali Ufki'nin "tambur, o, schektar" dediğine bakılırsa şeştarla tanbur aynı çalgıya verilen iki ad gibi görünüyor. Ama Evliya Çelebi hem şeştar hem de tanburu fasıl çalgıcıları arasında saydığına göre iki ayrı çalgıya verilen ad olduğunu düşünebiliriz. 17. yüzyılda Osmanlı çalgılarının henüz bir standardı oluşmadığından birbirine benzeyen pek çok çalgı bir arada bulunabiliyordu. Zamanla kimileri elenmiş, kimileri varlığını sürdürmüştür. Görüldüğü kadarıyla şeştar zaman içinde kaybolmuş, fasıl müziğinde yerini olasılıkla tanbur, halk müziğinde de bağlama türü çalgılar almıştır. Meninski'nin sözlüğünde şeştâ karşılığında Türkçe tanbur sözcüğü verilir (Ersu Pekin)..

73 Kanun: Bir köşesi kesik dikdörtgen biçiminde tahta bir tabla üstüne teller geçirilmiş, yanay biçimde dizler üstüne konularak mızrapla çalınan çalgı (Ersu Pekin)..

74 *Citara:* Meninski, "tel tanbura" karşılığında *"cithara serè nostrae similis"*, "tamburani" için de *"citharista"* açıklamasını vermiş. Ali Ufki, Evliya Çelebi ve Meninski'yle çağdaş olduğuna ve Meninski sözlüğünü hazırlarken Ali Ufki/Albert Bobovski'den (Bob. kısaltamasıyla) kaynak olarak yararlandığına göre, bizim de *citara*'yı Meninski'ye bakarak anlamlandırmamız yerinde olur (Ersu Pekin).

75 Santur: (Lat. *psalterium*; İt. ve İsp. *Salterio*) Kanuna benzeyen, ama tellerine küçük çubuklarla vurularak çalınan çalgı. Ali Ufki Bey de Topkapı Sarayı'nda santur çalmayı öğrenmişti (Ersu Pekin).

76 Miskal: Yanyana dizilmiş farklı boylarda kamışlardan oluşan ve üfleyerek çalınan çalgı. Musikar da denilirdi. 18. yüzyıldan sonra unutulmuştur (Ersu Pekin).

77 Almanca metinde neffio: Nefir olmalı. Mehterde çalınan ve trompet gibi metal bir borudan meydana gelen çalgı (Ersu Pekin).

78 Çöğür: Büyük gövdeli uzun saplı armut biçiminde gövdesi bulunan ve mızrapla çalınan çalgı. Evliya Çelebi "levendâne beş kıllı ve tahta göğüslü ve yigirmi altı perdeli, gevdesi büyük bir sâzdır. Ekser yeniçeri ocağına mahsûs sâzdır" diyor. Daha çok Bektaşiler ve âşıklar çalardı (Ersu Pekin).

79 Gallasone: İtalyanca colascione. 16. yüzyılda Türk esirler tarafında Napoli'ye getirilmiş çalgı. Mahmut Ragıp Gazimihal, Türkçe "kolca kopuz" sözcüğünden İtalyancaya geçtiği kanısında. Oxford çalgı sözlüğü de bu konudaki kuşkusunu belirtmiştir (Anthony Baines, The Oxford Companion to Musical Instruments [New York: Oxford University Press, 1992], 74). Uzun saplı, üç telli ve sapında 21 perde bağı bulunan ve mızrapla çalınan çalgı (Ersu Pekin).

80 Tel tanbura: Perde bağları bulunan uzun saplı, üçer telli, tanbur gibi ama daha küçük boyda mızrapla çalınan çalgı. Evliya Çelebi kadınsı, ama yanık sesli bir çalgı olduğunu söylüyor (Ersu Pekin).

81 Çeşde: Farsça *şeş-târ* (altı telli) sözcüğünden. Üçerden altı telli, kısa saplı, mızrapla çalınan küçük gövdeli çalgı. Çöğür çalgıcılarından olduğunu söyleyen Evliya Çelebi Balat çingenelerinin çaldığını söylüyor (Ersu Pekin).

Aralarında hiç ön hazırlık yapmadan doğaçlama olarak çok güzel vezinli kafiyeli şarkılar düzenleyen *şair* dedikleri kişiler de vardır.

Dans etmek üzere yetiştirilmiş olan içoğlanlara *rakkas*, güldürücü gösteriler yapanlara *mukallit* veya *maznak* denir. Bunlar ikindiden akşama kadar sözü edilen odada alıştırma yaparlar. Gerekirse oda çalgıcılarıyla birlikte seferlere de giderler. Rakkaslar, Türklerin *çember, çağana* veya *çalpara* diye adlandırılan küçük davulları çalarak ve kastanyetleri kullanarak raks edebilecek şekilde eğitilirler. Öğleden sonra savaş çalgılarının ustaları gelir ve orada alıştırma yaparlar. Bunlar çalgıları olan *zurna* ve *boru*yu çalarken davulun vuruşlarına uyum sağlarlar, *kudüm, dümbelek* ve *zil* de bunlara eşlik eder. Kilise çanlarının yapıldığı madenden yapılma dökme savaş davullarını vurmayı da öğrenmeleri gerekir. Bunlar ya bir deveye ya da bir ata yüklenir ve padişah bir yere giderken önü sıra götürülür. Savaş çalgıcıları [mehteran] Enderun dışındaki odalarda otururlar. Görevleri gün doğmadan bir saat önce padişaha iyi bir gün dilemek ve gün battıktan bir buçuk saat sonra iyi geceler temennisinde bulunmaktır. Aynı şekilde bayramdan önce yeni ayın görünmesini müjdelemek, padişahın görkemli bir alayla kentten çıkışını veya kente girişini haber vermek için de bu davullar vurulur. Ayrıca ülkeye gelen elçilerin yortu günleri, padişahın huzuruna çıkıp kaftan armağan edilenler, daha yüksek bir konuma terfi edenler için yapılan kutlama törenlerine de sözü edilen çalgılar eşlik eder. Bunun karşılığında çalgıcılar bol bol bahşiş alarak ödüllendirilirler.

Enderun dahilindeki odalarda yaşayan içoğlanları sadece burada sık sık sözü geçen iki önemli bayram akşamlarında, veya içlerinden biri fermanla beylerbeyi veya paşa unvanı alarak saraydan ayrıldığında çalgı çalarlar. Padişah zaman zaman gemi gezisine çıkmak isterse, daima iki *nikara* (nakkare) çalgıcısı aletleriyle ona eşlik etmek ve bahçeye bakmakla görevli olan bostancıları padişaha eşlik etmeleri için çağırmak zorundadırlar. Gezinin sonunda padişah onların her birine bahşiş olarak üç Venedik sikkesi armağan eder.

Her çarşamba günü, padişah saçını ve sakalını kestirip düzelttirirken, berberin işi bitene kadar oda çalgıcıları onu eğlendirmek zorundadırlar. Padişah keyifli günlerinde çalgıcıların kadınların bulunduğu odalara

da girmesine izin verir. Burada gözleri bağlı ve başları önlerine eğik olarak müziklerini icra ederler. Eğer içlerinden biri başını biraz kaldırarak etrafına bakınmak isteyecek olursa, kadınların odalarına bakan hadım ağalar tokat veya yumruk darbeleriyle, önüne bakmasını ve müziğin ölçüsünü kaçırmamaya dikkat etmesini hatırlatırlar.

Halen ülkeyi yönetmekte olan Sultan Mehmed sünnet olduğunda,[82] çalgıcılar on iki gün ve gece boyunca çok az uykuyla yetinerek has odanın önünde şehzadeye çalgı çalmakla görevlendirilmişler. Bir yandan da çeşitli komedyenler becerilerini göstermişler. (Bunlara "komedyen" denmiyor, ama ne dendiğini de bilmiyorum.) O günden beri Sultan Mehmed müzik dinlemekten pek hoşlanmıyor. Bunun bir nedeni de, şimdiki büyük vezirin babası olan Köprülü Mehmed'in,[83] onu daha çok ava yönlendirmiş olmasıdır. Nitekim bu güne kadar sultanın en büyük merakı ve zevki avlanmaktır. Bu yüzden de devamlı yaklaşık 8.000 av köpeği besletmektedir ve bunlar altın ve gümüş zincirlerle bağlıdırlar. Padişahın en çok sevdiklerinin tasmaları da altındandır ve incilerle elmaslarla bezenmiştir. Buna karşılık Sultan Murad daha çok erkeklerle sohbet ederken, Sultan İbrahim ise kadınlarla vakit geçirirken bir yandan da çalgı çalınmasından çok zevk alırlardı ve bu nedenle de çalgıcıları desteklerlerdi.

22 numaralı oda hamamdır. Burada görevli olan tellaklar ve berberler, üç çeşit odadaki, yani büyük oda, küçük oda ve seferli odasındaki içoğlanların saçlarını keserler, sakal bakımını yaparlar ve öncelikle de bedenlerini keseleyip yıkarlar. Cuma günleri arz ağalarının günüdür, cumartesi has odalılara, pazar günü hazinelilere, yani hazine odasının içoğlanlarına, pazartesi seferlilere, salı hadım ağalara, çarşamba kilerlilere, yani kilerden sorumlu içoğlanlarına, perşembe öğleden evvel büyük odadakilere, öğleden sonra da küçük odadakilere ayrılmıştır. Doğancıların bir bölümü hazinelilerle, bir bölümü ise kilerlilerle birlikte hamama gider. Böylece haftanın her günü belli bir oda sakinlerinin hamamda yıkanmalarına ayrılmıştır.

82 22 Ekim 1649.

83 Babası Köprülü Mehmed Paşa'nın 31 Ekim 1661'de ölmesi üzerine sadrazam olan ve 3 Kasım 1676'da ölünceye dek bu görevde kalan Fazıl Ahmed Paşa.

Padişah, henüz küçükken kadınlarla birlikte hamama gider ve kadınlarla ilgilenen tellaklar onu da yıkayıp paklarlar. Ama büyüyünce, yıkanmak için has odanın içindeki küçük hamamı kullanır.

Hamamın baş görevlisi, daha önce de belirtildiği gibi *hamamcıbaşı*dır ve onunla birlikte hamamın yönetiminde görev alan iki yardımcısı da vardır.

23 numara, hazine odasının önünde bulunan ve yaz günlerinde gezip dolaşmaya yarayan revaklı geçitlerdir.[84] Burası ayrıca altın ve gümüş sikkelerin sayıldığı ve tartıldığı yerdir.

24 numara hazine odasıdır (yani değerli eşyaların saklandığı oda) ve burada görevli olan içoğlanları hazine amirinin emri üzerine değerli giysileri kürkleri gözden geçirir, havalandırır, tozdan arındırır, silkeler ve birkaç saat güneşe serer ya da asarlar. Bu işler yılda iki kez yapılır. Burada saklanan giysiler arasında ilk Osmanlı hükümdarlarının giysileri, koyun ve kuzu derisinden yapılma ve dışı boyalı kürkleri, Galazia [Galatya, Ankara] keçisinin kılından dokunmuş battaniyeleri de saklanmaktadır. Osmanlı hükümdarları giderek büyük başarılar gösterdiklerinden bunlar birer antika ve kutsal eşya olarak teşhir edilir.

Enderun sarayının bu avlusunun altı[85] tıpkı bir mahzen gibidir ve her hükümdara ait birbirinden değerli eşyanın saklandığı ayrı bölmeleri vardır. Bunların her biri hükümdarların isimlerini taşıyan işaretlerle mühürlenmiştir.

Kullanılmayan ve gereksinim duyulmayan eşyalar, kirişle boğdurulan paşalara ait olup devletin el koyduğu mallar yılın üç ayında, haziran, temmuz ve ağustos aylarında buraya getirilir ve satışa çıkarılır. Hazine yazıcısının emri üzerine hazine dairesinde görevli içoğlanlarından oluşan altı tellal tarafından odadan odaya dolaştırılan bu eşyalar ilgilenenlere sunulur ve en yüksek fiyatı teklif edene satılırlar. Böylece çok az sermayesi olan bile, düşük fiyata güzel giysiler, silahlar, koşum takımları, halılar ve bunun gibi eşyalara sahip olabilir. Nitekim, Konstantinopolis'in mal satış yeri olan Bedesten'deki tüccarlarla iyi ilişkiler kuran hadım ağalar bu gibi eşyaları kendilerine ayırırlar ve sonra büyük bir kârla, belki pazarlık ettikleri

84 Hazine dairesi [Fatih köşkü] önündeki revak.
85 Bunlar avlunun altındaki mahzenler değil hazine odalarının mahzenleridir.

meblağın iki ya da daha çok katına bu tüccarlara satarlar, elde ettikleri kârla da değerli eşya bölümündeki görevlilere aldıkları eşyanın parasını öderler.

25 numara, tüm sanatkârların ve ustaların bir araya geldikleri yerdir. Giysilerde veya gümüş takılarda bir onarım gerektiğinde ustaları buradan alıp götürmek gerekir.

Benim zamanımda, Tanrının rahmetine kavuşmuş olan Roma İmparatoru Majeste III. Ferdinando tarafından padişaha armağan olarak gönderilen ve imparatorun temsilcisi olan Baron Schmid'in[86] Osmanlı Kapısı'na getirdiği gümüş eşya, tabaklar, çanaklar, kupalar, ibrikler, sürahiler, kaşıklar ve diğer eşyalar, hatta sanatkârane bir biçimde yapılmış Augsburg işi gümüş bir banyo küveti parçalanıp ergitilmiş ve çubuklar haline getirildikten sonra bu madenden darphanede akçeler basılmıştır. Aynı tarihte Venediklilere karşı yürütülen savaş sırasında duyulan ihtiyaç nedeniyle, ölmüş padişahlardan kalan eşyaların saklandığı hazine daireleri de açılmış ve boşaltılmıştır. Burada küflenmiş ve çürümüş keseler, çuvallar içinde bir sürü düka ve taler bulunmuştur. Bunlar yeni torbalara doldurulurken, hazine kâhyasının gözlerini dört açmasına rağmen, içoğlanları gizlice çizmelerine epeyi para doldurup kaçırmışlardır.

26 Başka bir amir de *hazine kâtibi*dir. Ondan sonra sırada *güğümcübaşı* gelir. Görevi, içoğlanların hazine odasındaki tüm eşyaları temizlemeleri için gerekli olan suyu buraya taşımaktır.

27 numara, *kiler* denilen ve yiyeceklerin saklandığı odada görevli olan ve *kiler ağası*nın emri altına verilmiş olan 70-80 içoğlanının odasıdır. Kiler ağasının görevi, içinde şeker, reçel, şerbet gibi erzakın, çeşitli, baharatın, *Theriac* (tiryak) ve Kahire'den padişaha gönderilmiş olan güzel kokulu tütsü malzemesinin, geceleri odaların aydınlatılması için Boğdan'dan getirtilen mumların temiz ve düzgün biçimde muhafaza edilmesini sağlamaktır. Padişah kilerden herhangi bir şeyin getirilmesini isterse, içoğlanlarından biri oraya gider, istenen şeyi bulur ve kiler ağasının önüne getirir.

86 Schwarzenhorn senyörü Johann Rudolf Schmid, 25 Kasım 1628'de İstanbul'a gelen ve 5 Aralıkta IV. Murad'ın huzuruna çıkan Hans Ludwig von Kuefstein'ın elçilik heyetinin içindeydi. 1650'de olağanüstü elçi olarak İstanbul'a döndü; beraberinde Zitvatorok barış antlaşmasının (1606'da imzalanmıştı) yenilenmesinin onaylanması vesilesiyle yüz bin florin değerinde armağan getirmişti.

28 numara, daha önce sözü edilen *kiler ağası*nın dairesidir. Bu görevli, kilere konmak üzere getirilen ihtiyaç malzemesi ve erzakı burada bizzat eslim alır ve konması gereken yerlere yerleştirilmesini sağlar.

29 numara sık sık sözü edilen kilerdir.

30 numara *köşk* adı verilen dairedir. Buradan aşağı inilerek bahçeye çıkılır. *Köşk bekçisi* ya da *koz bekçisi* denen bahçıvanlar veya bostancılar burada sürekli nöbet tutarlar.

31 numara *has oda*dır, yani hükümdarın özel yaşamının geçtiği mekândır. Burada görevli olan içoğlanlarına *has odalı* derler. Bunlardan dördü *arz ağaları* konumundadırlar ve görevleri, birtakım sorunları olan kişilerin hünkâra sunmak istedikleri dilekçeleri iletmektir. Hünkârın silahlarından sorumlu olan ve *silahtar ağa* rütbesini taşıyan kişi 100 akçe,[87] ikinci sırada gelen *çuhadar ağa* 80 akçe, üçüncü sıradaki *rikâbdar ağa*[88] 140 akçe, *tülbent oğlanı*[89] 50 akçe gündelik alır. Padişah ne zaman sarayın dışına çıkar ve atına binip bir yere gidecek olursa bu dört hizmetkâr onunla birlikte gider ve gerektiğinde hizmet ederler. Birinci hizmetkâr, kırmızıyla kaplı kının içinde bir kılıç, ikincisi kırmızı bir bohçaya sarılı çeşitli üst giysiler taşır. Üçüncü hizmetkâr, padişah ata bineceği veya attan ineceği zaman üzengiyi tutar. Dördüncü hizmetkâr *mücevveze* diye adlandırılan, biçimi diğer sarıklardan farklı olan bir sarık taşır. Geri kalan has odalılar 40 akçe gündelik alırlar. Bunların arasında *bıçaklı* adı verilenlerin kuşaklarında altın kın içinde birer hançer bulunur ve bu, diğerlerinden yaş ve kıdem bakımından daha büyük olduklarını gösterir. Hasodalılardan her birinin farklı bir görevi vardır. Örneğin *anahtar oğlanı*, odanın tüm kapılarını kilitleyen ve kapılardan sorumlu olan kişidir.

İkinci hizmetkâr *berberbaşı*dır. Günümüzde padişahın berberliğini silahtar ağa yapmaktadır ve adı Kırhüseyin Ağa'dır. Bu kişi padişahın saçını sakalını keser ve kestiği kılları altın bir mahfaza içinde saklar. Padişah daha sonra bu kılları bir karşılık ödeyerek geri alır. Daha önceki berber-

87 Osmanlı kaynaklarına göre, 17. yüzyıl ortasında silahdar ağanın yevmiyesi 40 akçadır.
88 Üzengi oğlanı olan rikabdar, padişahın çizmelerinden ve ayakkabılarından sorumludur.
89 Padişahın sarıklarından sorumludur.

ler padişahın saçlarını ve sakallarını keserken bir ihsanda bulunmasını isterlermiş. Sultan Murad, usturanın gırtlağı dolaylarında bulunduğu bir sırada kendisinden bir istekte bulunulmasına razı olmadığından bu âdeti kaldırmış. Benim zamanımda padişahın berberi Mustafa Ağa adında Ermeni kökenli bir adamdı. Bu kişi, şimdiki padişah Sultan Mehmed'e, deniz kuvvetlerinin generali olan Kaptan-ı derya Kenan Paşa[90] yönetimindeki donanmanın Çanakkale Boğazı dolaylarında Venedikliler tarafından yenilgiye uğratılıp tamamen yok edildiği haberini vermiş. Oysa büyük vezir Köprülü, belki de bu kaybı padişahtan gizlemek niyetindeydi. Padişah kendisinden bu olaydan dolayı hesap sorunca, büyük vezir berbere karşı şiddetli bir nefret geliştirmiş ve kendisine bir sancak bağışlayacağı bahanesiyle kellesini kestirmiş.

Üçüncü hizmetkâr *ibrik oğlanı*dır ve yemekten sonra padişahın ellerini yıkaması için değerli taşlarla bezenmiş altın bir leğen ve ibrikle hizmete hazır olarak bekler.

Dördüncü hizmetkâr, padişah yemek yiyeceği zaman önüne peşkiri seren *peşkir oğlanı*dır.

Beşinci hizmetkâr *şerbetçi*dir ve porselen kâselerden sorumludur. Görevi, padişah içecek bir şey arzuladığı zaman bu kâselerden birine şerbet doldurup sunmaktır. Ayrıca padişahın şaraplarından da sorumludur. Sultan Murad şaraba çok düşkün olduğundan, içeceği şaraplar ağzı mühürlenmiş özel şişelerde saklanırdı.

Altıncı hizmetkâr *sofracı* diye adlandırılmaktadır. Bu kişi padişahın yemek yiyeceği sofrayı hazırlar ve *hasfolda* [has fodla] denen kar gibi bembeyaz bir hamurdan yapılmış olan ekmeğini önüne getirir. Padişah üç parmağını kullanarak ekmekten bir lokma kopardıktan sonra sofracı ekmeği alır götürür ve yemek bitene kadar yerine hep yeni bir somun koyar.

Padişahın yemeği

Padişah yemeğini ya has odada ya da bahçede tamamen yalnız olarak yer. Yemekleri genelde haşlanmış ve küçük parçalar halinde doğ-

90 Sarı Kenan Paşa. Rus kökenli bu paşa, Sultan İbrahim'in musahibi ve damadıydı. 1653'te Budin beylerbeyiliğine ve Ocak 1656'da kapudan paşalığa atandı. 1658-1659'da öldü.

ranmış veya şişlere geçirilerek kızartılmış koyun eti, kızarmış güvercin ve mevsimine denk gelirse fırında pişmiş kuzu eti veya tavuklu pilavdır. Arkasından da kendisine çeşitli tatlılar sunulur. Örneğin baklava, "mamonie" [me'muniyye], sütlaç adı verilen sütte pişirilmiş pirinç, muhallebi denen, şekerle pişirilmiş dövülmüş pirinç [pirinç unu] ile yapılan bir tatlı. Yemek üstüne de hoşaf denen şeker ve kuru üzüm, kayısı, şeftali, vişne gibi meyvelerin kaynatılması ile elde edilen tatlı bir su içer. Yemek sırasında dilsizler ve cüceler padişahı eğlendirmek için türlü şaklabanlıklar yaparlar. O da arada sırada önlerine bir parça et atar ve onlar bunu el çabukluğuyla yakalayarak veya birbirlerinin elinden kaparak açlıklarını gidermek için itişip kakışırlar. Padişahın yemek kapları tümüyle porselendir ve Hindistan'da bulunan mertebanî adlı özel ve değerli bir malzemeden yapılmıştır. Kaşıkları ise tahtadandır. Bunun nedeni, yasaları belirleyen Kuran'da erkeklerin altın veya gümüş tabak, çanak, kaşık gibi eşyayı kullanmalarının yasaklanmış olmasıdır. Buna karşın kadınların böyle eşyaları kullanmaları yasak değildir. Bu sebeple kadın sultanların sofralarında gümüş takımlar bulunur, ama onlar bazen çatal yerine parmaklarını da kullanırlar.

Padişah yemek yedikten sonra ellerini mis kokulu güzel bir sabunla yıkar ve arkasından bir fincan kahve içer. Kahve siyah renkli tohumların öğütülmesi ve suyla kaynatılması ile elde edilen bir içecektir. Kahveden sonra da öd ağacı, amber ve diğer kokulu bitkilerden oluşan tütsülerin yakılmasıyla rahatlar ve gevşer.

Yedinci hizmetkâra *mastıcı ağa*[91] denir. Görevi, padişahın ve kadın sultanların çok sevdikleri küçük köpeklere bakmaktır. Bunlar Polonya'dan bizim ülkemize de getirtilenlere benzeyen şirin hayvanlardır.

Sekizinci hizmetkâr, onun emrinde çalışan *mastıcı oğlanı*dır.

Dokuzuncu hizmetkâr, papağanlara bakan *duducu*dur.[92]

Onuncu hizmetkâr *tırnakçı*dır ve padişahın tırnaklarını kesip düzeltir.

91 Ali Ufki'nin bu açıklaması önemlidir, çünkü bu içoğlanının görevini mastçı (Farsça "yoğurt" anlamına gelen *mast*'tan) olarak okuyan Türk yazarlar, onu padişahın yoğurdundan sorumlu bir görevli saymışlardı (karş. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1945, s. 328). Ama aslında *masti*'dan (küçük köpek, insana eşlik eden köpek) gelen *mastıcı* söz konusudur. Bu terim İtalyanca *mastino* sözcüğünden gelmiş.

92 Dudu, tutinin (papağan) bozulmuş halidir.

On birinci hizmetkâra *kahveci* denmektedir ve görevi padişahın kahvesini mutfaktan alıp önüne getirmektir.

On ikinci hizmetkâr *abılacı* diye adlandırılır ve padişaha boynuzdan veya balık kemiğinden yapılma diş karıştırıcısını uzatmakla görevlidir.[93]

Bu on iki hizmetkârla birlikte daha evvel sözü edilen dört diğer hizmetkâr sürekli padişahın yakınında bulunurlar ve hem yemek sırasında hem de padişah huzura birilerini kabul ettiğinde görevlerini yerine getirirler. Ancak padişah kadınların bulunduğu bölüme geçtiğinde ona eşlik etmezler, çünkü orada onlar için yapılacak bir iş yoktur.

Diğer 24 hizmetkâra *nefer* denir. Bunlar daha önce de belirtildiği gibi odadaki sıradan işleri görmektedirler. Bazıları dört arz ağasının *sandıkbaşısı* görevini üstlenmişlerdir ve sofraları çok zengindir. Öyle ki yemeklerinden artanların büyük bir kısmını çalgıcı odalarındaki ustalara ve içoğlanlara gönderirler. Bu 24 hizmetkârdan *hazine kâhyası*, *kiler ağası* ve *doğancıbaşı* aynı zamanda da *arz ağaları* olduklarından, ilerde paşa unvanını alarak saraydan ayrılırlar. Fakat bunların pek çoğu da kendi istekleri ve amaçları olmaksızın padişah tarafından devletin hukuk işlerini üstlenmek üzere uzak ülkelere atanmışlardır. Nitekim benim zamanımda bu hizmetlilerden biri Tunus paşası konumuna getirilmişti.

Genelde arz ağalarına, özellikle de silahtar ağalara önemli görevler verilir. Benim efendim olan *Kaltalı* [Galatalı] *Kara Mustafa Paşa* da aynı şekilde böyle bir konumdan paşalığa terfi ettirilmiştir ve boğdurulan valide sultanın ölümünden sonra beylerbeyi rütbesiyle *Babilonya*'ya [Bağdat] gönderilmiş, oradan da Mısır'daki Büyük Kahire beylerbeyi konumuna getirilmiştir. (Kendisi benim yerine gelmesini ümit etmeye bile cesaret edemediğim tek arzumun gerçekleşmesini sağlamış ve beni saraydan çıkarmıştır.)[94] Genelde yüksek konumlara getirilen kimseler, görevlerinde uzun süre kalmazlar,

93 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da bu hizmetkârdan *hilalci* adıyla söz edilmektedir.

94 I. İbrahim'in silahdarı Galatalı Kara Mustafa Paşa 1643'te vezirliğe atanmış, sonra sırasıyla Diyarbakır (1644), Bağdat (1646), yeniden Diyarbakır (1650), Halep (1651) ve üçüncü kez Diyarbakır beylerbeyi (1655) olmuştur. Mart 1656'da kapudan paşalığa terfi ettirilen Mustafa Paşa iki ay sonra istifa etti ve beylerbeyi olarak Kahire'ye gönderildi. Ertesi yıl Köprülü Mehmed Paşa onu görevlerinden azledince, Köprülü 1661'de ölünceye kadar gizlendi. Daha sonra bir dizi beylerbeylik görevi elde etti, bu arada iki kez de Bağdat beylerbeyi oldu (Ağustos 1664-Haziran 1665 ve Nisan 1667-1670). 1672'de Basra beylerbeyi iken öldü.

daha doğrusu kalamazlar ve bu görevlerinden alınarak Konstantinopolis'e çağrılırlar. Kara Mustafa Paşa da padişahın ve haseki sultanın gözdesi olduğundan beylerbeyi konumuna getirilince, çok sert ve acımasız bir adam olan büyük vezir Köprülü Mehmed Paşa'nın vezirlik rütbesini kaybetmekten korkarak onu öldürtmeye kalkışacağını tahmin ederek Konstantinopolis'e dönmeye cesaret edememiş ve dört yıl boyunca kimselerin bilmediği bir yerde gizlenerek canını kurtarmak yolunu seçmiştir.

Nihayet söz konusu büyük vezir doğaya olan borcunu ödeyip de yerine oğlu geçince, kendisinin affedilmesi için yapılan ricalar kabul edilmiş ve hayatı bağışlanmış, üstelik de *Kan* ve daha sonra da Bağdat beylerbeyliğine atanmak suretiyle affedilmiştir. O tarihten sonra da eski adını değiştirmek zorunda kalmış ve bundan böyle *Ziffari* [Firari] *Mustafa Paşa* diye anılmıştır.

Enderun sarayında yetişmiş olan bir kişi beylerbeyi unvanıyla göreve atandığında, yanına yardımcı olarak gerektiği kadar içoğlanı almasına padişah tarafından izin verilir. Bu vesile ile şöyle bir gelenek uygulanır. Beylerbeyi iki büyük gümüş çanağa akçeler ve dukalar doldurtur. İki hadım ağa bu çanakları 42 numaralı arz odasının önündeki sahneyi andıran revaklı bölüme taşır ve biri D harfi ile, diğeri ise E harfi ile işaretli olan yerlere geçerler. Bunun üzerine mehter takımı çalmaya başlayınca içoğlanları büyük ve küçük odalardan çıkıp D ve E işaretli kapılara gelirler. Hadım ağalar çanakların içindeki paraları avuç avuç içoğlanların arasına serperler ve en sonunda çanakları da fırlatırlar. İçoğlanlarının her tarafa dağılan bu paraları toplamalarını, sonunda da çanakları birbirlerinin ellerinden kapmaya çalışmalarını seyretmek çok eğlencelidir. Sonunda içoğlanlarından biri hepsinden daha çevik ve eli çabuk davranarak çanağı kendilerini seyreden kaftanlı içoğlanlarına doğru fırlatır. Onlar da bu içoğlanını bellerler ve bütün paralar yerden toplandıktan sonra ona çanağı verirler. Ama çanağı fırlatmayı başarana kadar, ellerine bıçak darbeleri yemeyi, giysilerinin parçalanmasını, yüzlerinin yara bere içinde kalmasını göze almaları gerekir. Bu arada kapı ağası ve saray ağası yeni beylerbeyinin kollarına girip ikinci dış kapıya doğru götürürler. Burada büyük vezirin temsilcisi onu saygıyla karşılar ve birlikte ata binerek büyük vezirin sarayına giderler. Beylerbeyinin maiyeti de sarayın

pala adı verilen seyisleri tarafından has ahırlardan getirilen atlara binerek onu izlerler. Burada üç gün boyunca şölenlerle kutlama yapılır. Bu üç gün süresince içoğlanları yukarda adı geçen temsilcinin gözetimi altında sipahilerin başlarına geçirdikleri sarıkları sarıp çözmeyi öğrenirler ve sipahilerin saflarında yerlerini alırlar. Üç gün geçtikten sonra, beylerbeyi kendisine ve maiyetine tahsis edilen saraya götürülüp yerleştirilir.

Bu gibi para saçma ve çanak fırlatma törenlerinin has odada yapılması mümkün değildir, çünkü burada bulunan kırmızı kumaş kaplı som altından yapılma padişah tahtının dışında örneğin Yusuf Peygamberin başlıkları ve firavunun şamdanları gibi Mısır'dan ve Kudüs'ten gelme çeşitli değerli eşya saklanmaktadır. Bunların arasında ayrıca Peygamber Muhammed'e ait olduğu söylenen eski, yıpranmış ve paralanmış bir giysi de bulunmaktadır ki, buna *Hırkai şerif* denmekte ve büyük değer verilmektedir. Nisan ayında kilerde görevli içoğlanları yağmur sularını biriktirirler ve Muhammed'in giysisini bu suya bastırıp ıslatırlar, sonra da suyunu sıkarlar ve küçük şişelere doldururlar. Bu şişeler, gerek Konstantinopolis içinde gerekse dışarıda görevli olan önemli kişilere değerli bir armağan olarak gönderilir. Şişedeki su kutsal bir iksir sayılır ve ateşli hastalara ilaç olarak içirilir, ölüm döşeğindekilerin de ağzına akıtılır, böylece günahlarından arındırıldığına inanılır.

Has odanın içinde ayrıca küçük bir oda daha bulunur. Hasodalılara hükmeden ve bir kusur işlediklerinde onlara bir şaplak atan, ya da padişah emrettiğinde falakaya yatıran *hasodabaşı*nın odası burasıdır.

Falaka cezası çok yaygındır. Eski bir soydan gelenlerin veya geniş bir bilgi birikimine sahip olan *müftü, kazasker, şeyh* gibi dini bir rütbesi olan kişilerin dışında herkes, hatta büyük vezir bile falaka cezasına çarptırılabilir. İçoğlanlarının odadan odaya terfi ettirilip has odaya gelene kadar uygulanan bir gelenek vardır: Bir içoğlanı ait olduğu odadan bir başka odaya terfi ettirildiğinde, onu eski odasından yenisinin kapısına kadar bir hadım ağa götürür ve kapıdan girerken ensesine bir şaplak vurur. Sonra burada yeni arkadaşları tarafından karşılanır ve odadakilerin en son kademesinde yerini alarak odada yapılması gereken en adi işleri tek başına yapma görevini üstlenir.

32 Has odanın kapısı önündeki dinlenme ve keyif mekânı.

F işaretli yer padişahın müftüyü ve büyük veziri huzura kabul ettiğinde veya çalgıcıları dinlediğinde önüne oturduğu penceredir. Şu sırada ülkeyi yönetmekte olan Sultan Mehmed sünnet olduğu zaman burada oynardı ve daha önce de anlatıldığı gibi burada eğlenirdi. Has odalılar ve karşısında ellerini göğsünde kavuşturmuş vaziyette duran hadım ağalar onun buyruklarını bekler hizmet ederlerdi.

33 Kadınların odaları ile içoğlanların odaları arasında kalan ve *hünkâr odası* adıyla da anılan *has oda*, padişahın uyumak için çekildiği yatak odasıdır. Padişahın sırma ipliklerle işlenmiş olan süslü yatağı, çeşitli çiçek resimleriyle bezenmiş basit, tahta bir kerevet üzerine serilidir. Gündüzleri padişah bu şiltenin üzerinde oturur ve zaman zaman da soyunup giysisini değiştirmeksizin uyur. Hava çok sıcaksa, iki cariye devekuşu tüyünden yapılmış büyük yelpazelerle onu ferahlatmaya çalışırlar. Bulunduğu yerden bütün limanı, Galata'yı, Tophane'yi ve Üsküdar'ı görebilir. Gece uyuyacağı zaman buraya kırmızı kadife kaplı başka bir şilte yayarlar ve üzerine ince dokumadan yumuşak çarşaflar sererler, başucuna da sırmalı dokuma kaplı büyük bir yastık ve iki küçük ipek yastık yerleştirirler. Bu baş yastıkları her gün yeni atılmış pamukla doldurulur. Padişah yazın atlas yorgan örtünür, kışın ise samur kürkü ile astarlanmış bir yorgan kullanır.

Odanın ortasında bulunan iki büyük altın şamdana her akşam kol kalınlığında mumlar yerleştirilir ve yakılır. Padişah uykuya dalana kadar odasında öd ağacı ve amber gibi çeşitli güzel kokulu tütsüler yakılır. Padişah üzerinde bir gömlek ve başında küçük bir sarık olduğu halde uyur. Gece boyunca iki kadın başında nöbet tutar. Bunlara *ferraş* denir ve görevleri padişahın odasını temizlemektir. Bazen de, eğer padişah arzu ederse, hasekilerinden biri geceyi onunla geçirir. Padişah has odanın kapısını kapalı tutar, sadece odayı kadınların yaşadığı hareme bağlayan kapı daima açıktır. Tahta geçecek olan şehzadeler buluğa erince kendiliklerinden hareme giderler ve beğenip seçtikleri cariyeye bir mendil atarlar.

Padişahın attığı mendili yakalayan cariye yere diz çöker ve mendili öperek koynuna sokar.[95] Padişah tekrar odasına çekildiğinde haremdeki

95 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da bu konu hakkında Girardin'in eklediği bilgiler ve yorumlar bulunmaktadır (s. 94).

bütün kadınlar seçilen cariyenin ayaklarına kapanır ve onu kutlarlar. Sonra ona güzel kaftanlar giydirir ve bir padişahın cariyesine yakışır biçimde süslerler, sonra da kadınlar tarafından seslendirilen çalgılar ve şarkılar eşliğinde H işaretli kapıya kadar geçirirler. Burada padişahın gözdesi olan bir hadım ağa onu beklemektedir. Geldiğini padişaha haber verir ve padişahın emri üzerine onu içeriye alır. Cariye çağrıldığında, içeriye yavaş yavaş girmesi uygun değildir. Koşarak padişahın ayaklarına kapanması gerekir. Padişah onu tutup yerden kaldırır, onu okşar ve onunla sohbet eder. Bu arada diğer kadınlar dışarıda çalıp söylemeye devam ederler, ta ki söz konusu haseki padişah tarafından azat edilip yüzünde beyaz bir örtü olduğu halde geri dönünceye kadar. Kadın padişahın odasından çıkar çıkmaz doğruca hamama götürülür ve padişahın cariyelerine ayrılmış olan 34 numaralı uzun odaya alınır.[96]

Burada kadınlar kıdem sıralamasına göre itibar görürler ve hadım ağalar onları sürekli gözetim altında tutarlar, yanlarından hiç ayrılmazlar. Padişahın yatağına aldığı kadın o andan itibaren *hünkâr hasekisi* unvanını alır. Padişahtan hamile kalıp ilk erkek çocuğunu doğuran kadına *Valide Sultan* denir[97] ve bunun işareti olarak başına altından yapılma, mücevherlerle bezenmiş küçük bir taç yerleştirilir. İkinci ve üçüncü erkek evladı doğuran kadınlara taç takılmaz ve sadece *haseki* unvanı ile anılırlar, ya da padişahla ilk yatma sırasına göre *Baş Haseki, İkinci Haseki* vb. diye adlandırılırlar.

Hasekiler kız doğurduklarında, bu kızlar üç, dört veya daha da uzun seneler boyunca sarayda yetiştirilir ve ilerde bir beylerbeyi ile evlendirilip görkemli bir düğünden sonra saraydan uğurlanırlar, kendilerine tahsis edilmiş olan sarayda *sultan* unvanıyla yaşamlarını sürdürürler. Bundan böyle geçimlerinden ve geleceklerinden damat sorumludur.

Sultanların anaları, padişahın ölümünden sonra, isterlerse sarayı terk edebilir ve bir paşa veya beylerbeyi ile evlenebilirler. En büyük şehzade babasının yerine tahta geçtiği zaman onlar *Eski Saray*'a gönderilirler ve burada bir tutsak hayatı sürerler. Padişahın yanında aynı şekilde tutsak gibi

96 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Girardin burada bazı ilaveler yaparak Fransa'daki durumla karşılaştırmıştır (s. 95).

97 Erkek çocuk annesine haseki sultan, ilk erkek çocuğun annesine başhaseki sultan denilir. Valide sultan unvanı sadece padişah anneleri için kullanılır.

yaşayan kendi doğurdukları oğullarını senede sadece iki kez görebilirler, o da bütün sultanların bayram kutlaması için padişahın huzuruna çıktıkları zaman mümkündür. Padişah, erkek evladı olmadan ölürse, onun yerine kendinden sonra doğmuş olan şehzade tahta geçer ve padişah olur. Eğer annesi hayatta ise, hemen Eski Saray'dan alınır ve geleneğe göre padişah analarına giydirilen tacın sahibi olur.

Sultan İbrahim'in hasekisi Ortaha'dan üç kızı olmuştu. Bunlardan Gevherhan Sultan[98] beş kez evlendikten sonra dahi hâlâ bakireydi. Son kocası olan İsmail Paşa Macaristan krallığı ile yapılan savaşta Rabnitz ırmağı kıyısındaki St. Gotthardt'ta öldü.[99] Gevherhan Sultan halen şimdiki vezirin babasının yanında görev yapmış olan Gürcü Mehmed Paşa[100] ile evlidir. Söz konusu üç sultanın annesi de Sultan İbrahim'in ölümünden sonra saraydan ayrılmış ve o günden bu yana dört kez evlenmiştir. Son eşi olan Yusuf Paşa[101] halen hayattadır ve *Kubbe vezir*idir.

Paşa ve beylerbeyi unvanını alanlar bu tür evlendirilmelerden pek hoşlanmasalar bile bundan kaçınmalarına olanak yoktur. Çünkü dul kalan sultanların ancak çok zengin bir kişi ile evlenmesini uygun gören padişahın *Hattı Şerif* adı verilen buyruğuna karşı gelenlerin itaatsizlikten dolayı kelleleri uçurulur ve tüm malına mülküne el konur.

Genç bir sultanla evlenmesi uygun görülen paşa veya beylerbeyi *ağırlık* [çeyiz] adı verilen armağanını sunduktan sonra evlenme şartlarını saptayacak olan her iki tarafın temsilcileri arasında bir çeşit pazarlık yapılır ve *kâbin* tahsisatı veya *nikâh*[102] tahsisatı olarak 20.000 veya 30.000 taler kadar bir meblağ saptanır. Anlaşmaya varıldıktan sonra hadım ağalar dama-

98 Gevherhan Sultan 1646'da dört yaşındayken Cafer Paşa ile evlendirilmiştir. Paşa bir yıl sonra ölünce Gevherhan Sultan hemen Çavuşzade Mehmed Paşa ile evlendirildi. Bu evlilik paşanın 1681'deki ölümüne kadar sürdü. Gevherhan Sultan da 1694'te öldü.

99 1664'te bu savaşta ölen Boşnak İsmail Paşa'nın evlilikleri hakkında bir şey bilmiyoruz.

100 1661-1662 arasında sadrazamlık yapan ve 1666'da Budin beylerbeyiyken ölen Gürcü Mehmed Paşa hiçbir zaman damad-ı şahane olmadı. Ama yazarın anlattıkları daha çok I. Ahmed'in yedi kez dul kalan kızı Ayşe Sultan'ın hayatına benziyor.

101 Doğancıbaşı Yusuf Paşa, Ocak 1652'de Enderun mektebinden çıkmış ve altı ay sonra, I. Ahmed'in Kenan Paşa'dan dul kalmış kızı Atike Sultan'la evlenmiştir. İbrahim'in bilinen yedi hasekisinin onun ölümünden sonra eski saraya kapatıldığı bilinmekle birlikte, bu padişahın üç kızının anneleri meçhuldür.

102 Bu iki terim eşanlamlı değildir; kâbin, boşanma veya ölüm halinde kız tarafına verilmesi evlilik akdiyle taahhüt edilen bedel (mehr-i müeccel), nikâh ise evlilik akdinin kendisidir.

dı sultanın mekânının kapısına kadar götürürler. Burada duran damat karşısında oturan sultan tarafından baştan aşağı gözden geçirilir. Sultan eğer damattan hoşlanırsa, ayağa kalkar ve böylece onu kabul ettiğinin işaretini vermiş olur. Bunun üzerine hadım ağalar damadın ayaklarından pabuçlarını çıkartırlar ve onları kapının önünde yüksekçe bir yere yerleştirirler. Sonra onu sultanın odasına götürürler. Damat sultanın önünde yerlere kadar eğilerek onu selamlar ve birkaç adım geriye çekilerek dua eder. Duadan sonra ellerini göğsü üzerinde kavuşturup sultan "su getir" diye buyuruncaya kadar bekler. Bunun üzerine damat daha önce hazırlanmış olan su dolu bir bardağı sultanın önünde diz çökerek kendi elleriyle ona uzatır. Sultan da yüzünü örten sırma ve sim ipliklerle üzerine çiçekler işlenmiş kırmızı renkli duvağını kaldırarak suyu içer. Bu arada kadın hizmetkârlar bir tabak kızarmış güvercin eti ile bir çanak dolusu şekerleme getirirler ve odanın ortasına koyarlar. Damat artık nişanlısı sayılan sultanı nezaketle yemeğe davet eder. Sultan başlangıçta "istemem" diyerek bir süre nazlanır ve yemek davetini reddeder. Artık damadın daha önceden düzenlenmiş ve hazırlanmış olan armağanları sunmasının zamanı gelmiştir. Bu nedenle hadım ağalara armağanları getirmeleri için bir işaret verir. Kadınlar hadım ağaların ellerinden armağanları alıp sultanın önüne getirince, sultan yumuşar ve damadın davetini kabul eder. Yerinden kalkarak damadın kendisini sofra başına götürmesine izin verir. Sultan, damat tarafından küçük lokmalar halinde kesilen yemekten biraz yedikten sonra şekerlemeden bir parça alır ve damadın ağzına verir. Sonra sofradan kalkıp odadaki eski yerine geçer. Diğer kadınlar da damadın gelinle sohbet edebilmesi, onu okşayıp sevebilmesi için onları bir saat boyunca yalnız bırakırlar. Yaklaşık bir saat sonra damadın dostları ve yakınları dışarıda çalgı çaldırmaya başlarlar. Bu, damada gelinin odasını terk edip erkeklerin odasına gitmesi zamanının geldiğine dair bir işarettir. Bu sefer kadınlar kendi odalarından çıkıp sultanın odasına girerler ve onu kutlarlar, eğlenceler düzenleyerek, çalgılar çalıp şarkılar söyleyerek sabah gün ağarıncaya kadar hoşça vakit geçirirler. Sultan eğlenceye doyup yorgunluktan uykusu gelince, kendisi için hazırlanmış olan süslü döşeğin bulunduğu odaya geçer ve yanına sadece kendisine nasıl davranması gerektiğini öğreten *yenge kadını* alır. Böylece herkes uyumak

üzere ortalıktan çekilince, damada dost çevresinden ayrılıp sultanın yatak odasına gitmesi için bir hadım ağa tarafından haber iletilir. Damat gizlice toplantıyı terk eder ve sessizce gelinin odasına gider. Burada üst giysilerini çıkarıp gelinin ayakları dibinde diz çöker, elini elleri arasına alıp şefkatle okşar ve yatağın ayak ucuna yavaşça ilişip ayaklarını öper. Gelin de buna karşılık ona sarılıp ona yatağında mutlu bir birliktelik diler.

Sabahın erken saatlerinde düğün davetlileri kapının önüne gelirler ve damadı hamama davet ederler. Damat gelinin odasından çıkıp düğün odasında konukların arasında yerini alır. Bir hadım ağa kendisine, hamamdan sonra kurulanması ve üzerine giymesi için sultanın gönderdiği zarif, güzel bir peştamal ve iç çamaşırları getirir. Düğünün ertesi gününe *paça günü* denir, çünkü hamamdan sonra çanaklar dolusu koyun paçası yemeği ve çeşitli başka yemekler ikram edilir. Yemekten sonra kahveler içilir ve bütün konuklar evlerine dönerler. Damat ise gelinin odasına gider ve sekiz gün boyunca buradan ayrılmaz, birlikte tatlı sohbetlerle, yiyip içmekle vakit geçirirler.

Bu sultanların doğurduğu erkek çocuklar devletin yüksek makamlarına getirilmezler, çünkü bazılarının isyan çıkardıkları görülmüştür. Bunlar ancak kapıcıbaşı konumuna getirilirler, yani sarayın kapılarındaki nöbetten sorumlu tutulurlar ve sarayın dış kapılarının yakınında oturmak zorundadırlar. Gündelikleri 100 akçedir.[103] Ayrıca paşalara ve beylerbeylerine bir başarılarından dolayı padişahın ödül olarak gönderdiği kılıç veya kaftanları ("Kidig Kaftan") götürürler veya bir hatalarından dolayı gözden düşen kişilere kellelerinin uçurulacağını bildiren mektubun konduğu siyah kadife keseyi ulaştırırlar. Ödül alanlar, bu müjdeyi vermeleri nedeniyle, onlara armağanlar verirler. Kötü haber iletilen kişilerin mallarına devlet el koyacağından bundan da iyi bir gelir sağlarlar.

34 numara, silahtar paşanın odasıdır. Kendisine gün boyu gelen ziyaretçileri burada kabul eder ve dertlerini dinler.

35 numara padişahın, haseki sultan ve tüm maiyetiyle birlikte namaza gittiği büyük camidir. Bu caminin imamına *hünkâr imamı* denir ve o da sarayın dışında oturur.

36 numara çuhadar ağanın dairesidir.

103 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Girardin'in eklemeleri ve yorumları (s. 98)

37 numara kuşların barındırıldığı *kuşhane*dir.[104] İçoğlanlarının odalarına ve hadım ağaları tarafından gözetim altında tutulan kadınlar dairesine açılan kapılar buradadır. Sultan İbrahim'in annesi bu kapıdan kaçmaya kalkışmış ve bilmediğim bir sebepten ötürü içoğlanları tarafından avluda kirişle boğularak öldürülmüştür.[105]

38 numara kadınların yaşadığı dairenin (harem) iç kapısıdır.

39 numara has odanın büyük fıskiyeli havuzudur.[106] Bir zamanlar Sultan İbrahim öfkelenerek şimdi padişah olan Sultan Mehmed'i henüz küçük yaştayken bu havuza atmış ve nerdeyse boğulmasına sebep olacakmış. O tarihte silahtar ağa olan Mehmed Ağa telaş içinde içeri dalarak çocuğu havuzdan çıkarmış. Bu havuzun etrafında padişaha birçok eğlenceli gösteriler sunulur. Büyük vezir ve müftü de burada huzura kabul edilir.

F harfi ile gösterilmiş olan yer, daha önce de belirtildiği gibi padişahın Divan heyetinin toplantılarını izlediği parmaklıklı (kafesli) penceredir. Divan beş kişiden oluşur: Büyük vezir, müftü, iki kazasker ve reis efendi. Bu kişiler has odaya gidecekleri zaman Enderun içerisinden geçmezler bahçe kapısından girerler.

A harfi ile işaretli yer, köle kadınların yıkanan çamaşırları astıkları veya giysileri havalandırdıkları avludur. Ayrıca burada kadınların kaldığı odalar da vardır, ama bu konuda fazla bilgi sahibi olmadığımdan ayrıntılarını anlatamayacağım. Fakat oradan ayrılan bir kişiden öğrendiğime göre, onların da tıpkı içoğlanlarının kuşhanenin yanındaki daireleri gibi odaları varmış. Bu odalarda 1200'den fazla kadın köle yaşamaktaymış, çünkü padişahın cariyelerinden her birinin kendine ait çok sayıda hizmetçiye ihtiyacı vardır. Örneğin padişahın annesine hizmet eden kadınların sayısı beş yüzü bulur. Bunlar hiçbir iş yapmasalar da gene muhafaza edilirler ve ya günün birinde padişahın hasekisi olurlar ya da kendilerini iyi koşullarda yaşatabilecek düzgün kişilerle evlendirilirler. Buna karşılık bazıları da yapılması gereken akla gelebilecek tüm işleri yapmak zorundadırlar. Hatta padişahın

104 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da 38 numara.
105 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Girardin'in eklemeleri ve yorumları (s. 99)
106 Hasoda ile Bağdat ve Revan köşkleri arasında kalan havuz.

terzileri tarafından biçilen giysileri teyellemek ve dikmek de onların görevleri arasındadır.

40 numara *doğancı odası*dır.[107] 70-80 doğancının amirine *doğancıbaşı*, onun altındaki görevliye de *ikinci doğancı* denir. Bunların görevi, padişahın yırtıcı kuşlarına bakmak, onları beslemek ve eğitmektir. Geceleri onları ön avluda eğitirler.[108]

G harfi ile işaretli küçük oda doğancıbaşı için ayrılmıştır.

41 numaralı salonda padişah yabancı elçileri kabul eder.

42 numara, yukarda sözü edilen odanın ön tarafında bulunan etrafı açık yazlık mekândır. Bir elçi padişahı ziyaret edeceği zaman, burası hazine dairesinden getirtilen değerli halılarla mücevherlerle süslenir.[109]

B. *Mescit* adı verilen ibadet yeridir. Büyük odanın içoğlanları günde dört kez burada namaz kılarlar.

C. Dilsizlerin odasıdır. Burada dilsizler, birbirleriyle anlaşabilmenin yöntemlerini parmak ve göz işaretleri ile içlerinden geçenleri açıklamayı kendilerinden daha kıdemli olanlardan öğrenirler.

43 numara, *zülüflü baltacılara* ait odaların bulunduğu bölümdür.[110] Uzun saç örgüleri olan ve birer balta taşıyan bu içoğlanlarının sayısı yaklaşık olarak 120'dir ve bunlar da padişahın içoğlanlarından sayılırlar. Bunların üstü *baltacılar kâhyası*dır. Her odada bir imam ve bir kâhyanın bulunması âdettir. Dış saraylardan getirilen içoğlanlarının en güçlüleri bu baltacılar topluluğuna katılırlar.[111] Nitekim ben Edirne sarayından geldiğimde, kapı ağası benim de baltacılar grubuna kaydedilmemi emretti. Ama denetleyicilerden biri beni kuşağımdan tutup ansızın kendine doğru çekerek güçlü olup olmadığımı denemeye kalkınca, ben kendimi hiç direnmeden bırakıverdim ve yere düşmedimse de olduğum yerde sendeledim. Bu nedenle baltacılar arasına katılamayacak kadar güçsüz olduğuma karar verildi ve beni büyük odaya gönderdiler.

107 Bugün böyle bir yapı yoktur.
108 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Girardin'in eklemeleri ve yorumları (s. 101).
109 *Topkapı Sarayında Yaşam*'da Girardin'in eklemeleri ve yorumları (s. 102).
110 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da 44 numara.
111 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin bundan sonra anlatılanları bir dostunun ağzından duymuş gibi yazmıştır (s. 103).

Söz konusu baltacıların görevi odun kesmek ve bunları kadınların ve içoğlanların yaşadıkları dairelerin önündeki avlulara istiflemek, ayrıca ön avluları suyla ıslatmak ve süpürmektir. Sırası geldiğinde kızlar ağası ve kapı ağası yanında nöbet de tutarlar. Yerleri kadınlar dairesine ait yemek odasının önüdür. Bu sebeple her gün buradan artan yemeklerden faydalanarak çok iyi beslenirler. Bir başka görevleri de avludaki büyük mermer sütunları limon suyu ile ovarak sürekli parlak olmalarını sağlamaktır.

44 numara, yargı heyetinin yazın toplandığı *kubbe* denen yerdir.[112] Büyük vezir, kazasker ve diğer önemli devlet görevlileri burada birbirleriyle anlaşmazlıkları olan kişileri dinler ve onları uzlaştırırlar. Devletin meseleleri de gene bu mekânda görüşülür ve siyasi kararlara varılır. Padişahın huzuruna kabul edilen yabancı elçilere burada ikramlar sunulur ve şölenler düzenlenir.

45 numara, davalı tarafların kendilerini savunacak olan avukatlarıyla ve hukukçularla bir araya geldikleri yerdir.[113]

46 numara ile gösterilen yere *helvahane* denir. Burası padişah için tatlılar ve şerbetler yapanların dairesidir. Bunlar yaklaşık 100 kişidir ve amirleri *helvacıbaşı*dır.

47 numara, *aşhane* diye adlandırılan mutfak bölümüdür. Sarayda bulunan herkes için –ister vezir olsun ister yeniçeri– yemekler burada pişirilir ve sunulur. Aşhanenin amiri olan *aşçıbaşı*, sayısı 160'ı aşan aşçıyı yönetir.

48 numara, *hasbahçe*nin kapısıdır.

49 numaralı bölüme *tımarhane* denir. Burası hastalanan içoğlanlarının tedavi edildiği hastanedir. Kendini kötü hisseden içoğlanın başına beyaz bir tülbent bağlanır ve tedavi edilmek için buraya başvurmasına izin verilir. Diğer hastalar kapı ağasının kapısı önünde kırmızı kumaşla örtülü bir arabaya oturtulur ve iki acemi oğlan, ya da yeniçeri adayı tarafından söz konusu hastaneye getirilir. Eğer içoğlanlarının dışarıda iyi bir dostu veya tanıdığı varsa, hastaneye giderken yolda onunla görüşüp derdini anlatabilir ve yardımını rica edebilir.

112 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da 45 numara].
113 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da 45 ve 46 numaralarda daha geniş açıklamalar bulunmaktadır (s. 103).

50 numara, hastanenin yöneticisi olan ve *tımarhane ağası* diye adlandırılan hadım ağanın dairesidir.

51 numara, *analar* adı verilen ve içoğlanlarının çamaşırlarını yıkayan yaşlı kadın kölelerin odalarıdır.

52 numara, hazinede ve kiler dairesinde görevli içoğlanlarının hastanesidir.

53 numara, has oda içoğlanlarının ve arz oğlanlarının hastanesidir.

54 numara, büyük odalıların hastanesidir.

55 numara, seferlilerin hastanesidir.

56 numara, hastaların yıkandığı hamamdır.

57 numara, hadım ağaların hamamıdır.

58 numara, hastanenin kapısıdır.

59 numara, daha önce de sözü edilen *cündîler*in odasıdır.[114]

60 numara, yeniçeri adayı olan acemi oğlanların odasıdır. Bunların sayısı yaklaşık 120 kadardır. Görevleri saraya odun taşımak ve kesilen hayvanların etlerini mutfağa götürmek, hastaları hastaneye taşımak, onlara hizmet etmek ve hastanedekilere istedikleri şeyleri para karşılığında şehirden veya başka bir yerden alıp getirmektir.

61 numara, sarayın birinci kapısıdır. Kapıcılar burada nöbet tutarlar. Gün doğmadan bir saat önce divan üyeleri bu kapının önünde toplanırlar. Ayasofya Camii'nde namaz kıldıktan sonra kapıyı açarlar ve ikişer ikişer sıra olarak inanılmaz bir sessizlik ve düzen içinde içeriye girerler. Sıranın sonunu veziriazam oluşturur. Avlunun her iki yanında sıralanmış olan adamlar arasından geçerek doğru *kubbe*ye giderler. Kapının önündeki çavuşlar yüksek sesle: "Hazreti Paşa, devlet ile çok yaşa" diye bağırırlar.

İşte Osmanlı padişahlarının sarayı ve içindeki hastanenin, kadınların ve erkeklerin yaşadıkları dairelerin düzeni böyledir.

İçoğlanlarının eğitimleri ve öğrenimleri

Genel olarak içoğlanlarının bazıları çok yüklü bazıları ise biraz daha hafif bir eğitim görürler, çünkü padişah onların tümünün "doktor"

114 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da 61 numara: Girardin'in verdiği ek bilgi (s.105).

unvanını alacak düzeye ulaşmalarını beklememektedir. Ama her şeyden evvel okuyup yazma öğrenmelerini ve yazıları, özellikle de Kuran'ı okuyup anlamalarını, ona saygı göstermelerini ister. İçoğlanlarının arasında kendi içlerinden gelerek öğrenmeye meraklı olanlar ve diğerlerine kıyasla daha üstün bir yetenek gösterenler –sayıları az da olsa– mensup oldukları odada daha büyük itibar görür ve *kalfa* olurlar, yani bakalorya mezunu gibi bir mertebeye ulaşırlar. Bunlara *cüzhan* da denir ve çoğu kez ölenlerin ruhuna Kuran okumakla görevlendirilirler. Bu maksatla bazı kişiler ölmeden önce bunlardan birini seçerek bir miktar para vakfeder. Cüzhana bu paradan üç akçe gündelik ödenir. Kalfalar ise ders verdikleri kişilerden yılda 200 akçe maaş alırlar.

İçoğlanlarının en çalışkan ve gayretli olanlarına –sayıları az da olsa– *talibul ilm* yani dünya bilgesi ve bilim âşığı unvanı verilir. Tüm bilim kitapları Arapça yazıldığından ve eğitim de Arapça verildiğinden, dilbilgisi kuralları çok zor olan bu dili iyi öğrenmek gerekmektedir.

Kuran'dan başka okutulan kitaplar *Nasara,*[115] *Bina,*[116] *Maksud,*[117] *İzzi,*[118] *Merrah*[119] gibi gramer hakkındaki eserlerdir. *Avamil,*[120] *Misbah,*[121] *Ecurrumiyye,*[122] *Cami*[123] ise sözdizimi hakkında bilgi verirler. Daha sonra da belli saatlerde Muhammed'in öğrettiği inanç ve din hakkındaki yasaları bil-

115 Arapça fiil çekimi bilgisine giriş dersi.

116 *Binâü'l-ef'âl (Yüklemlerin yapısı),* 1143'e doğru yazılmış, yazarı belli olmayan bu eser, temel Arapça öğrenme kitaplarındandır.

117 *Kitâbü'l-maksud (Düzenlemeler kitabı)* veya *Maksud fi s'-sarf (Gramer düzenlemeleri),* esas olarak gramer derlemeleri içinde yer alan ve yazarı belli olmayan eser.

118 *el-İzzî* adıyla bilinen *Kitâb tasrîf'z-Zencânî*'nin *(Çekimler Kitabı)* 1252'de Bağdat'ta ölmüş yazarı: İzzeddin Ebu'l-Fedâ'il ibn Abdülvahab ez-Zencânî.

119 *Merâhü'l-ervâh (Ruhların mekânı):* Ahmed ibn 'Alî ibn Mes'ud'un gramer derlemesi; *Kitâbü'l-Maksud* ve *Kitâbü'l-İzzî* de bu eserin içine katılmıştır.

120 *Avâmil,* sözdizimi bilgisine ilişkin kitapların en meşhurları 1078-1079'da ölen Abdülkadir el-Cürcânî'ye ve 1573'te ölen Mehmed Birgivî'ye aittir.

121 Büyük olasılıkla Burhaneddin Ebu'l Feth el-Mutarrizi'nin (1144-1213) Arapça gramer özeti, *Misbâh fi'l-nahv* (Sözdizimi Yüzgeci).

122 Faslı gramerci İbn Ecurrum'un adından dolayı *Ecurrumiyye* diye bilinen sözdizimi incelemesi: *Mukaddime.*

123 Arapçada yüzlerce eser, "cem eden, derleyen, derleme" anlamına gelen *câmi* başlığını taşır. Bu eserler esas olarak din eğitimine ilişkindir. Başlığı bu sözcükle başlayan sözdizimi eserleri arasında, Kahireli meşhur gramerci [sarfiyyûn] ve müçtehit el-Hişam'ın (ö. 1310) *Câmiu's-sagîr fi'n-nahv'ı (Küçük sözdizimi derlemesi)* özellikle dikkat çekmektedir; bu yazarın en önemli gramer eserleri 19. yüzyılda basılmıştır ve İstanbul kitaplıklarının başköşelerinde yer alırlar.

diren Türkçe yazılmış kitaplar okunur ve tefsirler yapılır. Bunlar *Şurûtü's-salât,*[124] *Mukaddime,*[125] *Kuduri*[126] *Sadr-ü Şeria,*[127] *Mouhekah,*[128] *Hidaye,*[129] *Durer ve Gurer*[130] *vb.* adlarındaki eserlerdir. Öğrencilere bu kitaplar açıklanırken, henüz acemi ve yeteneksiz olanlar da dersi dinlemek ve tıpkı birer din kitabı metniymiş gibi ezberlemek zorundadırlar. Aralarından pek çoğu ise öğrenmesi daha kolay ve kulağa hoş gelen Farsçayı öğrenmeye çalışırlar. Bu amaçla şu kitapları okurlar: *Dânisten,*[131] *Şahidi,*[132] *Pend-i Attar,*[133] *Gülistan, Bostan,*[134] *Nafir vb.* Bunun dışında Türkçe yazılmış olan *Mülemma*[135] adlı eser ve içinde Arapça, Farsça da karıştırılarak yazılmış güzel şiirler,

124 *Şurûtü's-salât (Namaz kuralları).* Bu başlığı taşıyan çeşitli eserler arasında, Osmanlı tarihçi ve âlimi Kemalpaşazâde'nin (ö. 1533) yazdığı eser içoğlanlarının kitaplığında yer alabilirdi. Ama saray kitaplığında aynı başlığı taşıyan, yazarı belirsiz bir risaleden de dokuz nüsha bulunmaktadır.

125 *Mukaddime* başlığını taşıyan çok sayıda eser mevcuttur. Hanefî fakih Cemaleddin Ahmed ibn Muhammed el-Gaznevî'nin *el-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-fürû'i'l-Hanefiyye*'si *(Gaznevî'nin Hanefi içtihatına girişi),* Süleymaniye Kütüphanesinde otuz kadar yazma nüshası ve çok sayıda şerh yazması bulunduğuna göre, İstanbul'da herhalde çok tutuluyordu. Topkapı Sarayı Kütüphanesinde de Kutbüddîn Mehmed İzniki'nin (ö. 1418) yazdığı bir Türkçe *Mukaddime* bulunmaktadır.

126 1037'de Bağdat'ta ölen, Hanefî müçtehit, Ahmed ibn Muhammed el-Kudurî. Yazdığı kısa fıkıh risalesi, *Muhtasar* meşhurdur. İstanbul'da 1854'ten itibaren birçok kez basılmıştır.

127 *Sadru'-şeria,* 1346'da ölen Buharalı Hanefî âlim Ubeydullah ibn Mes'ud el-Mahbubî'ye verilmiş unvandır. En önemli eseri, 1866'dan sonra İstanbul'da basılan *Tenkihu'l-usûl*'dür *(Usüle ilişkin düzeltmeler, aydınlatmalar).* Bu eserin Mevkufâtî Mehmed Efendi (ö. 1760/1761) tarafından yapılmış Türkçe çevirisinin birçok nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunmaktadır.

128 Kuşkusuz *Moultekah* yerine yanlışlıkla *Mouhekah* yazılmıştır. Söz konusu kitap, İbrahim ibn Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956) içtihat eseri *Mültekâ'l-ebhur*'dür *(Denizlerin buluştuğu yer).* 1856'dan sonra bu kitap İstanbul'da dokuz baskı yapmıştır. Topkapı Sarayı Kütüphanesinde Mehmed Tahîr'in (ö. 1654) bir Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

129 Brockelmann'ın *Histoire de la littérature arabe*'ında [Arap Edebiyatı Tarihi] bu başlıkla yer alan kitap sayısı seksen üçtür. En meşhurları, Ali ibn Ebi Bekr Burhaneddin el-Merginânî'nin (ö. 1196) *Hidâye*'sidir *(Hak yolun rehberi).* 1791'de İngilizceye çevrilen bu eser, 1873-1874'te İstanbul'da basılmıştır.

130 Osmanlı âlimi Molla Hüsrev'in (ö.1480) *Dürer* adlı fıkıh (İslâm hukuku) kitabı ve ona *Gurer* adıyla yazdığı şerh. *Dürer u Gurer* olarak birlikte anılır.

131 Muhammed İbn Hacı İlyas'ın Farsça gramer bilgileri ve nadir sözler içeren *Tuhfetü'l-hâdiye,* diğer adıyla *Dânisten* başlıklı eseri.

132 Şahidî de denen İbrahim ibn Hüdâ'î Dede (ö. 1550) *Tuhfe-i Şahidî (Şahidî'nin Armağanı)* diye bilinen Farsça-Türkçe lûgatını 1514-1515'te yazmıştır.

133 Feridüdin-i Attar'ın nasihat kitabı

134 İranlı şair Sadi'nin (ö. 1292) meşhur eseri.

135 Mülemma, bir beytin mana yönünden birbirini tamamlayan iki mısraını iki ayrı dil ile ve kafiyeli olarak söylemek.

hikâyeler de okurlar. Örneğin *Kırk Vezir*,[136] *Hümayûnname*[137] veya *Kelile ve Dimne*[138] (Çılgınlıklar ve Masallar), *Elif Leyal*[139] (Bin Gece), *Seyyit Battal*,[140] *Kahramanname*[141] ve bunun gibi romanlar. [142]

Yasaları öğrenmek isteyenlerin amacı ilerde paşa unvanını almak, vali veya kadı olmaktır. Bazıları ise özellikle selatin camilerinin imamı olmak isterler. Bu meslek onlara huzurlu bir yaşam ve iyi bir gelir sağlar.

Farsçayı iyi öğrenmeye çalışanların ve bu konu üzerine sabırla eğilenlerin amacı, Türkçe okuma ve yazmayı iyi öğrenmek ve zaman içinde *efendi* mertebesine erişip yüksek konumlardaki memurların, bakanların, paşaların yazı işleri dairesinde görev almaktır. Bu sebeple devlet dairelerinde kullanılan tüm güzel yazı tarzlarını iyice öğrenmek için büyük gayret sarf ederler.

Cuma günleri sabah namazından sonra yazı öğrenimi gören öğrencilerin yazıları gözden geçirilir ve içlerinden birinin diğerlerinden üstün bir başarı gösterdiği saptanırsa, bu kişi sadece büyük itibar görmekle kalmaz, aynı zamanda hazine kâtibi, kiler kâtibi ya da defterci olarak seçilir, yani içoğlanlarının yoklamalarını yapan ustaları olur ve iyi bir maaş alır.

Bazıları Kuran'ı baştan sona kadar ezberlemeyi yeğlerler ve "Kuran'ı belleğinde muhafaza eden kişi" demek olan *Hafız* unvanını alırlar. Kuran'ın kutsal bir kitap olarak kabul edilmesi nedeniyle bu kişiler de saygınlık kazanırlar hatta kutsallık mertebesine erişirler ve selâtin camilerinin en üst düzey din adamı olarak itibar görürler.

136 *Kırk Vezir hikâyesi*, Ahmed-i Mısrî adında birinin bugün kayıp durumdaki Arapça özgün metinden 15. yüzyılda Türkçeye çevirdiği ve II. Murad'a (1421-1451) sunduğu bir eserdir.

137 *Hümayûnnâme, Kelîle ve Dimne*'nin yeni versiyonudur; mahlası *el-Vâ'iz* olan Kemaleddin Hüseyin ibn Alî Kâşifî'nin (ö. 1504/1505) *Envâr-ı Süheylî (Süheyl yıldızının nurları)* başlığıyla Farsça yazdığı bu eser, Alî Çelebi (ö. 1543/1544) tarafından *Hümayûnnâme* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

138 *Kelîle ve Dimne*. Hint masalları derlemesi; 570'e doğru Sanskritçeden Süryaniceye ve iki yüzyıl sonra da Abdullah İbnü'l-Mukaffa tarafından Süryaniceden Arapçaya çevrilmiştir. Osmanlıcaya birçok kez çevrilmiştir, ilk çeviri 1347 tarihlidir.

139 *Elf leyâli* [veya *elf ı leyle ve leyle*], "bin gece." *Binbir Gece Masalları*'ndan söz edilmektedir. Ama tam metnin Türkçe çevirisi 19. yüzyıl ortasında yapılmıştır.

140 *Seyyid Battal*. 12. yüzyıl sonu veya 13. yüzyıl başında yazılmış Arapça *Zü'l-himmet*'ten esinlenmiş Türkçe hikâye.

141 *Kahramannâme* veya *Destân-ı Kahraman*, kaynağını İran destanlarından almış halk romanı. İlk Türkçe çeviri 16. yüzyıl tarihlidir.

142 *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'da Girardin'in eklemesi (s. 107, ilk paragraf).

İçoğlanlarının oyunları ve eğlenceleri

İçoğlanların çeşitli oyunlarla, eğlencelerle, sohbetlerle, şarkı söyleyerek ve çalgı çalarak hoşça vakit geçirmeleri ve eğlenmeleri ancak üç gün süren dini bayramlarda ve padişahın seferden zaferle dönmesi, bir kalenin ele geçirilmesi veya buna benzer sevindirici olaylar vesilesiyle düzenlenen şenlikler sırasında mümkündür. Böyle günlerde şölenler verilir ve içoğlanlarının odalarda istedikleri gibi serbestçe dolaşmalarına olanak sağlanır. Bazıları küçük çocuklar gibi ellerine bezler dolayarak birbirlerini itip kakarlar ve bu oyuna *tura*[143] derler. Bazıları *satranç* oynarlar. Diğer bir grup *atlanbaç, dama* veya zarla oynanan *tavla* gibi oyunları tercih eder. Dördüncü tür oyun da dokuz taşla oynanan *dokurcun*'dur.[144] Türklere özgü bir başka oyunun adı da (mangola) *minkale*dir ve 12 taşla oynanır.[145] Bu oyunda amaç 12 taşın 12 delikten geçirilmesidir.

Fakat tüm bu oyunlarda bahis ve para söz konusu değildir, çünkü Muhammed bunu kesin olarak yasaklamıştır. Oyundan amaç eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek, zihnini ruhunu dinlendirmektir. Oyun sırasında içoğlanlarına kahve veya balla tatlandırılmış ve hoş lezzetler katılmış şerbetler sunulur. Bazıları da *Benglik*[146] ve *Hiosciamo*[147] denen ve kafalarını coşturan bir madde kullanırlar. Şarap, alkollü içkiler ve tütün kullanmak kesinlikle yasaktır.

İçoğlanlarının avluda top oynamalarına ancak padişah atıyla veya arabasıyla saraydan ayrıldığı zamanlar izin verilir. Ama her odanın içoğlanları ayrı ayrı top oynar. Oyun sırasında sadece dilsizler gibi sessizce, parmak işaretleriyle anlaşmalarına müsaade edilir. Bu yüzden dilsizlerin

143 Bazı oyunlarda oyun ya da ceza aracı olarak kullanılan ucu düğümlenmiş mendil, kuşak vb. Tura oyunu: Oyuncular yere çömelip bir halka oluşturur, turayı ebeye göstermeden bacaklarının arasından geçirir ve arada bir ebe görmeden turayla ebenin sırtına vururlar. Ebe turayı kimin bacağının altında bulursa, onunla yer değiştirir.

144 Dokuztaş. İki kişi tarafından dokuzar taşla oynanan ve taşların yerleri ile yürütme yolları çizgilerle belirtilen, üç taşı aynı çizgi üzerine getirmeyi amaçlayan bir oyun.

145 Minkale terimi Arapça kökenlidir ve bu oyun Siyahî Afrika'da da oynanır [Metin And, Mısır'daki *mankala* ve Safranbolu ile köylerindeki *altıev* oyununun, altışardan on iki çukurla oynandığını belirtmiştir; bkz. *Oyun ve Bügü*, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 1974, s. 34.

146 Uyuşturucu ve zehirli özellikte, erguvan çizgili sarı çiçekleri olan, beng diye bilinen otsu bitki "banotu"nun yol açtığı sarhoşluk haline benglik denir.

147 Hyoscyamus: banotu.

işaretlerini hepsi, özellikle has odalılar öğrenirler ve bilirler, çünkü padişah onlara aralarında sadece bu biçimde anlaşmalarını buyurmuştur.

Sarayda terbiye: Dilini tutabilme, kavga edenlerin ve şikâyette bulunanların cezalandırılması

İçoğlanlarının terbiyeli ve nazik davranmalarına, birbirleriyle konuşurken güzel, sevecen sözler kullanmalarına, birbirlerine sadece kardaş veya *canım* diye hitap etmelerine çok önem verilir.

İçoğlanlarının yaşadığı ortamda inanılmaz bir sessizlik ve sakinlik egemendir. Kitapları ellerinde, birer heykel gibi sessiz ve hareketsiz yerlerinde otururlar ve odada hiç kimsenin bulunmadığı izlenimini uyandırırlar. Eğer aralarında bir anlaşmazlık veya kavga çıkarsa, sadece haklı veya haksız olanlar değil onların yakınında oturanlar da bu kavgayı zamanında önlemedikleri, içoğlanlarının birbirlerine tokat veya değnekle vurmalarını (çünkü iç oğlanlarının kalem açmak için kullandıkları çakılardan ve kör birer makastan başka silahları yoktur) engellemedikleri için cezalandırılırlar. Kavga edenlerin çevresinde arkadaşlarından en az 20 kişi bulunduğundan hepsine birden verilen cezaya *sıra değneği* denir. Benim zamanımda birbirleriyle söz dalaşıyla kavga etmeye başlayan iki içoğlanından biri diğerine çakısıyla saldırıp gözünü çıkarınca, sadece 1.000 değnek yemekle kalmadı, onun yakınında bulunan birçok içoğlanı da değneklendi, üstelik her biri, suçlunun gözünü kaybedene çektiği acı karşılığında ödemesi gereken 5.000 akçe tutarındaki bedele katkıda bulunmak zorunda bırakıldı. Sultan Murad zamanında da içoğlanlarından biri bir diğerini bıçakla öldürmüştü. Bunun üzerine padişah dilsizlerden birine avluda katilin başını kesmesini emretti. Aynı odayı paylaşan içoğlanları da *pars* cezasına çarptırıldı.[148] Bu ceza, bir kişinin işlediği suç yüzünden onun mensup olduğu topluluğa da günlerce biraz ekmekten başka yiyecek verilmemesi biçiminde uygulanır. Bunun dışında ceza olarak hadım ağalar koridorlara kırık cam parçaları serperler ve suçlular bunların üzerinde

148 Gülru Necipoğlu (*Architecture, Ceremonial and Power. The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, The MIT Press, New York, 1991, s. 112), *pars* sözcüğünün "sofu, dinine bağlı, veli; temiz, doğru kişi" anlamlarına gelen Farsça *parsa*dan türediğini belirtiyor ve bunu bir sırra-erme (*initiation*) töreni olarak yorumluyor. Ama söz konusu tören, 17. yüzyılın ortasında, yerleri süpürme angaryasına dönüşmüş gibi görünüyor.

çıplak ayakla ileri geri yürümeye zorlanırlar. Bu nedenle günlerce yaralı ayaklarından dolayı yürümek şöyle dursun, yerlerinden bile kalkamazlar. Kısacası nereye baksan, dayaktan başka bir şey görüp işitmek mümkün değildir. Eğer içoğlanlarından biri bir diğerinin önemli bir eşyasını aşırırsa, hiç ayrıcalık gözetilmeden içoğlanlarının tümü, kaybolan eşya eski yerine veya başka bir yere konuncaya, ya da çalanın eşyası arasında bulununcaya kadar, yukarda sözü edilen pars cezasına çarptırılırlar. Ama eğer sadece basit bir kayıp söz konusuysa, böyle ağır bir cezadan vazgeçilir ve suç, kayıp eşyaya el koyana değil, malına iyi sahip çıkmayan kişiye yüklenir.

Yasaklanmış İçecekler yüzünden çıkan bazı olaylar

Şarabın ve diğer alkollü içeceklerin yasaklanmış olmasına rağmen, zaman zaman bu kesin yasağa karşı gelen gözü pek kişiler, saraydan çöpleri toplayıp götürmek üzere gelen Rus tutsaklar yoluyla bu içkileri gizlice içeri sokmayı başarırlar. (Aslında bu olay gammazlanır ve iş meydana çıkarsa, ceza olarak bin değnek yemek kaçınılmazdır.) Seferlilerin odasına mensup olan bir tanıdığım, hastalanıp iyileştikten sonra, hastaneden onu çıkaran bir acemi oğlana para yedirip küçük bir şişe içki getirtmiş. (Bilindiği gibi acemi oğlanlar hastaları bir arabaya yerleştirip hastaneye götürürler ve iyileşenleri yeniden arabayla Enderuna taşırlar). Aslında söz konusu içoğlanının amacı, odaya geri döndüğünde bununla bazı arkadaşlarını memnun edip onların dostluklarını kazanmakmış. İçkiyi gizlice emin bir şekilde içeri sokabilmek için, cam içki şişesini şalvarının üst kenarından geçirilmiş olan uçkuruna bağlamış ve şalvarın yırtmacından içeri sokup arabaya oturmuş. Kapının önünde arabadan inip kapı ağasının ve orada görevli hadım ağaların önünden geçerken içki şişesinin tepesi kopmuş ve şişe düşerek parçalanmış, dökülen içkiden de ortalığa keskin bir koku yayılmış. Durumu hemen kavrayan kapı ağası, yardımcıları ile birlikte yerinden fırlamış ve padişahın ya da haseki sultanın kokuyu duymaması için limon suyu getirterek yere serpmelerini buyurmuş. Bu olayın sorumlusu olan talihsiz içoğlanı ise daha o gece 600 değnek yemiş ve yakın zamanda has odaya terfi edecekken, ertesi günü elbisesinin yakası kesilerek saraydan kovulmuş. Bununla da ucuz kurtulmuş sayılır, çünkü işlediği suçtan ötürü kirişle boğdurulmasına ramak kalmış.

Büyük odada kalan bir başka içoğlanı da günün birinde başı ağrıdığından, odabaşı başka bir yere gittiğinde, alelacele kendine bir kahve pişirip içmek istemiş ve bu amaçla gusulhanenin ocağına koşmuş. Tam kahve kabarmaya başlarken odabaşının yeniden odaya döndüğünü görünce, hemen bakır cezveyi içindeki kaynar kahveyle birlikte mendiline sararak göğsüne gizlemiş ve sanki heladan geliyormuş gibi yapmış. Ama yerine dönmek üzere odabaşının önünden geçerken zorunlu olarak onun önünde hafifçe eğildiğinde kahvenin bir kısmı cezveden akıp karnına dökülmüş ve öylesine canını yakmış ki acısını bastıramayıp avazı çıktığı kadar bağırarak koşmaya başlamış. Ama o koştukça sıcak kahve daha fazla dökülmüş ve içoğlanının canı da daha çok yanmış. Odabaşı bunu görünce, olanların aslını anlamamış, içoğlanının aklını kaçırdığını sanmış. Az sonra içoğlanı koynundaki cezveyi içinde kalan kahveyle birlikte dışarı fırlatmış. Bunun üzerine odabaşı ile birlikte odadaki diğer içoğlanları gülmelerini tutamayıp kahkahayı koparmışlar. Ama olay bununla da bitmemiş, içoğlanının göğsü kaynar kahve yüzünden fena halde yandığı gibi üstelik değnek cezasından da kurtulamamış.

Rus kökenli olan Kenan adındaki bir içoğlanı, üzümlerin olgunlaştığı günlerde bol miktarda satın aldığı üzümü elleriyle sıkarak suyunu çıkarmış ve şıra yapmaya kalkışmış. Şırayı bir toprak testiye doldurmuş ve iç oğlanlarının gündüzleri yatak takımlarını yerleştirdikleri yüklüğün bir köşesine gizlemiş. Zaman zaman da şıranın içilecek hale gelip gelmediğini tatmak için oraya uğrarmış. Bir seferinde dikkatsizliği nedeniyle testi devrilince, içindeki şıra dökülmüş ve orada bulunan tüm yatak takımlarının üstüne hatta yerlere bile akmış. Yüklüğün altında oturup bir öğrencisine ders veren hocanın Kuran'ı da akan şırayla ıslanmış. Hoca hemen yerinden fırlayıp "bu ne, bu ne" diye bağırmaya başlamış. Korkusundan dili tutulan Kenan sesini çıkaramamış. Biraz sonra kendini toparlayınca yüklükten aşağı inmiş ve hocanın ayaklarına kapanıp, olanları kimseye söylememesi ve şikâyette bulunmaması için yalvarmış. Şıranın ıslattığı yerleri bir süngerle silip kurulamış ve kokunun duyulmaması için de hemen bir tütsü yakmış. Böylece sopa yemekten kendini kurtarmış.

Bununla Enderun mektebinin tanıtılması sona ermiştir. Daha doğrusu buna Pythagoras tarzı bir okul demek yerinde olur. Çünkü burada

öğrencilere dilini tutmayı (itaati, karşı çıkmamayı) Lakedemonya [Isparta] yöntemi doğrultusunda sertlikle, dayak zoruyla ve insanları ezerek öğretirler. Isparta'da olduğu gibi bilimsel eğitimin yanı sıra öğrencileri katı kurallara uyacak, her şeyde ölçülü, terbiyeli ve dürüst davranacak şekilde yetiştirirler. İtaat etmenin de emir vermeyi öğrenmek gibi eğitimin bir parçası olduğunu belletirler. Gerçekten de iyi amaçlarla ve düzen içinde yönetilen, birçok meslek için adam yetiştiren bu kuruluş, devamlı olarak desteklenmekte ve geliştirilmektedir.

Burada hangi ulustan olursa olsun herkes eşit tutulur. Sadece bilgi ve yetenek bakımından diğerlerinden üstün olanlara ayrıcalıklı davranılır. Burada asil bir aileden gelmekle övünmenin hiçbir değeri yoktur. Asalet kazanmak için ruhen asil olduğunu göstermek gerekir. Enderunda yetiştirilmekte olanların çoğu basit ve yoksul ortamlardan gelmektedir ve –söz gelimi– dünyaya karşı nefret doludurlar. Arnavutlar, Macarlar, Boşnaklar, Ruslar, Bulgarlar, Çerkezler, Abazalar, Gürcüler ve Türkler bu bakımdan birbirlerinden farksızdırlar. Bunlar eğitime karşı dirençli, inatçı ve düzen altına alınmaya uygun olmayan bir tabiata sahiptirler. Kendilerine verilen öğütleri ve iyi eğitimi takdir ve kabul edecek yerde, eğitime karşı gelmeyi tercih ederler, inatlarında diretirler ve zaten alışık oldukları en ağır dayak cezasına katlanmayı yeğlerler. Bu kötü tabiatlarının dürtüsü ile, güçleri ne kadar artarsa o oranda da hak tanımaz, aksi, gaddar ve cimri olurlar. Elbette aralarında bazı istisnalar da vardır, ama bunlara çok ender rastlanır. Onlar yasaları [şeriatı] okuyup öğrendikleri için kötü tabiatlarının eğilimlerini dizginlemeyi bilirler. Ama doğuştan gelen kötü huyları ve insanın içine yerleşmiş kötü alışkanlıkları tamamen yok etmek mümkün değildir. Olsa olsa bunlar bir süre bastırılabilir ve gizlenebilir, ama doğası kötü ve şiddet dolu olandan iyi bir sonuç almak için hiçbir gayret ve maharet yeterli değildir.

Başka halklardan olanlar ve soylu ailelerden gelip daha yumuşak bir eğitim görenler, örneğin İtalyanlar, Fransızlar, İspanyollar, Almanlar, Portekizliler, Hollandalılar, İngilizler, Polonyalılar vb. bu barbarca koşullara dayanamazlar ve bu yüzden ya kısa sürede ölürler, ya da bir an önce *sipahi* unvanını alarak Enderundan çıkmak için büyük çaba harcarlar. Bununla beraber şunu da çok iyi de bilirler: Türkler, kebaplık kurbanlarını

iyice yağlanmadan kolay kolay kesmezler. Çünkü kişinin nüfuzu ve serveti arttığı oranda, kirişle boğdurulması ve malına mülküne el konup hazineye aktarılması olasılığı da o oranda artar.

Temeldeki bu bağlantıları bildiğimden, bunları iyi bir gözlemci olarak, ana hatlarıyla, ama dürüstçe ve olduğu gibi gün yüzüne çıkartmayı kendime tek amaç edindim. Değerli okurlarıma konuyu doğru ve eksiksiz olarak aktarabilmeye, süslü ifadeler ve güzel sözlerle gerçeklerin dışına çıkmamaya özen gösterdim. Anlattıklarımı bizzat yaşadığıma ve gözlerimle gördüğüme güvence veririm. Sadece kadınların daireleri hakkındaki bilgileri oraya girip çıkan ve orada görevli olanlardan işittiklerime dayanarak aktardım ve bunlar başkaları tarafından da doğrulandı.

Eğer yazın ve dil bilgisi kuralları açısından bir yanlışım saptanırsa (ki bu da mümkündür), umarım değerli okurlarım, vakit geçirmeden bunun üzerinde dururlar ve düzeltmekten çekinmezler. Zira ben de sık sık böyle durumları göz önüne çıkarmaktan çekinmemiş ve elimden geldiği kadar düzeltmekten geri kalmamışımdır.

Bu yazı, Konstantinopolis kentinde, Galata-Pera'da,
MS 1665 yılının 20 Mayıs günü tamamlanmıştır.
Tüm erdemseverlerin sadık hizmetkârı
Albertus Bobovius

Dizin

Ab

Abazalar 76-77
abılacı 58
acemi oğlanlar 68-69, 75
Afrikalılar 18
Ağalar Camii 20
ahiret babası 47
Ahmed I 62
Ahmed II 19
Ahmed ibn 'Alî ibn Mes'ud 70
Ahmed-i Mısrî 72
Alî Çelebi 72
Alî Kâşifî, Kemaleddin Hüseyin ibn 71
Alî Kâşifî, Kemaleddin Hüseyin ibn 72
Almanlar 32, 77
anahtar oğlanı 48, 55
analar 69
arazi ölçümü yapanlar 48
Arnavutlar 77
arz ağası 33, 42-43, 52, 55, 58
arz odası 25, 58
arz oğlanları 69; **hastanesi** 68
aşçıbaşı 68
aşçılar 28, 68
aşhane 68
aşk 45-47, 49
At Meydanı 25
Atike Sultan 62
atlanbaç 73
Augsburg 54
av 52; **köpeği** 52
avamil 70
avlu 18, 20, 22, 24-25, 44, 52, 65-67, 69, 73-74
ayakkabı 54; **temizliği** 45-46
Ayasofya Camii 42, 69
Ayşe Sultan 62

Bâ

Bâb-ı Humayûn 22, 25
Babilonya [Bağdat] 58
Bâbüssaâde 18, 25, 42; **ağası** 17-18
Bağdat 59, 70-71
Bağdat Köşkü 65
bahçıvanlar 55
bakraç oğlanı 34
baltacılar 67, 68; **kâhyası** 67
Basra 58
Baş haseki 62
Baş Mahalle 37
başkapıoğlanı 20, 28, 35
battaniye 53
Bayezid (şehzade) 19
Bayezid II 25
Bayram, bayramlaşma 20, 31, 40-41, 43, 45, 52, 62, 72; **namazı** 42
Bedesten 53
Benglik 73
berberbaşı 55
Berberistan 36, 48
berberler 30-31, 52
beste 48-49
beylerbeyi 17, 26, 59-69, 63, 65; **unvanı** 52, 58, 63
bıçaklılar 42, 55
Binâü'l-ef'âl 70
Binbir Gece Masalları 72
Birinci kapı 69
Bit Mahallesi 36
Boğdan 54
boru 51
bostancılar 55
Boşnaklar 77
bölükbaşı 27
Brockelmann 71
Buhara 71
Bulgarlar 77
büyük imrahor 17
büyük oda 18, 21, 24-26, 28-29, 35, 37, 47, 52, 66-67, 75; **ağası** 20; **hastanesi** 68
büyük odalılar 69

Ca

Cafer Paşa 62
cami 65,70

Câmiu's-sagîr fi'n-Nahv 70
cariyeler 20, 24, 60-62, 66; dairesi 24
Ceneviz 25, 48
ceza 18, 29, 31-33, 44-46, 60, 72-76
Cezayir Mahallesi 36
citara 50 ayrıca bkz. tel tanbura
cüce(ler) 21, 36, 41, 57
cündiler 39-40; odası 69
Cürcânî, Abdülkadir el- 70
Cüzhan(lık) 34, 70

Ça
çalgı, çalgıcı 43, 47, 50-52, 57, 60-61, 64, 72; ustaları 17, 48
çamaşır 24, 30, 34, 43-45, 64, 66, 68
çamaşırcıbaşı 43
çanak fırlatma 59-60
Çanakkale Boğazı 56
çember, çağana veya çalpara (küçük davullar) 51
Çerkezler 77
çeşde 50
çıkma 26, 77
çinicibaşı 32
çöğür 50
çuhadar ağa 55; dairesi 65
çuhalılar 20, 24-25, 27, 29

Da
dama 73
darphane 54
Dârüssaâde ağası 17
davul 51; vuruşları 48
defterci 29, 72
Destân-ı Kahraman 72
dış saraylar 26-33, 67
dilsiz(ler) 21, 36, 57, 67, 73-74; odası 66
dini şarkılar 49
Divan 32, 48, 66, 68; -ı Hümayûn 22
Diyarbakır 58
doğaçlama 48, 51
doğancı/doğancıbaşı 43, 52, 58, 67; odası 67
dokurcun 73
duducu 57
duvarcı 17
dümbelek 51
Dürer u Gurer 71

Ec
Ecurrumiyye 70
Edirne Sarayı 25, 30, 67
efendi mertebesi 72
elçi kabul odası 67
Elf leyâli 72
El-Mukaddimetü'l-Gazneviyye fi'l-fürû'i'l-Hanefiyye 71
Enderun 17-18, 26-33, 35, 37, 44-46, 51, 65, 74, 77; mektebi 25, 62, 76; sarayı 29, 52, 58
Envâr-ı Süheylî 72
erbaşı 49
Ermeni 17, 27, 47, 55
Eski Saray 19, 62, 63
Evliya Çelebi 50

Fa
falaka cezası 60
Fatih köşkü, bkz. Hazine dairesi
Fazıl Ahmed Paşa 52
Felemenkli 32
Ferdinando III. 54
Feridüddin-i Attar 71
ferraş 61
fıskiyeli havuz 21, 66
fodla 27, 56
Fransız(lar) 32, 77

Ga
Galata 25, 47, 61, 77-78
Galata Sarayı 25, 47
Galazia [Galatya] 53
gallafon (gallasone) 50
Gaznevî, Cemaleddin Ahmed ibn Muhammed el- 71
Gevherhan (Sultan) 63
gösteriler 40, 51, 66
Gsfel Mahallesi" [Esfel Mahallesi] 36
Gurer 71
Gusulhane 36, 76
güfte 49

güğümcübaşı 54
Gürcüler 77

Ha

hadım ağa(lar) 18-22, 24-25, 29, 35, 37, 42-44, 48, 52-53, 59-66, 69, 74-75; hamamı 68
Hafız 34; unvanı 72
Halebi, İbrahim ibn Muhammed el- 71
halı(lar) 18, 40-41, 53, 66
hamam 30-31, 36, 43, 48, 52-53, 62, 64, 69
hamamcıbaşı 30-31, 48, 53
harem 20-21, 61, 66
Harem-i Hümayûn 17
has oda 21, 25, 33, 41-44, 47-48, 53, 55-56, 59-61, 65, 68, 73, 75
has odalılar 52, 55, 61
hasbahçe 68
haseki 61-62, 66, 75; sultan 20-21, 58, 65
haseki sultan 65, 75
hasfolda [has fodla] 56
hasodabaşı 43, 60
hastane 31, 68-69, 74
Hattı Şerif 63
hazine 77; ağası 20; amiri 53; dairesi 40-41, 52, 66, 68; kâhyası 43, 54, 58; kâtibi 54, 72; koğuşu 42; odası 25, 35, 53; yazıcısı 53
hazinedarbaşı 18
hazineliler 52
hekim 17, 31
helvacıbaşı 68
helvahane 68
hesap dersi 17, 48
Hırka-i Saadet Odası 21
Hırka-i Şerif 60
Hidâye 71
Hindistan 57
Hiosciamo 73
Hişam, el- 70
hizmetçiler 66
hoca hizmetkârları 34
Hollandalılar 77
Hüdâ'î Dede, İbrahim ibn 71
Hümayunnâme 72
hünkâr hasekisi 62
hünkâr hocası 17, 20, 42
hünkâr imamı 65
hünkâr mutfağı 28
hünkâr odası 61

ıklığ/ıklık 50

Ik

İbn Ecurrum 70
İbnü'l-Mukaffa, Abdullah 72
İbrahim (Hz.) 31
İbrahim I 19, 26, 40, 52, 55, 58, 63, 66
İbrahim Paşa Sarayı 25
ibrik oğlanı 48, 56
içoğlan(ları) 17-22, 24-35, 37-38, 40-48, 52-55, 57-61, 65-76; kâhyası 29
ilahi 49
imam 67
İmam Mahallesi 36
İngilizler 77
İsmail Paşa (Boşnak) 63
İspanyollar 77
İtalyan(lar) 32, 48, 77
İzzi 70

kâbin tahsisatı 63

Kâ

kadınlar 17-18, 20, 24, 43-44, 47-48, 51-52, 56-57, 61, 63-64, 69; dairesi/odaları 60, 65-66, 77
kaftanlılar 20, 42, 59. Ayrıca bkz. içoğlanları
Kahire 39, 54; beylerbeyi 58
Kahramannâme 72
kahve 43, 45, 56, 64, 73, 75
kahveci 58
kalfa 32, 34, 37, 48, 70
kandilciler 34
Kandiya Krallığı 32
kanun 50
kapı ağası 17-19, 22-24, 26, 29, 41-44, 48, 59, 66-68, 74-75
Kapı Mahallesi 36
kapıcıbaşı 65

kapıcılar 68
kapıkulu 26
kapıoğlanı 18
Kapusen keşişleri 24
kastanyetler 51
kaymakam 20
kazasker 20, 42, 60, 65, 68
Kelîle ve Dimne 72
Kemalpaşazâde 71
kemençe 51
Kenan Paşa (Kaptan-ı derya) 56
Kırhüseyin Ağa 55
Kırk Vezir hikâyesi 72
kızlar ağası 17, 19-20, 22, 25, 68; **kapısı** 22
kiler 18, 54-55, 59; **ağası** 20, 54-55, 57-58; **dairesi** 68; **kâtibi** 72; **koğuşu** 42; **odası** 25
kilercibaşı 18
kilerliler 52
kilise çanları 51
Kitâb tasrîf'z-Zencânî 70
Kitâbü'l-İzzî 70
Kitâbü'l-Maksud 70
kitapçı 34
komedyenler 51-52
Konstantinopolis 17, 40, 45, 47, 53, 58-60, 78
koyun paçası 65
Koz bekçisi 55
köleler 19, 24, 27, 44, 47, 66, 68
köşk 55; **bekçisi** 55
kubbe 68-69; **veziri** 63
Kudurî, Ahmed ibn Muhammed el- 71
kudüm 51
Kudüs 60
Kuefstein, Hans Ludwig von 53
Kuloğlu (içoğlanı) 47
kum kapısı 24, 35. Ayrıca bkz. **büyük oda**
kuşhane 66
kuyumcu 17
küçük imrahor 17
küçük oda 18, 22, 24-27, 29, 48, 52, 58, 66; **ağası** 20; **kâhyası** 19
Külhancı Mahallesi 36
külhancılar 37; **odası** 43
kürkler 53

La Bottiere ailesi 32
Lakedemonya [Isparta] 77
lavta 50
Luca, Tomaso Marchio de 32

Macaristan krallığı 20, 63
Macarlar 77
Mahbubî, Ubeydullah ibn Mes'ud el- 70
Mahbubî, Ubeydullah ibn Mes'ud el- 71
mahzen 52
makam 48-49
Maksud fi s'-sarf 70
marangoz 17
mastıcı ağa 57
mastıcı oğlanı 57
Matrak 38
me'muniyye 57
Mehmed IV 40, 52, 55-56, 60-61, 66
Mehmed Ağa (Silahtar Ağa) 66
Mehmed Efendi (Birgivi) 70
Mehmed Efendi (Kutbüddîn, İznikli) 71
Mehmed Efendi (Mevkufâti) 71
Mehmed Paşa (Çavuşzade) 62
Mehmed Paşa (Derviş) 21
Mehmed Paşa (Gürcü) 63
Mehmed Paşa (Köprülü) 19, 52, 56, 59
Mehmed Tahîr Efendi 71
mehter takımı/mehteran 41, 50-51, 59
Mekteb-i Sultanî, bkz. Galata Sarayı
Mekteb-i Tıbbiye-i Adlîye-i Şahane, bkz. Galata Sarayı
Meninski 50
Merâhü'l-ervâh 70
Merginâni, Ali ibn Ebi Bekr Burhaneddin el- 71
Merralı 70
mertebanî 57
mescit 25, 67

mescitçi 34
mescitçibaşı 18-20
mest 45
meşkhane 48
Mısır 24, 39, 58-60, 72
minkale 73
Misbah 70
Misbâh fi'l-nahv 70
miskal 50
Molla Hüsrev 71
Morchetti, Narcisso 32
Muhammed (Hz.) 42, 60, 70, 73
Muhammed ibn Hacı İlyas 71
Mukaddime 71
mukallit 51
murabba 49
Murad II. 72
Murad IV 38-40, 47-48, 52, 53, 55, 74
Musa (Ermeni) 47
musahip 21, 55
Mustafa Ağa 56
Mustafa Paşa (Kaltalı [Galatalı] Kara) 58-59
Mustafa Paşa (Ziffari [Firari]) bkz. Mustafa Paşa (Kaltalı [Galatalı] Kara)
Mutarrizi, Ebu'l-Feth el- 70
mücevveze 55
müftü 17, 20, 42-43, 60-61, 65
mülemma 71
Mültekâ'l-ebhur 71
müzik 48-49, 51

Na

nakibül eşraf 42-43
nakş 49
Nasara 70
Nasturiler 27
nefer 18-19, 22, 58
nefir 50
ney 50
nikâh tahsisatı 63
nikara (nakkare) 51
nota 49
odabaşı 29, 32-33, 44-45, 76
Odabaşı Mahallesi 36
Orhan (şehzade) 19
Ortaha (Sultan İbrahim'in hasekisi) 62
Osmanlı Kapısı 41, 53
oyun(lar) 40, 44, 72-73

paça günü 65
padişah 17-22, 24, 26, 28-29, 33, 39-43, 46-47, 51, 53-55, 57-63, 66-69, 72-75; **gemi gezisi** 51; **yemeği** 56
pala 60
para saçma 60
Pars cezası 74
paşa 17, 26, 42, 53, 62-65, 69, 71
Pera 78
peşkir oğlanı 48, 56
Pire Mahallesi 36
Polonya 57
Polonyalılar 77
Portekizliler 77
Pythagoras 76

Rabnitz ırmağı 63
rafçıbaşı 34
raks, rakkas 43, 51
revaklı geçitler 53, 58
Revan Köşkü 65
rikâpdar ağa 43, 55
Rus(lar) 55, 75-77

saatçiler 17, 36
Sadi 71
Sadru'-şeria 71
Safranbolu 72
sağlıkçılar 17
sandıkbaşı 58
santur 50
saray ağası 29, 59
Saray Burnu 41
saray kâhyası 18, 25, 29

Sarıkçılar 36
satranç 73
savaş müziği 41, 51
sazendebaşı 48
Schmid, Johann Rudolf 53
seferli(ler) 48, 52, 69; hastanesi 68; koğuşu 25, 42-43; odası 18, 52, 74
selatin camii 19-20, 71-72
Selim (şehzade) 19
sema'i 49
seyisler 60
Seyyid Battal 72
sıra değneği 74
silahtar ağa 43, 47, 54-55, 57, 66
silahtar paşa 65
sinici 27-28, 32-33, 37
sipahi 17, 26, 60; unvanı 77
sofracı 56
St. Gotthardt 63
Süleyman I 25
Süleyman II 19
Süleymaniye Kütüphanesi 70
sünnet 52
sütlaç 57

Şa
şair(ler) 48-51, 71
şarap 73, 75
şarkı(lar) 48-51, 61, 64, 72
şehzadeler 20, 36, 52, 61-63; ağası 19
şenlikler 72
şerbetçi 56
şeştar 50
Şurûtü's-salât 71

Ta
talibul ilm 70
talimler 37-40
Tatar hanının [Kırım Hanı] oğulları 41
tavla 73
tel tanbura 50
tellaklar 30-31, 52-53
Tenkihu'l-usûl 71
tesbih 49
Tevhit 49
Theriac (tiryak) 54
tımar 26
tımarhane 31, 68; ağası 69
tırnakçı 57
Tophane 61
Topkapı Sarayı Kütüphanesi 71
Tuffetü'l-hâdiye 71
Tunus Paşası 58
tura 73
tüccarlar 54
tülbent oğlanı 43, 55
türkü 49-50

ud 50
Ud
ulûfe 25-26, 35
usûl 49
Üsküdar 61

Vâ
Vâ'iz, el- 72
valide ağası 19
valide sultan 17, 20-21, 57; unvanı 62
Venedikliler 54, 56

Ya
Yahudi(ler) 17, 25, 27
yenge kadını 64
yeniçeri ağası 17, 20, 42
Yusuf (Hz.) 24, 60
Yusuf Paşa (Doğancıbaşı) 63

Za
zaman ölçüsü 49
Zencânî, İzzeddin Ebu'l-Fedâ'il ibn Abdülvahab ez- 70
zil 51
Zitvatorok barış antlaşması 54
ziyafet 43
zurna 50
Zü'l-himmet 72
zülüflü baltacılar 22, 41, 67

Kitap Yayınevi'nin Eylül 2002'de yayınlanan Ali Ufkî Bey'in *Topkapı Sarayı'nda Yaşam* adlı kitabı için Yayıncının Notu başlığı altında şu satırları yazmıştık:

Sahaftan Seçmeler Dizisi'nin ilk kitabının, *Albert Bobovski ya da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam* olması bizce çok anlamlı: En önemli bestekârlarından birinin Topkapı Sarayı'ndaki yaşamı anlatan yazmasını ancak 337 yıl sonra yayınlayabilen bir ülkeye herhalde pek sık rastlanmaz. Üstelik Ufkî'nin tahminen 1665'te yazdığı metni Almanlar 1669'da, İtalyanlar da 1679'da yayınlamışken... Yine de elinizdeki metin bu baskılardan yararlanarak hazırlanmamıştır. 1685'te, yani Ufkî'nin tahmini ölüm tarihinden on yıl sonra Fransa'nın İstanbul elçisi olan Pierre de Girardin bir biçimde Ali Ufkî'nin metnini ele geçirmiş ve bunu Fransızcaya çevirip sanki araştırmaları sonucunda kendi yazmış gibi Fransa'ya yollamıştır. Bu nedenle metinde biri Ali Ufkî'ye diğeri Girardin'e ait iki "ses" duyulmaktadır. Okurun bu sesleri kolaylıkla birbirinden ayırabileceğine ve Girardin'in, Annie Berthier ile Stefanos Yerasimos'un Giriş bölümünde belirttikleri gibi, "genellikle art niyetli yorumları"nı Ali Ufkî'ye mal etmeyeceğine inanıyoruz. Gelecekte Almanca metnin çevirisini yayınlayarak okurlarımızı Ali Ufkî ile baş başa bırakabilmeyi de istiyoruz.

Albertus Bobovius / Ali Ufkî Bey'in 1669'da *Saray-ı Enderun* adıyla Almanca yayınlanan kitabını Türkçeye çevirterek bu sözümüzü –ancak 10 yıl sonra– yerine getiriyoruz. Değerli arkadaşımız Türkis Noyan eseri sadece Almancadan çevirmekle kalmadı, metni 1679 tarihli İtalyanca baskısıyla da karşılaştırdı ve her iki metnin birbirleriyle tutarlı olduklarını saptadı. Noyan'ın okurlarımıza sağladığı en önemli olanak ise *Saray-ı Enderun'u Topkapı Sarayı'nda Yaşam*'la karşılaştırıp Pierre de Girardin'in Ali Ufkî'nin metinlerine nerelerde müdahale ettiğini saptayarak bu baskıya notlar koyması oldu.

Artık Ali Ufkî Bey ile baş başasınız...

SAHAFTAN SEÇMELER DİZİSİ

Kitapyayınevi

ISBN 978-605-105-107-9

₺ 10,-